

Л. М. Масол

Мистецтво

Рівень стандарту

Профільний рівень

Art

10-11
клас

УДК 7.01*кл10*кл11(075.3)
М31

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2018 № 551)*

ВИДАНО ЗА ДЕРЖАВНІ КОШТИ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— пізнаємо мистецтво

— слухаємо музику

— історія шедевра

— переглядаємо фільм

— мистецька скарбничка

Масол Л. М.

М31 Мистецтво. Рівень стандарту, профільний рівень: підруч. для 10(11) класу закладів загальної середньої освіти / Л. М. Масол. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2018. — 224 с. : іл.

ISBN _____.

УДК 7.01*кл10*кл11(075.3)

ISBN _____

© Л. М. Масол, 2018
© Видавничий дім «Освіта», 2018

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика Михайла Вербицького

Слова Павла Чубинського

Урочисто

Ще не вмер-ла Ук - ра - ї - ни і сла-ва, і во - ля,

ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх-несть-ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі-жень-ки, як ро-са на сон - ці.

За - па - ну - ем і ми, брат-тя, у сво-їй сто - рон - ці.

Ду - шу ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду,

і по-ка - жем, що ми, брат - тя, ко-заць - ко - го ро - ду.

Зміст

Розділ I

Тема 1. Мистецтво африканського культурного регіону	8
Вступ	8
§ 1.1 Скульптура, маски	9
§ 1.2 Музично-танцювальна магія африканців	13
Тема 2. Мистецтво американського культурного регіону	18
Вступ	18
§ 2.1 Мистецтво доколумбової Америки: майя, ацтеки, інки	18
§ 2.2 Архітектура, скульптура і живопис Латинської Америки	23
§ 2.3 Архітектура, скульптура і живопис Північної Америки	28
§ 2.4 Латиноамериканські танці переможно крокують світом	34
§ 2.5 Музично-танцювальні ритми Америки	38
Тема 3. Мистецтво далекосхідного культурного регіону	44
Вступ	44
§ 3.1 Природа — міра всіх речей	45
§ 3.2 Музика, танець, театр, кіно: погляд крізь тисячоліття	54
Тема 4. Мистецтво індійського культурного регіону	62
Вступ	62
§ 4.1 Шедеври архітектури, скульптури, живопису Індії	63
§ 4.2 Звучання і рух Всесвіту в індійській музиці і танцях	67
Тема 5. Мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону	72
Вступ	72
§ 5.1 Архітектура, образотворче й музичне мистецтво Арабського Сходу	73
Мистецька мозаїка	84
Панорама мистецтв	88

Розділ II

Тема 6. Мистецтво європейського культурного регіону	92
Вступ	92
§ 6.1 Архітектура — кам'яний літопис століть	94
§ 6.2 Скульптура — мовчазна потаємна муза	103
§ 6.3 Різнокольоровий світ європейського живопису	109
§ 6.4 Палітра стилів і жанрів музичного мистецтва: поєднання традицій і новаторства ...	122
Тема 7. Художня спадщина України	137
Вступ	137
§ 7.1 Архітектура	138
§ 7.2 Скульптура	150
§ 7.3 Живопис, графіка	161
§ 7.4 Музичне мистецтво	176
§ 7.5 Театр і кіно	190
Мистецька мозаїка	206
Панорама мистецтв	210
Додатки	212

Шановні друзі!

Світ мистецтва, з яким ви ознайомлювалися впродовж усіх років навчання в школі, надзвичайно багатий і різноманітний. Як досягнути цю грандіозну панораму художніх досягнень? Які принципи обрати за основу — історико-хронологічний чи жанрово-стильовий? Зазначені орієнтири — види, стилі й жанри мистецтва — безперечно, знайдуть своє висвітлення в цій книзі. Але для розподілу тексту на розділи обрано регіональний підхід. Це дасть змогу виявити самобутність усіх культурних регіонів світу, визначених ЮНЕСКО: **африканського, американського, далеко-східного, індійського, арабо-мусульманського та європейського**. Структура підручника складається із семи тем, остання присвячена **художній спадщині України**.

У кожному розділі ви будете поглиблювати свої знання про мову того чи того виду мистецтва, що належить до просторових (архітектура, скульптура, живопис), часових (музика) або синтетичних (хореографія, театр, кіно). Порівняння особливостей мистецтва різних країн і континентів допоможе побачити не лише національні чи релігійні відмінності, що роз'єднують народи світу, а й ті, що об'єднують.

Пізнаючи нові мистецькі імена та явища, ви збагатите свій духовний світ, естетичну культуру. Адже, відображаючи красу світу в художніх образах, мистецтво створює такі естетично виразні форми, які втілюють широкий спектр почуттів, емоцій, думок, мрій і фантазій людини. Це дає змогу краще розуміти себе й інших, бути толерантним до різних традицій і поглядів у процесі комунікації і взаємодії.

Аналізуючи художні твори, переважна більшість із яких — шедеври (зокрема, у рубриці «З історії шедевра»), ви зможете навчитися самостійно інтерпретувати їх зміст, критично мислити й адекватно оцінювати суперечливі культурні процеси сучасності, орієнтуючись на високі естетичні ідеали людства. Адже, незважаючи на поширення в наш час прагматичних поглядів, загальнолюдські цінності, які зберігає світова культурна спадщина, не втрачають актуальності, тому що вони вічні.

Виконуючи варіанти практичних завдань, індивідуальні й колективні мистецькі проекти, ви зможете виразити себе відповідно до інтересів та здібностей. Набуваючи ключових і предметних компетентностей, зможете брати посильну участь у художньому житті школи, у соціокультурній практиці, в естетизації довкілля. Самореалізація через мистецтво допоможе вам гармонізувати свій емоційний стан, що важливо для збереження психічного здоров'я і розвитку емоційного інтелекту.

Наприкінці кожного семестру є **візуальні тести** для перевірки й оцінки освітніх досягнень. Додатки до підручника містять творчі завдання (**«Професійні випробування»**) для різних профілів навчання: художнього, музичного, хореографічного, театрального тощо. Також у додатках є алфавітний покажчик термінів, таблиці, список літературних джерел для самоосвіти.

Варто пам'ятати, що мистецька освіта не завершується в старших класах. Це — початок самоосвіти протягом життя. І нехай цей підручник стане дороговказом на захопливому шляху пізнання Краси та Гармонії. Адже, як говорив Бертольд Брехт: «Усі види мистецтва служать найбільшому з мистецтв — мистецтву жити на землі».

З повагою
авторка

РОЗДІЛ І

ТЕМА 1

Мистецтво африканського культурного регіону

ТЕМА 2

Мистецтво американського культурного регіону

ТЕМА 3

Мистецтво далекосхідного культурного регіону

ТЕМА 4

Мистецтво індійського культурного регіону

ТЕМА 5

Мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону

ТЕМА 1 Мистецтво африканського культурного регіону

Петрогліфи в пустелі Сахара (зображення кам'яного віку, зроблені на скелях)

Маска Тутанхамона

Статуї у храмі Рамзеса II в Абу-Сімбелі, Єгипет

Вступ

З давніх-давен людей цікавлять питання «Звідки ми походимо?», «Де почалася історія людства?». Багато вчених небезпідставно висувають гіпотезу, що батьківщиною людства була Африка. Доказом є численні археологічні знахідки первісного мистецтва.

Умовно культуру континенту поділяють на Північну і Тропічну Африку.

На півночі виникла й розквітла унікальна стародавня цивілізація єгиптян, що стояла біля витоків усієї європейської культури й донині не перестає вражати своїми високими художніми досягненнями. У царстві фараонів мистецтво служило насамперед релігії. До творів сакрального мистецтва належали гігантські піраміди, храмові комплекси, могутні ритуальні статуї, настінний живопис, що вражають грандіозністю.

? Пригадайте досягнення Стародавнього Єгипту в архітектурі, скульптурі, живописі, музиці, з якими ви ознайомилися на уроках історії та мистецтва.

Заснований на півночі континенту Карфаген (IX ст. до н. е.) став столицею могутньої середземноморської держави, населення якої підтримувало контакти з греко-римським світом.

Коли північні території Африки захопили араби, панівною релігією став іслам. Вплив мусульманської культури позначився на мистецтві: унаслідок заборони зображати людей деякі жанри скульптури й живопису, зокрема портрет, не розвивалися.

Решта безмежних просторів материка впродовж тисячоліть залишалася практично невідомою для світу. У центральних районах етнічна культура племен розвивалася ізольовано й залишалася архаїчною. На традиційне мистецтво Африки впливали такі релігійні вірування, як *анімізм*, *тотемізм*, *фетишизм*, а також культ вождів та їхніх предків.

Єгипетська фреска «Музиканти»

§ 1.1

Скульптура, маски

? Поміркуйте, чому популярним сувеніром, який сучасні туристи привозять з Африки, стали маски. Для чого люди придумали маски? До якого виду мистецтва належить цей вид творчості?

Мрадіційне мистецтво Африки — об'єднана назва художньо-творчої діяльності різних етносів. Воно охоплює регіональні школи, які характеризуються певною цілісністю стилевих ознак, що мало змінилися протягом століть.

Які спільні риси мають пам'ятки Тропічної Африки? У центрі уваги перебуває людська фігура, з чого випливає головний вид художньої творчості — скульптура. Вона охоплює маски і статуетки, які не були самостійними художніми творами, а використовувалися зазвичай у ритуалах.

Африканські маски оточені своєрідним ореолом таїни та містики. За повір'ям, через них передається енергія зображеного персонажа. Для більшості африканців маски є ніби книгами, що розповідають цікаві й зрозумілі історії. Вони вірять, що маски-обереги зберігають сили і здоров'я. Кожна з них уособлює конкретний дух. Виникло величезне різноманіття масок.

Маска зі слонів'ї кістки, Бенін

Африканські маски

Маска — «ключ» до душі, вона має мало спільного зі справжніми обличчями, хоча нагадує форму голови людини або морду звіра. Вона має безліч тлумачень, адже абстракція домінує над реалістичністю. Образи масок різноманітні — від украй натуралістичних до фантастичних зоантропоморфних.

Загалом африканські маски можна розділити на дві основні групи:

- 1 *маски зі спокійними обличчями, очі в яких здебільшого запліснені, адже вони зображували померлих (для похоронних обрядів);*
- 2 *страхотливі маски, де людські риси найчастіше поєднувалися з рисами звіра (їх одягали під час полювання, традиційних свят, релігійних ритуалів).*

? *Розгляньте форми й деталі масок. Вони реалістичні чи фантастичні? Які елементи перебільшено?*

У скульптурі міста-держави **Іфе** — осередку цивілізації Західної Африки (XII—XIV ст.) — рідко трапляються зображення людини на повний зріст, здебільшого — голови з теракоти або бронзи. Чоловічі й жіночі портрети, виконані майже в натуральну величину, вважають реалістичними. Якість бронзового лиття була настільки високою, що тривалий час фахівці відмовлялися визнавати місцеве походження цих зразків і приписували їх іншим культурам.

На території сучасної Нігерії виявлено стародавню **культуру Нок**, відому своїми теракотовими статуєтками (найдавнішим із них понад 3000 років). Для них характерне поєднання стилізованого трактування величезної голови у вигляді геометризаних форм (циліндра, конуса, кулі) з натуралізмом окремих деталей.

? *Зверніть увагу на пропорції фігур зображених людей. Що незвичного ви побачили?*

Теракотові статуєтки культури Нок

Мистецтво скульптури доколоніальної африканської держави **Бенін** (XV – перша половина XVII ст.) успадкувало характерну для попередників реалістичність. У «придворній» школі сформувався канонічний тип скульптурного портрета, схожого з оригіналом. Наприклад, майстерно вилиті голови правителя (обидва) і принцеси у сітчастих головних уборах, із численними низками намиста на шії.

Скульптура Іфе з теракоти та бронзи

Скульптура з дерева. Португалець

? Роздивіться риси обличчя у скульптур. Зверніть увагу на бронзову голову зі спеціальними отворами довкола рота для прикріплення бороди й вусів.

Із занепадом держави Бенін рельєфи, що ушлавлюють військові подвиги, стають монументальнішими, ніби компенсуючи втрату справжньої могутності. Індивідуальні особливості поступаються місцем канонічній умовності й застиглоті, декоративності. Водночас розширився жанровий діапазон скульптури: створюють фігури мисливців, воїнів, музикантів, тварин, птахів.

Майже в усіх районах Тропічної Африки процвітало мистецтво дерев'яної скульптури, різьблення по дереву, вкорінене в повсякденному житті (декор табуретів, посуду, гребнів, списів). На домашніх вівтарях установлювали дерев'яні фігурки тотемних предків – духовні символи роду.

Бронзова скульптура з Беніну (Нігерія). Голови обох і принцеси. Португалець. Голова леопарда

3 історії шедевра

Розквіт західноафриканської держави Бенін стимулював інтенсивний розвиток мистецтва, насамперед скульптури. Розкішний царський палац Беніну прикрашали бронзові фігури правителів, пов'язані з культом предків, жертвні тварини (леопарди, слони) — символи влади. Колони й підлогу царського палацу майже суцільно покривали бронзовими рельєфними плитами (товщиною 2–3 мм), на яких зображали придворні церемонії, сцени полювання, «чужинців» (португальців) у шолохах і зі зброєю. Деякі персонажі часто повторюються, виділяються розмірами. Для фігур характерні такі пропорції: голова становить $\frac{1}{4}$ загального зросту людини (замість правильної $\frac{1}{7}$), ноги короткі й масивні. Мистецтво лиття з бронзи тримали в секреті.

На початку ХХ ст. в Європі виник інтерес до мистецтва народів Африки, яке привернуло увагу незвичністю, виразністю, гротеском. Митці авангарду часто зверталися до африканських образів. Відлуння традицій африканців можна знайти у творчості художників-фовістів Анрі Матісса і Андре Дерена. На африканське мистецтво «захворів», як він сам згадував, Пабло Пікассо, що вплинуло на становлення кубізму.

? **Що зображено на рельєфі?**
Роздивіться обличчя і пози людей, їхній одяг, обладунки. Як вони розташовані в композиції?
Які розміри і пропорції фігур?
Як ви думаєте, хто ці люди?
Які події вплив майстер?

Мистецька скарбничка

Анімізм (від лат. *anima*) — вірування первісних людей у те, що предмети, природні явища, тварини і люди наділені душею; віра в існування духів, їхню могутність.

Тотемізм (від *ot-totem*) — віра в існування родинного зв'язку між групами людей і твариною або рослиною (тотемом), яку стародавні люди вважали предком роду, від якого залежить їхнє благополуччя.

Фетишизм (від порт. *fetico*) — амулет, зачарована річ) — віра у природні явища чи створені речі, які в розумінні первісної людини наділені таємничою надлюдською силою.

- 1 Схарактеризуйте особливості африканських масок.
- 2 Яка роль скульптури в житті африканців? У чому полягає її регіональна етнічна специфіка? Наведіть приклади.
- 3 Чому Африку вважають колыскою людства? Аргументуйте і доведіть власну думку.
- 4 **Мистецький проект** (тема на вибір): «Мистецтво Стародавнього Єгипту», «Мавританське мистецтво», «Сучасний живопис Африки».
- 5 **Практикум. Варіант 1.** Підготуйте і проведіть у школі квест «Загадки мистецтва Африки». **Варіант 2.** Самостійно доберіть в інтернеті зразки африканських масок і виготовте їх для шкільного театралізованого шоу.

§ 1.2

Музично-танцювальна магія африканців

Своім корінням африканська музика і танці сягають сивої давнини. Свідченням цього є стародавні наскельні малюнки із зображенням танцюючих фігур.

? Чи доводилося вам спостерігати, як співають і танцюють африканці? Яке емоційне враження викликає їхнє виконання?

В африканській музиці розрізняють дві великі гілки:

- 1 *музика Північної Африки* (Єгипту, Марокко, Лівії, Алжиру, Тунісу), де поєдналися музичні традиції корінних народів Африки з музичними досягненнями багатьох інших країн;
- 2 *етнічна музика африканців*, що живуть на південь від пустелі Сахара (вона має низку самостійних гілок).

Практично всі північноафриканські народи прийняли іслам, унаслідок чого їхня культура зазнала арабо-мусульманського впливу.

Традиційна музика Тропічної Африки формувалася серед народів негроїдної раси в центрі, на півдні й заході. Отже, утворився своєрідний сплав, у якому превалюють традиційні елементи – складна ритмічна структура (поліритмія).

Стилізація африканських мотивів

Наскельні малюнки з Африки

У багатьох країнах континенту набули популярності *гріоти* — професійні співці і музики, які писали й виконували музику та вірші. Ті, кого запрошували до родин вождів, мали оспівувати благородні справи предків, а також подвиги і мудрість господарів. Інші ж мандрували, співаючи і граючи на святах.

Виконавець на джембе

Прослухайте і порівняйте гру різних виконавців на джембе. Спробуйте відтворити елементи поліритмії (робота в парах).

Найдавнішою і найпоширенішою після барабанів є *калимба*, що, як і там-там, має в різних племен численні різновиди й відповідні назви. Характер звука залежить від форми і розмірів інструмента: великим — притаманний низький гул (рокіт басів), маленьким — абсолютно прозоре, крихке звучання, схоже на музичну шкатулку. Калимбу називають «африканське ручне фортепіано».

Інструментарій народів Африки вирізняється різноманітністю. Основу традиційної музики Африки становить група ударних, в якій центральне місце відведено різним за формами й розмірами барабанам. Від мініатюрного брязкальця до гігантів заввишки у два метри й більше. «Мову» знаменитих *там-тамів* туземці засвоюють із раннього дитинства. Для африканців звуки цього інструмента супроводжують усе життя: барабани звучать при народженні дитини, на весіллі, під час спілкування з духами, вони скликають людей племені до праці, на полювання, сигналізують про початок війни. Поширений у багатьох регіонах континенту *джермбе* — барабан у вигляді кубка — має поверхню з натягнутої козячої шкіри, на якій грають долонями.

Африканські барабани

Цікаво, що удари барабанів не лише супроводжують спів і танці, а й використовують для комунікації, наприклад, щоб скликати збори племені. Склалися своєрідні «фрази», які означають «народження», «небезпека», «смерть» тощо. На великі відстані ця ритмічна інформація надходить за допомогою естафети.

Калимба

До якої групи інструментів, на вашу думку, належить калімба?

Балафон

У музичній культурі Африки, особливо на півдні, існує близько 50 різновидів балафонів. До групи ударних інструментів належать також брязкальця, виготовлені з голок дикобраза, металеві дзвіночки, тріскачки, надто популярні в музичних ансамблях країн Південної Африки.

Не менш багата і струнна група традиційних музичних інструментів. Одним з найдавніших в Африці є *музичний лук* — гнучка палиця, до кінців якої кріплять струни. Багато народів континенту використовують *кору*. На сході Африки поширена *ефіопська ліра (крар)*.

Різноманітні також духові інструменти Африки: роги, флейти, труби.

Музичний лук

Ліра (крар)

Кора

Пісні африканських племен різноманітні за жанрами: колискові, трудові, ліричні, релігійні тощо. У період боротьби за незалежність у багатьох країнах набули поширення героїчні пісні, у яких славили батьківщину, звучали заклики до боротьби за її свободу. У часи європейської колонізації музика була чи не єдиною формою вираження національної самосвідомості африканців. Навіть під час богослужіння використовували традиційні народні інструменти.

Ріг, виготовлений із рогів антилопи куду

Хва, ео, Хва!
 Веселко, веселко!
 Ти так високо сяєш
 Над лісом безкраїм
 Посеред чорних хмар,
 Ділиш небо навпіл
 І кидаєш долу
 Громи переможні
 Й ті грізні громи,
 Що страшно гуркочуть...
 Чи гнів твій на нас?

? *Спробуйте зімпровізувати мелодію «Веселкової пісні», намагаючись передати емоції захоплення від сили й краси природи.*

Музика і танці — найважливіші елементи численних обрядів африканців. Наведемо приклад. Коли пігмеї, що живуть у тропічних лісах Африки, побачать веселку, вони зупиняють роботу чи полювання, дивляться на це небесне диво, що є символом Бога, і починають співати або, радше, тягти майже на одній ноті свою «Веселкову пісню». У країні, де там-там настільки красномовно передає звістки на відстані, відокремити музику від танцю доволі складно: звуковий ритм і ритм рухів мають виразність однакової сили. Танцювати африканці вчать так само безпосередньо, як говорити. Для них танець — не спосіб розважитися, а засіб самовиразися, висловити свої переживання за допомогою рухів тіла, тобто способом, не менш виразним, ніж мовлення. Коли африканські племена ритмічно тупають ногами, здається, що їхні рухи несвідомі. Тіло танцівника, легке і гнучке, як ліана, наслідує політ птахів чи трепет квітки, передаючи рухом не лише емоції, а й думки та вчинки. Танець наближає до природи, до потаємних сил.

Чоловічий танець із барабанами

Танці, пов'язані з різними обставинами життя, настільки ж численні й різноманітні, як самі ці обставини. Наприклад, на початку сезону дощів усі родини на заклик там-таму збираються на обрядове свято першої оранки. Повернення із вдалого полювання або примирення вождів святкують у танцювальному екстазі під ритми барабанів. Аби зцілити хворих, африканці виконують пісні-заклинання і «цілющі» танці, адже, за твердженням знахарів, вони здатні лікувати хвороби.

Своєрідні африканські музичні й хореографічні традиції, привезені рабами з Африки в Новий світ, вплинули на культуру країн Північної і, особливо, Латинської Америки (Бразилії, Гаїті, Куби). Трансформація цих традицій у новому середовищі, насамперед ритмічно-імпровізаційних, спричинила появу у США блюзу, джазу.

Жіночий танець

Нігерійська кіношкола має назву **Ноллівуд** (за аналогією з Голлівудом). Ймовірно, сюрпризом для багатьох стане той факт, що молодий кінематограф Нігерії за кількістю щорічних прем'єр обігнав США і став другою кіноіндустрією світу після Індії. Малобюджетні фільми знімають без репетицій, отже, актори змушені імпровізувати. Африканські митці довели, що сила кіно не в бюджеті, а в сюжеті — актуальному і захопливому.

Про міжетнічний конфлікт кінця ХХ ст. знято історичну драму «Готель Руанда» (реж. Т. Джордж, 2004).

Фільм «Королева Катве» (реж. М. Наїр, 2016) оповідає про дівчинку Феону з багатодітної сім'ї з міста Катве в Уганді. Волею випадку в неї виявилися здібності до шахів, і вона стає переможцем міжнародних олімпіад.

Рекордну кількість відвідувань зафіксовано щодо кінокомедії про плем'я бушменів «Напевно, боги зійшли з розуму» (реж. Дж. Ейс, 1980), знятій у Південній Африці й Ботсвані. Тільки у Франції було продано 6 млн квитків!

Міжнародні премії «Оскар» і «Золотий глобус» отримав фільм «Цоці» (реж. Г. Худ, 2005).

Постер фільму «Королева Катве»

У вільний час перегляньте згадані фільми. Створіть сценарій кліпу про музику і танці народів Африки.

Мистецька скарбничка

Балафón — африканський ударний музичний інструмент із дерев'яних пластин різної довжини, скріплених шкіряними ремінцями; під ними розміщені резонатори (гарбузи), у які насипають насіння для утворення деренчання. Грають паличками.

Джéмбе — західноафриканський барабан у формі кубка із суцільного стовбура дерева (60 см), на який натягнута шкіра тварин.

Калімба (або каримба, малімба, селімба, мбіра, цанца тощо) — африканський щипковий інструмент, що має численні різновиди й назви. На корпусі (з дерева, гарбуза чи панцира черепахи) розміщено від 4 до 30 металевих пластин-язичків.

Кóра — багатострунний щипковий інструмент, поширений у Західній Африці, за звучанням нагадує арфу.

Там-там — стародавній африканський ударний музичний інструмент, що має велику кількість різновидів.

- 1 Назвіть особливості музики Північної Африки. Які культурно-історичні явища вплинули на її розвиток?
- 2 Які музичні інструменти поширені в народів Тропічної Африки?
- 3 Розкажіть про значення музики і танцю в житті африканців.
- 4 Проведіть дискусію на тему: «Африканський танець — думки й почуття, виражені в русі», висловіть і поясніть власне ставлення до музично-танцювального мистецтва народів Африки. Подумайте, які танці можна застосовувати як релаксацію у разі перевтоми.
- 5 **Практикум. Варіант 1.** Спробуйте імпровізувати під ритми барабана танці в африканському стилі, імітуючи, наприклад, стрімкий і переможний політ яструба, ніжний трепет квітки або інші явища. **Варіант 2.** Виконайте приспів пісні «Хафанана» Африка Сімона (*караоке*) — це зарядження позитивними емоціями.

ТЕМА 2

Мистецтво американського культурного регіону

Вступ

Статуя Свободи, Нью Йорк, США

Індіанці, корінний народ Америки, як вважають учені, прийшли на цей материк з Азії. До колонізації індіанські племена Південної і Північної Америки перебували на різних стадіях розвитку. Проте схожість історичних доль усіх народів Америки разом з їхньою етнічною близькістю визначали спорідненість культури, однак не абсолютну. Періодизація розвитку мистецтва американського регіону має три великі періоди:

- 1 мистецтво стародавньої доколумбової цивілізації корінних народів північного і південного континентів;
- 2 мистецтво колоніальної епохи після завоювання європейцями Америки — Південної (XVI—XVII ст.) та Північної (XVII—XVIII ст.);
- 3 мистецтво суверенних держав після здобуття ними незалежності.

§ 2.1

Мистецтво доколумбової Америки: майя, ацтеки, інки

Мистецтво доколумбової Америки є результатом взаємовпливу культур різних етносів. Цивілізаційного розвитку високого рівня досягали не тільки державні утворення майя, ацтеків та інків, а й багато інших племен. Уявлення про велич цивілізацій і міст доколумбової Америки дуже неповні, адже більшість із них було знищено конкістадорами.

Значний вплив на мистецтво мала релігія — тотемізм, шаманство, родоплемінні культури духів-покровителів. Індіанці зберігають багато талісманів, особливо статуєток, тому що вірять у їхню магічну силу.

Ймовірне письмо інків

У VII–VIII ст. у Північній Америці на території сучасної Мексики індіанці племені *майя* засновували міста-держави. Культуру цього народу фахівці часто порівнюють зі стародавніми греками. У доколумбовій Америці майя, безсумнівно, були найвправнішими архітекторами. Відомо понад 100 міст із монументальними кам'яними спорудами, більшість із яких зруйновані. У деяких містах усе ж збереглися чотиригранні ступінчасті піраміди, увінчані грандіозними храмами. У майя та інших індіанців їх використовували переважно як фундамент — уступчастого підніжжя будівель. Не тільки храми, а й світські споруди будували у формі пірамід.

На півострові Юкатан розташоване місто Чичен-Іца, яке стало культурним центром держави. Серед руїн уціліла піраміда з храмом Пернатого змія на вершині. Щорічно в дні осіннього й весняного рівнодення можна спостерігати унікальне видовище: змії «оживає й повзе» знизу і до верху вздовж сходів. Насправді це оптична ілюзія: ефект руху створюється завдяки тіні від східчастих ребер піраміди, яка спадає на балюстраду.

Храм-піраміда Чичен-Іца, Мексика

До нашого часу дійшла дев'ятиярусна піраміда з Храмом Написів у місті Паленке. Назвали храм так через велику кількість ієрогліфів на стінах, сходах, колонах. На плитах саркофага є символічні барельєфи.

Ще однією розвиненою цивілізацією з високою культурою були *ацтеки*. Могутня індіанська держава досягла піка розвитку незадовго до колонізації. Легенди розповідають про численні походи цього войовничого народу, доки вони створили свою імперію, підкоряючи різні племена. Столицю Теночтітлан ацтеки побудували на острові посеред озера Тескоко. У місті було багато озер і каналів, тому мешканці часто пересувалися на човнах, як у Венеції. У ритуальному центрі височіла чотиригранна п'ятиступінчаста піраміда із двома святилищами на вершині.

Тотемний стовп індіанців з образом яструба

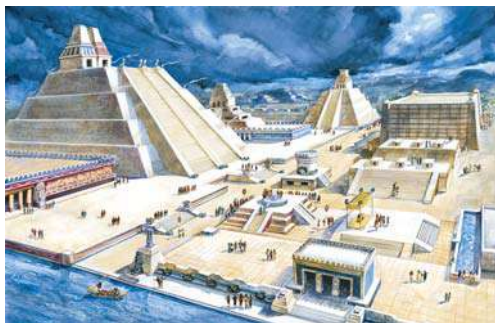
? Порівняйте індіанську піраміду з єгипетською. У чому різниця?

Чичен-Іца — об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО. Місто було визнане одним із Нових семи чудес світу.

? Дослідіть зображення і висловіть свої припущення щодо його змісту.

Плита із Храму Написів у Паленке з ієрогліфами, Мексика

Теночтітлан – столиця ацтеків
(реконструкція)

Скульптура – не менш значний внесок ацтеків у скарбницю мистецтва. Храми й палаци заповнювали статуями, стіни величних будівель усередині та зовні прикрашали рельєфами. В одному із храмів колись було зображення бога Сонця, прикрашене ланцюгом із золотих і срібних сердець. Збереглися скульптури міфологічних персонажів, жерців, священних тварин.

Бог сільського господарства, музики, поезії, танців

Богиня Коатлікуе

Ягуар
(ритуальна чаша)

Теночтітлан ущент був зруйнований конкістадорами. Не залишилося навіть уламків від цієї американської Венеції з уславленими плавучими садами. У руїнах віднайдено камінь Сонця (діаметром понад 3,5 м, вагою 24 т), відомий як «календар ацтеків», який відображав їхні уявлення про Всесвіт і часові цикли світобудови.

Порівняйте календарі ацтеків і майя. У чому вони споріднені?

Календар ацтеків

Календар майя

У Південній Америці найбільшою доколумбовою державою була імперія *інків* зі столицею Куско (на території сучасного Перу). Завдяки своїм талантам вони побудували таку багату й досконалу столицю, що навіть іспанські завойовники були здивовані. Для архітектури інків характерна не лише монументальність, а й точність. Масивні кам'яні брили неправильної форми майстерно підігнані одна до одної, між ними неможливо встромити навіть голку. Така майстерність вражає навіть тих, хто далекий від шанування «застиглої музики». Тому що й сьогодні повторити це диво складно чи й неможливо.

Нині на місці, де красувалося Куско, залишилися уламки голих стін, іноді з рельєфними зображеннями змій. Колись тут височіли Храм Сонця, оздоблений усередині золотом, і Храм Місяця, обкладений листами срібла. Як свідчать історичні джерела того часу, в одному із храмів можна було побачити золотий диск розміром з колесо, що символізував бога Сонця, золоті статуї людей на повний зріст. Стіни храму були покриті листами з чистого

золота. У саду поряд із храмом усе також було зроблено із золота: люди і тварини, птахи на гілках, змії з блискучими очима з коштовного каміння, квіти, на яких сиділи метелики, і навіть павуки.

У Куско почалася історія Великої Імперії, тут вона і завершилася, коли конкістадори на головній площі міста стратили останнього правителя інків.

Цивілізація інків проіснувала лише два століття, але залишила багатий спадок у різних сферах культури та мистецтва. Особливе здивування іспанських завойовників викликали ювелірні вироби: рухомі птахи, танцюючі мавпи, риби, які виблискували то золотом, то сріблом.

Здавна в гірських районах Анд добували й виплавили метали. Майстри створювали сплави з різною часткою золота в них. Домішки надавали сплавам різних відтінків, кожний з яких призначався конкретному божеству. Коштовні метали мали для інків духовне значення: золото — атрибут Сонця, срібло — Місяця. Зображували богів, тварин, просто красиві орнаменти. Індіанці застосовували техніку *карбування*, *інкрустації* виробів коштовним камінням.

Кращі твори інкських ювелірів загинули в період конкісти. Золото стало однією з причин загибелі давньої цивілізації Південної Америки.

Інки мали значні досягнення в живописі та декоративному мистецтві. Талановиті майстри створювали неперевершені за красою вироби з каменю, кістки, металу, шкіри, дерева, навіть пір'я.

Кладка інків

3 історії шедевра

Перуанським «дивом» вважають **Мачу-Пікчу** — «місто в небесах», розташоване на території сучасного Перу на вершині гірського хребта (2450 м над рівнем моря). Створене за сторіччя до колонізації, воно було покинуте мешканцями до приходу іспанських завойовників. Конкістадори не зруйнували місто, однак понад 400 років Мачу-Пікчу було забуте, занедбане, а відкрите дослідниками вже на початку XX ст.

Нині це «втрачене місто інків» популярне серед туристів. Пам'ятку архітектури внесено до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Також Мачу-Пікчу удостоєно звання Нового чуда світу, що свідчить про його важливість для культури людства.

Вироби інків із золота

Зверніть увагу на техніку карбування та інкрустації бірюзою золотих виробів інків.

Керамічний глечик інків

Що незвичного у формі інкського глечика? Порівняйте кераміку інків з українським традиційним посудом.

Віднайдіть в інтернеті й послухайте індіанську етнічну музику. Обміняйтеся своїми враженнями з однокласниками і однокласницями.

Мистецька скарбничка

Інкрустація (лат. *incrustatio* — букв. покриття корою) — техніка виконання творів декоративно-ужиткового мистецтва, оздоблення поверхні виробів, будівель вставками з інших матеріалів: дерева, металу, мармуру, слонової кістки тощо.

Карбування — спосіб художньої обробки металу, коли на поверхні виробу вибивають, видавлюють, надрізають або вирубують рельєфне зображення.

Мозаїка з пір'я тропічних птахів — поширене ремесло майя, ацтеків, інків та інших етносів доколумбової доби. Такі художні вироби виготовляли насамперед для вождів, жерців, акторів і танцівників, воїнів.

Посуд прикрашали орнаментами зі стилізованими природними мотивами: крилами метеликів, листям папороті. Їх розташовували зазвичай горизонтальними смугами і поєднували з геометричними візерунками. Ручки іноді виготовляли у вигляді тварин, пташиних голівок, денця робили конусними.

У корінних народів Америки була багата музична культура, про що свідчать різновиди духових і ударних інструментів: різні за розміром і строєм флейти, великі й малі барабани, бубни, ідеофони. Музика індіанців мала багато жанрів, більшість із яких були пов'язані з духовними практиками і ритуалами.

Отже, між культурами індіанських племен Старого Світу помітна певна різниця. Особливе значення має спорідненість їхніх мистецьких досягнень, оскільки у них не було можливості запозичень ззовні. Очевидна схожість виявляється в регулярному плануванні міст майя, ацтеків та інків. Парадний центр із грандіозними храмами на вершинах пірамід, внутрішні й зовнішні стіни яких густо (часом суцільно) покривали рельєфами або золотими листами, розписували яскравими фарбами. У скульптурах (статуях і статуетках) зображували міфологічних персонажів, людей, тварин, птахів, історичні події. Спільність індіанських культур простежується також у своєрідній орнаментиці: лама-ні й хвилясті лінії, меандр, стилізовані фігури людей, птахів, тварин.

- 1 Схарактеризуйте архітектуру доколумбової Америки.
- 2 Розкажіть про мистецтво скульптури ацтеків.
- 3 Розкрийте особливості ювелірного мистецтва і кераміки інків.
- 4 Дослідіть додатково причини втрати більшості культурно-мистецьких досягнень корінних народів Америки. Обговоріть колективно це питання з однокласниками і однокласницями.
- 5 **Практикум. Варіант 1.** Замалюйте конструкцію піраміди доколумбової Америки (графітний олівець або фломастер). **Варіант 2.** Виготовте головний убір або прикрасу з розфарбованого пір'я для індіанського костюма.

Латиноамериканська вежа, Мехіко, Мексика

Стиль *бароко*, що панував у тогочасній Європі, був перенесений за океан у колонії. Своїм динамізмом, емоційною піднесеністю і декоративністю він виявився співзвучним етнічним традиціям аборигенів, що і визначило своєрідність мистецтва колоніальної епохи у XVI—XVIII ст.

У цей період в іспанських і португальських колоніях в Америці, як і в метрополіях, католицькі храми були центрами музичної культури. У них звучали духовні твори у супроводі органа.

Під час колонізації колишня столиця імперії інків Куско змінила своє архітектурне обличчя. Давні споруди завойовники перетворили на свої володіння. На основі змішування місцевих та іспанських мотивів сформувався неповторний стиль. У наші дні це красиве місто, внесене до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, зберігає чарівність мистецтва часів інків і конкістадорів.

§ 2.2

Архітектура, скульптура і живопис Латинської Америки

? Пригадайте риси стилів бароко і класицизм. Як вони виявлялися в архітектурі європейських країн?

У наслідок конкісти, перед якою стояли завдання відкриття і завоювання нових земель, християнізації населення, відбувся рішучий поворот у розвитку мистецтва тепер уже Латинської Америки. На руїнах знищеної індіанської культури колоністи споруджували церкви і монастирі, маєтки й навіть міста. Будівництво вели за європейськими зразками під керівництвом іспанців і португальців. Будівельниками зазвичай були індіанці, а пізніше також метиси і привезені темношкірі раби. Більшість католицьких храмів стоять на фундаментах зруйнованих храмів і палаців індіанців.

Площа Армас у Куско, Перу

? Розгляньте релігійні споруди Куско, визначте риси стилю бароко. Яка музика, на вашу думку, може звучати у цих храмах? Поясніть.

Культова архітектура Латино-Американського регіону з характерними для неї гігантськими масштабами й багатством скульптурного декору характеризується терміном *ультрабароко*. Участь індіанських майстрів позначилася на декоративному оздобленні низки церков, де виявляються несподівані для канонів католицизму язичницькі емблеми й символи, наприклад знаки сонця.

Самобутнім зразком колоніального стилю бароко в католицькій архітектурі другої половини XVIII ст. є комплекс споруд церкви Бон-Жезус-ду-Конгоньяс бразильського архітектора і скульптора **Алейжадінью**. Величні сходи прикрашали фігури 12 пророків. В інтер'єрах каплиць митець створив шість скульптурних груп із 66 статуй у людський зріст.

Статуя пророка

Комплекс Бон-Жезус-ду-Конгоньяс, Конгоньяс, Бразилія

З історії шедевра

Кафедральний собор Успіння Пресвятої Богородиці в Мехіко — один з найбільших і найдавніших католицьких храмів у Латинській Америці. Після завоювання іспанцями столиці імперії ацтеків Теночтітлана конкістадори зруйнували індіанський храм і з каменів зруйнованого святилища на тому самому місці побудували християнську церкву. Через півстоліття тут почали зводити нову базиліку за проектом Клаудіо де Арсін'єга. Будівництво тривало понад два століття (1573—1813). Унікальний зразок колоніальної архітектури поєднує риси різних стилів: готики, ренесансу, бароко, класицизму.

Фасади собору оздоблені багатими порталами в обрамленні колон і статуй. Бароковий головний портал собору — найвищий. Тут розміщено чотири скульптурні зображення апостолів, а над дверима — горельєф Успіння Діви Марії. Вежа з годинником прикрашена статуями Віри, Надії і Любові (скульптор Мануель Тольс).

Інтер'єр собору вирізняється багатством декору, розкішним оздобленням золотом, перламутром, слоновою кісткою. Вітражі заливають собор янтарним світлом. П'ять вітарів виконані у стилі бароко, головний Вітар Прощення виготовлений із мармуру, оніксу і золота.

Собор оточують 16 капел із картинами та скульптурами. Найбільша — Королівська капела з високохудожнім різьбленням. На двох монументальних вежах 25 дзвонів. Гордість собору — орган, найбільший у Латинській Америці.

Після завоювання незалежності більшістю латиноамериканських країн (поч. XIX—XX ст.) почалася нова епоха, яка стимулювала розвиток архітектури й мистецтва. У великих містах, насамперед у нових столицях держав, виникла необхідність в адміністративних і громадських будівлях.

Загальним для країн Латинської Америки архітектурним стилем, який цілком відповідав замовленням у парадних спорудах, став *класицизм*. І хоча його риси (регулярність, розсудливість тощо) були чужими для місцевої традиції, він уособлював рішучу відмову від колоніального спадку. На архітектурі цього періоду відчутний суттєвий вплив мистецтва Франції. Театри у великих містах споруджували у стилі паризької Гранд-опера, а театр Амазонас у Манаусі взагалі називали «тропічним Парижем».

У XX ст. у латиноамериканських країнах провідними стали національно-патріотичні ідеї, що спричинило розквіт самобутніх мистецьких шкіл, найвідоміші з них — бразильська і мексиканська. У мегаполісах — Буенос-Айресі, Ріо-де-Жанейро, Мехіко — споруджували урядові будинки, висотні офіси, університети. У святковому вигляді міст відображено риси національного характеру: вони нагадували строкатий «архітектурний карнавал».

Колон у Буенос-Айресі, Аргентина

Амазонас у Манаусі, Бразилія

Визначте риси класицизму у спорудах оперних театрів.

Статуя Христа Спасителя, Ріо-де-Жанейро, Бразилія

Одне з найкрасивіших міст Латинської Америки і світу — Ріо-де-Жанейро — оточене півкільцем гір і морем. Із висоти пташиного лету з верхівки гори Корковаду цю красу споглядає гігантська статуя Христа Спасителя — символ міста і Бразилії. Розкинуті руки

Христа ніби обіймають місто. Здалеку скульптура «прочитується» як величезний хрест і викликає захоплення. Монумент обрано одним із Нових семи чудес світу.

Перлиною сучасної культури Південної Америки й символом національної незалежності стало місто Бразилія. Нова столиця держави є «візитівкою» так званого бразильського економічного дива. Це одне з наймолодших міст світу побудоване на місці, де ще кілька десятиліть тому не було нічого, окрім тропічних джунглів. Бразилія входить до списку Світової спадщини ЮНЕСКО як об'єкт історичної та культурної спадщини людства.

У Мексиці розвиток сучасної архітектури відбувався майже одночасно з живописом і скульптурою. Значних творчих успіхів на шляху створення національної архітектурно-мистецької школи досягли Дієго Рівера, Хосе Ороско і Давид Сікейрос. Вони свідомо висували вимоги доступності образної мови своїх творів як необхідної умови вираження прогресивних ідей.

Засновник школи монументального живопису **Дієго Рівера** (1886–1957), окрім картин у різних жанрах, створив чимало розписів стін громадських будівель. Головні теми його творчості – народні традиції, історія, революційний рух у країні. Фрески майстра – ніби грандіозна епопея чи багатоголосна ораторія, у якій переплітаються реальність і фантазія.

Хосе Клементе Ороско (1883–1949) виконав за життя численну кількість розписів, з-поміж яких фрески шпиталю у Гвадалахарі, внесені до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Дієго Рівера. *Танець у Туантепеці*

Хосе Ороско. *Фреска «Повстанці загону Сапати»*

Творам притаманна динамічність композицій, емоційне контрастне зіставлення білого, червоного і чорного кольорів. Це був спосіб висловити протест проти гноблення людини людиною.

Творчість художника-монументаліста і мураліста **Давида Альвароса Сікейроса** (1896–1974) за тематикою і стилем належить до соціального реалізму. У виконанні знаменитого муралу на будинку Ректорату університету в Мехіко митець використав комбіновану техніку високого рельєфу і живопису.

Давид Сікейрос. *Мурал на будинку Ректорату університету в Мехіко, Мексика*

У стандарти жодного мистецького напрямку не вписується творчість **Фріди Кало** (1907–1954), дружини Дієго Рівери, жінки трагічної долі. Картини мексиканської художниці (переважно автопортрети) відносять до символізму, кубізму, сюрреалізму, магічного реалізму. Риси цих стилів дивно поєднуються в її найвизначнішому мистецтві, що виникло під впливом народної культури.

Фріда Кало. *Дві Фріди*

У центрі Мехіко на площі Трьох культур розташовані знамениті споруди, що репрезентують єдність здобутків мистецтва країни всіх періодів розвитку: залишки індіанської піраміди й будинків ацтеків, католицький собор колоніальної епохи та сучасний хмарочос — Латиноамериканська вежа (183 м). Отже, назва площі, внесеної до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, цілком символічна і наголошує на єдності традицій та урбанізму.

Архітектура й образотворче мистецтво Латинської Америки, збагачені досвідом багатьох поколінь, є значним внеском у світову художню культуру.

Площа Трьох культур у Мехіко, Мексика

Мистецька скарбничка

Мурал — продукт стріт-арту, велике зображення на стіні будинку.

- 1 Назвіть основні культурно-історичні чинники впливу на мистецтво латиноамериканського регіону часів конкісти.
- 2 Які стилі домінували в архітектурі й образотворчому мистецтві Латинської Америки в колоніальну добу та в період незалежності країн?
- 3 Схарактеризуйте творчість видатних представників мексиканської архітектурно-мистецької школи. Висловіть власне естетичне ставлення до їхніх досягнень.
- 4 Створіть карту або таблицю пам'яток культури і мистецтва Латинської Америки, які увійшли до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.
- 5 **Практикум.** Виконайте **мистецький проект** із презентацією на одну із тем (на вибір): «Сучасні оперні театри латиноамериканського культурного регіону», «Найвідоміші храми Латинської Америки», «Нові сім чудес світу».

§ 2.3

Архітектура, скульптура і живопис Північної Америци

? Актуалізуйте свої знання, пригадуючи стилі, поширені в добу модернізму та постмодернізму. Поясніть термін «еклектика».

Капітолій у Вашингтоні, США

Прінстонський університет, США

?

Порівняйте споруди на ілюстраціях. Виокремте стильові риси.

Емпайр-стейт-білдінг, Нью-Йорк, США

Мистецтво північноамериканського культурного регіону пройшло довгий історичний шлях, йому притаманна еклектичність, стильове розмаїття, що не дивно для мультикультурного суспільства.

Архітектура Північної Америки колоніального періоду мала наслідувальний характер, зазнала насамперед впливу класицизму, на відміну від Латинської Америки, де тривалий час панувало бароко.

Коли на зміну колоніальному періоду прийшов час національного відродження, у великих містах почали будувати величні громадські споруди. В архітектурі США запанувала естетика неокласицизму. Неокласичні риси національного стилю були яскраво втілені під час будівництва Вашингтона. Зразком став знаменитий Капітолій — будинок для засідань Конгресу, розташований у самому серці столиці США. Його сплановано так, щоб нагадувати про велич Давнього Риму. Праобразом купола вважається собор Святого Петра в Римі. Будівництво вели кілька поколінь архітекторів, будівля неодноразово модернізувалася.

Траплялися й інші стилі. Неоготичний стиль використовували, але переважно при будівництві університетів, церков, садиб. Зразком неоготичного стилю є Прінстонський університет.

На початку ХХ ст. Америка почала стрімко висувати-ся на світовій арені як найбільша індустріальна держава. З появою «чиказької школи», засновником якої став «батько американського модернізму» **Луїс Генрі Салліван** (1856–1924), зодчество позбувається європейського впливу, у ньому почали домінувати прості конструкції зі скла і бетону (наприклад, Гарант-білдінг у Буффало).

Сполучені Штати Америки – батьківщина і світовий лідер з будівництва хмарочосів, адже перший виник саме у Чикаго. На архітектурні проекти хмарочосів вплинув стиль *арт-деко*. Одним із кращих його зразків вважають Крайслер-білдінг, що став символом Нью-Йорка.

З історії шедевра

Королівський музей Онтаріо в канадському місті Торонто – найбільший у країні. Колекція розміщується у 40 галереях і складається з понад 6 млн експонатів – зразків мистецтва Близького Сходу, Африки, Східної Азії, Європи, Америки та, звісно, Канади.

Музей діє ще із середини ХІХ ст., але про нього заговорили лише через 150 років завдяки дивовижному творінню сучасного архітектора Даніеля Лібескінда. Він зміг доповнити стару будівлю новою у вигляді величезного кристала.

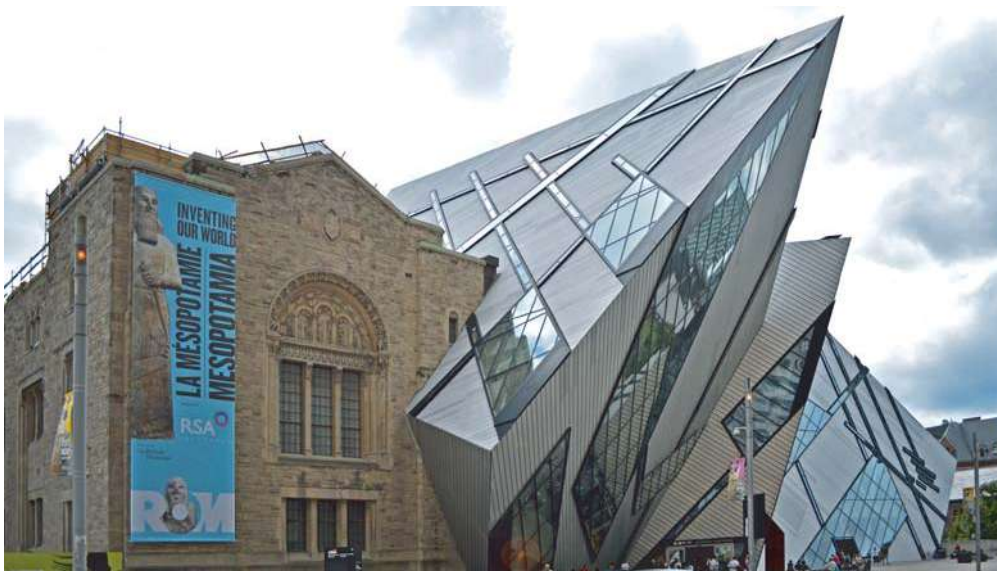
Гострокутна «прибудова» у стилі деконструктивізму виділяє музей з усіх споруд Торонто, змінює весь навколишній ландшафт. Кожна з п'яти граней цієї дивовижної споруди утворює п'ять великих виставкових залів. На парадоксальному поєднанні просторів, очевидно, позначився професійний музичний досвід автора проекту: Д. Лібескінд віртуозно користується ритмом, візуальною гармонією.

Крайслер-білдінг, Нью-Йорк, США

Висловіть власне ставлення до панування хмарочосів у сучасній архітектурі міст. Аргументуйте свою позицію.

Королівський музей Онтаріо, Торонто, Канада

Арка в Сент-Луїсі (Врата Заходу), США

Статуя Свободи, Нью-Йорк, США (фрагмент)

Меморіал Т. Шевченка,
Вашингтон, США

Вегревільська писанка, Канада

Символом свободи, демократії та справедливості стала одна з найвідоміших скульптур США у стилі неокласицизму, яку називають «Леді Свобода». Скульптор цього шедевра — Фредерік Огюст Бартольдї. Це подарунок Франції до 100-річчя американської незалежності. Конструкцію каркаса розробив Густав Ейфель, творець Ейфелевої вежі.

На честь переселенців у місті Сент-Луїс побудовано найвищий пам'ятник у США у вигляді арки (192 м висотою і шириною).

У Вашингтоні до 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка було відкрито меморіал, що складається з бронзової статуї поета та стели з рельєфом Прометей, автор — Леонід Молодожанин (Лео Мол).

У канадському місті Вегревіль є зображення гігантської дев'ятиметрової української писанки. У такий спосіб канадці українського походження вшанували традиції своєї історичної батьківщини.

Образотворче мистецтво Північної Америки колоніального періоду, як і всі види мистецтва того часу, орієнтувалося на творчість європейських митців. Живопис США — мистецтво порівняно молоде, воно розвивалося разом з молодою державою і пройшло шлях засвоєння різних стилів.

У вільний час самостійно віднайдіть інформацію про пам'ятки українського мистецтва, що існують в американському регіоні. Колективно складіть світову скульптурну Шевченкіану.

Вінслов Гомер. *Пориви вітру*

Мері Кассат. *Молода мати за шиттям*

Одним із засновників реалістичного напрямку вважають **Вінслова Гомера** (1836–1910) — автора жанрових картин на суто американські сюжети та марин із проникливим зображенням людей серед природи.

Материнство і щасливе дитинство — провідна тема живопису **Мері Кассат** (1844–1926), яка розкрила її у багатоманітні портретних композицій і витонченій колористиці імпресіонізму.

У пейзажах **Роквела Кента** (1882–1971), зокрема суворой Аляски і Гренландії, поєдналися реалістичність зображення з романтикою та елементами символізму.

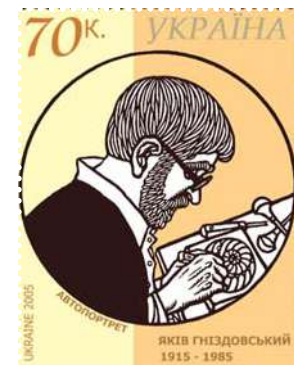
До Другої світової війни в Північній Америці, як і в Європі, розвивалися різні стилі модернізму, а після її закінчення виник рух постмодерністського мистецтва в усьому розмаїтті його напрямів і течій. До США емігрували зірки європейського живопису Сальвадор Далі, Піт Мондріан, Макс Ернст та інші. Центр світового авангарду перемістився з Парижа до Нью-Йорка. У США та Канаді жили і працювали також митці українського походження: видатний графік **Яків Гніздовський** (1915–1985), живописець-монументаліст **Михайло Дмитренко** (1908–1997) — автор розписів у церквах Міннеаполіса, Нью-Йорка, Торонто.

Роквел Кент.
Америка – земля наших батьків

Михайло Дмитренко.
Листівка «Різдво»

Яків Гніздовський.
Автопортрет (марка)

Марк Ротко. Помаранчеве, червоне і жовте

? Які емоції викликає картина М. Ротка? Самостійно доберіть твори мистецтва, які допоможуть вам долати негативні емоції.

? Поясніть термін «поп-арт». Наведіть приклади творчості інших американських художників, з якою ви ознайомилися у попередні роки.

У межах *абстрактного експресіонізму* **Джексона Поллока** (1912–1956) народжується «живопис дії» та нова техніка «дріп-пінг», яка передбачає «безтямне» розбризкування фарб по величезному полотну чи паперу, що лежить на підлозі. Вважалося, що така дія відображає характер та емоційний стан художника, і саме в цьому сенс зображення.

Інший представник абстрактного експресіонізму **Марк Ротко** (1903–1970) створював монументальні полотна, зафарбовуючи їх великими кольоровими площинами. Іноді залишав між ними незафарбовані місця, пропонуючи глядачам активізувати уяву і домислити те, що не намальовано. Абстракціонізм загалом має неймовірну популярність на аукціонах. Картина М. Ротка «Помаранчеве, червоне і жовте» стала найдорожчим твором мистецтва, її придбали за 86,9 млн доларів. Секрет такого комерційного успіху в тому, що ці експресивні полотна, якщо розглядати їх із близької відстані (на чому наполягав автор), володіють, як вважають деякі фахівці, майже містичною особливістю — викликають у глядачів сильні емоції.

Джексон Поллок. Номер 8

Джефф Кунс. Собака

На протигагу абстракціонізму з його орієнтацією на знавців мистецтва виник *поп-арт* із нігілістичним ставленням до традицій.

Одним із найуспішніших американських представників поп-арту після легендарного Воргола став **Джефф Кунс** (нар. 1955) — зірка новітніх арт-ярмарків. Митець захоплювався *кітчем*, додавши до нього нотки концептуалізму. Знаменитими стали його дзеркальні скульптури «Собаки з повітряних куль» (насправді з нержавіючої сталі), особливо після того, як на аукціоні Christie's продали одну з них — помаранчеву за 58,4 млн доларів!

Графіті — таку назву дістали картини, що вперше з'явилися на стінах найбрудніших бідняцьких кварталів і у метрополітені в Нью-Йорку. Як вираження народної бунтівної культури цей вид творчості розвивався стихійно, сюжети перегукувалися з тими, які використовували послідовники поп-арту. Згодом графіті як явище мистецтва здобуло офіційне визнання, здебільшого втратило свою агресивність і стало однією з актуальних форм самовираження, невід'ємною частиною міського життя.

В американському Маямі в далекому від центру районі Вінвуд зосереджені об'єкти стріт-арту. Колись ця місцевість була щільно заповнена старими будівлями, а нині вона перетворилася на світову столицю вільних митців. Масштаби цього центру графіті вражають туристів, адже, крім об'єктів стріт-арту, що змінюються щотижня, тут є 5 музеїв, понад 70 художніх галерей, 7 арт-комплексів, більше десятка відкритих студій і 4 великі ярмарки.

Графіті у Маямі, США

Сполучені Штати Америки сьогодні стають виставковим «клондайком» як для американських, так і для європейських художників новітньої епохи. У північноамериканському культурному регіоні реалізуються найоригінальніші проекти постмодерністського візуального мистецтва.

Мистецька скарбничка

Арт-деко (фр. *art déco* — декоративне мистецтво) — стиль, який виник у Франції у 20-х роках ХХ ст. і поширився світом; характеризується еклектичністю — синтезом модернізму і неокласицизму.

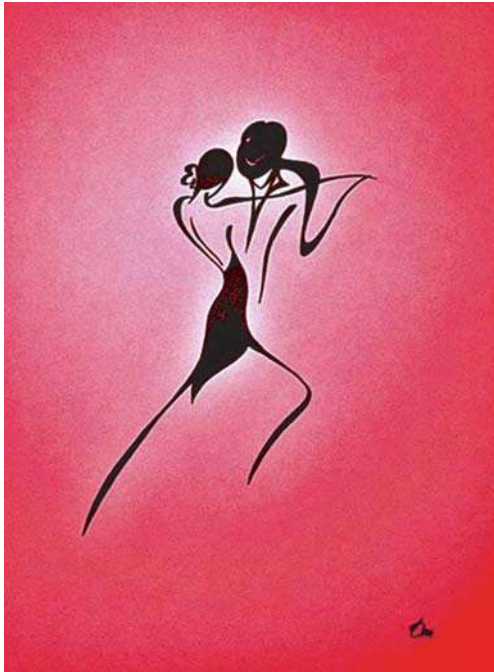
Графіті — напрям сучасного вуличного мистецтва, нанесення написів або малюнків фарбою з аерозольного балончика на стіни різних споруд.

Деконструктивізм — напрям у новітній архітектурі, якому притаманні візуальна ускладненість, несподівано ламані форми й підкреслено агресивне вторгнення в міське середовище.

Кітч, кічі — (нім. *kitsch* — халтура, брак смаку) — термін для означення низькоякісної речі масової культури, сучасного псевдомистецтва.

Поп-арт (англ. *pop art* — скорочення від *popular art* — популярне мистецтво) — напрям у мистецтві другої половини ХХ ст., що виник як заперечення абстрактному експресіонізму.

- 1 Назвіть найвидатніші пам'ятки архітектури та скульптури північноамериканського культурного регіону.
- 2 Схарактеризуйте творчість художників США. До яких стилів вона належить?
- 3 Чому, на вашу думку, авангардні напрями мистецтва розквітли у США? Поміркуйте над фінансовими аспектами сучасного мистецтва, зокрема, над фінансовим успіхом художників-абстракціоністів.
- 4 Запропонуйте ідеї оригінальних графіті для прикрашання неестетичних об'єктів навколишнього світу, наприклад старих бетонних парканів.
- 5 **Мистецький проект** «Дісней і Діснейленди».
- 6 **Практикум.** Створіть кольоротерапевтичну композицію у стилі абстрактного експресіонізму для підтримання позитивного настрою під час різних життєвих негараздів. Доберіть до неї арт-терапевтичну музику. Під час релаксації імпровізуйте відповідні хореографічні та пантомімічні етюди.

Тетяна Марковцева. Танго

Тай Вілсон.
Самба (вгорі).
Румба (внизу)

§ 2.4 Латиноамериканські танці переможно крокують світом

Латиноамериканські танці — загальна назва народних і бальних танців, що сформувалися на території Латинської Америки. Музично-хореографічна культура латиноамериканських країн інтегрує такі джерела: *американське* (культура індіанців); *креольське* (європейське, насамперед іспанське і португальське) і *африканське*.

Наприкінці XIX ст. передмістя, вулиці, порти багатьох міст південноамериканського континенту буквально дзвеніли від мелодій і ритмів легкої музики, що створювала незвичний симбіоз первісного, архаїчного з найсучаснішим, модерним. У результаті взаємопроникнення різних джерел виникло безліч мішаних (гібридних) форм. Водночас викристалізувалися унікальні музично-хореографічні жанри, які перетнули Атлантику і полонили весь світ.

Музика і танці *індіанців*, корінного населення Америки, збереглися в окремих районах Перу, Болівії та Еквадору. Вони нерозлучні, як сіамські близнюки, аналогічно спів та гра на інструментах, яким приписували божественну роль.

Креольська музично-хореографічна культура, незважаючи на своє європейське походження, — цілком самобутнє південноамериканське явище. Загальні його риси такі: панування тридольних розмірів, спів на два голоси паралельними терціями, обов'язковий супровід співу грою на інструментах (гітарі та її різновидах), а танців — співом. Приміром, аргентинське танго належить до типово креольських форм.

Афро-американській музиці притаманні дводольний розмір, гостросинкопований ритм, повторення коротких мелодійних послідовок (часто у вигляді перегуку хору і соліста), переважання ударних та ударно-шумових інструментів. Характерні ознаки афро-американських музично-хореографічних форм концентруються в кубинській румбі і бразильській самбі, які стали танцювальними емблемами Латинської Америки.

Бразильська самба — запальний танець, що виник у результаті злиття африканської і європейської культур. Це родове поняття, що походить від слова «семба» — танець у колі, який виконували із супроводом ударних інструментів. Рухи передбачають невеликі кроки й активне вертіння стегнами. Самбу інколи називають «танком, від якого від землі піднімається пил». Це танець радості, захоплення, незвичайних яскравих костюмів і невимовних емоцій. Темпераментний характер «підігривається» музикою. Виконавці (соліст і хор) співають під акомпанемент пандейро (бубон), шумових інструментів типу *маракасів* (брязкальця) і *віоланів* (бразильський різновид іспанської шестиструнної гітари).

Існують різновиди танцю: самбо-танець із піснею; чисто вокальна самба; парна самбо-каріока, що виконується часто із супроводом віоланів і ударних; ритуальна *капоейра*, яку внесено до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

За довгі роки існування бразильська самба поширилася світом, і нині вона входить до латиноамериканської програми спортивних бальних танців. Конкурсна самба, яку виконують тільки в парі, відрізняється від тієї, що танцюють поодиночці й колективно на знаменитому карнавалі в Ріо-де-Жанейро.

Протягом усієї історії Куби музика завжди випереджала інші мистецтва. Саме тут зародилася **кубинська румба** — пісня-танець, що виконують зазвичай парою або соліст у центрі кола глядачів під акомпанемент ударних і шумових інструментів. Танець відомий на всіх континентах. Спочатку він прийшов у кабаре, потім на телебачення.

Карнавал у Ріо-де-Жанейро, Бразилія

? *Поцікавтеся, як проходить конкурс самби на щорічному карнавалі у Ріо-де-Жанейро.*

? *Які інструменти акомпанують танцівниці румби на картині?*

Антоніо Санчес Арайо. Румба

Ча-ча-ча — красивий латиноамериканський танець кубинського походження (поєднує рубму і мамбо), якому притаманні синкопований ритм і часті обертання. Виконується під акомпанемент маракасів. Настрій ча-ча-ча грайливий, кокетливий, безтурботний.

Аргентинське танго — танок-тріумфатор, його історія нагадує захопливий детектив, а родовід доволі заплутаний і має чимало версій. Існує думка, що первісне танго є танком іспанських циганів (групи фламенко).

Тай Вілсон. Танго

Астор П'яццолла

Ймовірно, що батьківщина танго — в сонячній Андалусії, де здавна виконують жіночий танок-пісню з кастаньетами під акомпанемент гітари. Коли андалузьке танго потрапило до Аргентини, воно перетворилося на парний танок. Від змішування андалузського предка з місцевими ритмоінтонаціями й виникла оригінальна модифікація. Іспанці принесли з собою дзвін гітари і звуки кастаньет, темношкірі — глухий голос тамбуринів і шалену ритміку. Крізь ці шари проникла креольська танцювальна пісня мілонга, від якої і веде свій родовід аргентинське танго.

Уже «креольський» танець спочатку заповнив портові передмістя Буенос-Айреса, де на зламі століть зустрілися і переплелися культурні традиції багатьох країн світу. Мелодії танго наспівували й насвистували шарманщики та моряки. Навіть проводили нічні танго-змагання. Професійні композитори без належної інтелегентської чемності змушені були віддати данину мелодійній і ритмічній винахідливості безіменних творців і виконавців танго.

Танго-пісню як «плебейський вульгарний жанр» не визнавали в аристократичних салонах, але танго-танець допустили у вищий світ. Тут і відбулося його фантастичне перетворення в салонний чуттєвий танцювальний жанр із типовою аргентинською хореографією. Вона поєднала народні й аристократичні риси (наприклад, характерний боковий крок «краба», що передбачає поворот після двох основних кроків). У дні карнавалу благородна публіка виконувала танго навіть в оперному театрі.

Переконливе втілення латиноамериканської ментальності сталося у творчості аргентинського композитора **Астора П'яццолли** (1921–1992), що складається переважно з п'ес у стилі танго, хоча безліч нетанцювальних елементів виводять цю музику за межі жанру. Твори композитора поєднують демократичний характер музики,

доступність музичної мови з рафінованим смаком. Заглибившись у сферу танго, Астор П'яццолла піднявся до рівня не тільки національних, а й континентальних узагальнень. У прагненні узаконити танго для академічної музичної аудиторії він назавжди змінив обличчя музики ХХ століття.

А. П'яццолла. Танго «Oblivion» («Забуття»), «Лібертанго» у виконанні автора на бандонеоні та в інших інтерпретаціях, зокрема з хореографією (<https://www.youtube.com/watch?v=KFkaVhfT0WE>).

? Порівняйте різні інтерпретації, поміркуйте, яка роль тембру бандонеона у створенні особливої «землистої» атмосфери танго.

Міжнародний день танго відзначається 11 грудня. Танго не лише танцюють в усіх куточках світу, а й зображують на картинах, у скульптурі, знімають у кінофільмах. Отже, конкурувати з ним за популярністю наважиться хіба що наш старий добрий друг – вальс.

Джек Веттріано. *Співаючий Батлер* (арт-плакат)

Джон Браун. *Аргентинське танго*

Мистецька скарбничка

Бандонеон — музичний інструмент, різновид гармоніки; завезений із Німеччини до Аргентини, увійшов до складу танго-оркестрів, завдяки цьому музика танго набула пронизливо-щемливого звучання.

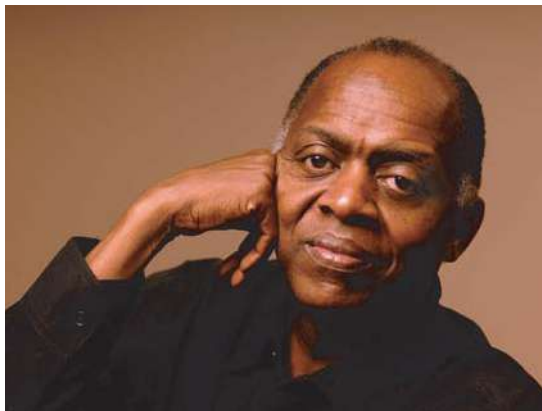
Креол (ісп. *criollo*, букв. уродженець) — особа білої раси, нащадок перших європейських (іспанських і португальських, рідше — французьких) переселенців на територіях колоній Південної і Північної Америки; у широкому значенні це особи, які мають домішки негритянської або індіанської крові.

- 1 Які латиноамериканські танці ввійшли до скарбниці світової хореографічної культури?
- 2 Обґрунтуйте власну версію щодо походження «аргентинського танго». Чому саме цьому танцювальному жанру судилося покорити світ?
- 3 Подивіться в інтернеті латиноамериканські танці з міжнародних конкурсів, порівняйте їх і оберіть той, який захочете самостійно опанувати.
- 4 **Практикум.** *Варіант 1.* Уявіть, що вас запросили на карнавал до Ріо-де-Жанейро, де змагаються школи самби з усієї Бразилії та інших країн; пофантазуйте і поекспериментуйте у виконанні характерних рухів самби (в парах, групах). *Варіант 2.* Проведіть конкурс-фестиваль латиноамериканських танців у школі.

§ 2.5

Музично-танцювальні ритми Америки

Музична культура Північноамериканського регіону складається з розгалуженого спектра вокально-інструментальних форм. Вони виникли шляхом складного поєднання різних джерел, насамперед африканських фольклорних ритмоінтонацій і європейської професійної музики.

Поль Робсон

Бессі Сміт

Юний учасник святкового заходу в резервації індіанців Каһнаваке виконує ритуальний танець, Квебек, Канада

У діалозі культур ХХ ст. значущості міжнародної мови набули джаз, рок- і поп-музика, що передають пульс бурхливої епохи. За своєю природою ці явища інтернаціональні. Своєрідним маніфестом музичної самостійності Америки у світовій культурі став джаз, що сформувався на зламі ХІХ—ХХ ст. на основі таких американських жанрів: спіричуел, блюз, регтайм та ін.

Спіричуел — архаїчні релігійні пісні афроамериканців. За тематикою і настроєм вони відображали трагедію цього народу, його глибоку тугу. Жанр своєрідно синтезує традиції християнського хорového багатоголосся, балад англійських переселенців та імпровізаційну африканську манеру співу. Спочатку спіричуел виконували колективно, згодом — соло із супроводом. Багато зразків жанру записав співак **Поль Робсон** (1898—1976).

Блюз — тип світської фольклорної негритянської пісні з ліричним меланхолійно-сумним настроєм, що виконує соліст із супроводом гітари. Неперевершеною «імператрицею блюзів» була **Бессі Сміт** (1894—1937), яка змогла передати неповторну поезію, чуттєвість і журбу блюзових інтонацій.

Лерой Нейман. *Біг-бенд*

Вільям Сідней Монт.
Хлопчик, що грає на банджо

Картина витоків джазу буде неповною, якщо не згадати негритянські менестрельні театри. Репертуар складався з пародій-карикатур на афроамериканців і мав усі складові мюзиклу: гумористичні сценки і діалогі, пісні і танці під *банджо* або ансамблі, циркові трюки. Тут зароджується стиль фортепіанної гри та відповідний жанр танцювальної п'єси *регтайм* (дослівно «рваний ритм»). У його основі — дві ритмічні лінії, що не збігаються: мелодія із загостреним синкопованим ритмом і чіткий «кроковий» акомпанемент. Засновник жанру композитор **Скотт Джоппін** (1868—1917) — автор близько 44 регтаймів.

Менестрельний театр

Специфічним явищем культури Америки були численні духові оркестри, так звані «бенди». Виконавці, переважно аматори, грали на слух танцювальну та маршову музику під час свят і вечірок, на парадах і карнавалах. Чимало подібних маршових капел було в Новому Орлеані — на батьківщині американського джазу. Новий музичний напрям виник у середовищі креолів, культура яких істотно відрізнялася від культури афроамериканців-пролетарів.

Характерними рисами африканської народної музики, як вам відомо, є поліритмія, імпровізаційність, колективне музикування. Європейці привнесли у джаз мелодіку і гармонію.

Яку музику ви уявляєте, сприймаючи картину Л. Неймана? На яких інструментах грають музиканти? Подивіться кліп про гру зображених персонажів, дослідіть поєднання візуального мистецтва з музикою. https://www.youtube.com/watch?v=JERLg1Cc2_Q

Луї Армстронг

Оркестр Дюка Еллінгтона

Джаз породив величезне розмаїття стилів і жанрів: диксиленд, бі-боп, хот- і кул-джаз, симфоджаз (синтез джазу та професійної музичної техніки). Він захопив у полон своєї експресії й енергетики багатомільйонну аудиторію й за впливом перевершив оперно-симфонічну музику. Однак після Другої світової війни епоха панування джазу закінчилася.

Начебто полярні світи легкої та серйозної музики поєдналися у творчості композитора **Джорджа Гершвіна** (1898–1937) — автора першої національної американської опери «Поргі і Бесс», що втілила трагедію афроамериканців і мала грандіозний успіх. Джазові елементи — імпровізаційність, синкоповані ритми й інтонації, синтезовані з європейською класичною технікою, надають музиці Дж. Гершвіна особливу чарівність і неповторність.

До видатних представників класичного джазу належать «король труби» **Луї Армстронг** (1900–1971) та композитор, піаніст і аранжувальник **Дюк Еллінгтон** (1899–1974). Майстерність гри на трубі Армстронга здобула міжнародне визнання, як і фортепіанна гра легендарного Еллінгтона. Вони організували й очолили джазові колективи, які виступали у престижних концертних залах світу, зокрема у Карнегі-холі та Метрополітен-опері.

Душа джазу — імпровізація. Кожний із виконавців змінює тему, демонструючи свій смак і фантазію, експресію «брудного» (неточного) інтонування та ритмічного розгойдування — *свінгування*.

Незабутня «Hello, Dolly!», записана у виконанні ансамблю «All Stars», створеного Л. Армстронгом, — це тріумф музичного бестселера.

Оригінальними аранжуваннями Д. Еллінгтон довів світові, що джаз — це не просто музика, під яку танцюють, а особлива експресивна естетика, що має вишуканий оркестровий колорит та особливу ауру.

З оркестром Дюка Еллінгтона, а також із багатьма симфонічними оркестрами виступала джазова співачка **Елла Фіцджеральд** (1917–1996). Вона створила безліч першокласних джазових хітів.

Елла Фіцджеральд

Джордж Гершвін

Дж. Гершвін «Рансодія в блюзових тонах» для фортепіано з оркестром, опера «Поргі і Бесс» (фрагменти).

Прослухайте музику Дж. Гершвіна, визначте ознаки стилю. Оберіть з-поміж фрагментів ті, які сподобалися найбільше і які можна використовувати для релаксації, створення радісної атмосфери.

Рок-музика виникла на початку 1950-х років, коли сформувався пісенно-танцювальний стиль *рок-н-рол*. Він став результатом поєднання ознак кількох жанрів: блюзу, *кантрі*, фолку, диксиленду.

З ім'ям **Елвіса Преслі** (1935—1977) асоціюється уявлення про здійснення «великої американської мрії»: простий хлопець, у минулому водій вантажної машини, піднімається на американський рок-олімп (звісно, не без допомоги реклами, фірм грампласту), надіває корону короля рок-н-ролу і стає казково багатим. Одна з перших пісень цього кумира молоді «Все гаразд, мамо» стала сенсацією.

Елвіс Преслі

Елвіс Преслі мав специфічний тембр голосу, що нагадував негритянський хрипливатий спів, та екстатичну манеру виконання. Його неповторний імідж у більшості молодих слухачів викликав екстаз, в інших — бажання заборонити це видовище як непристойне, що збуджує нездорові інстинкти. Співак знявся в багатьох голлівудських фільмах, де виконував зазвичай роль ковбоя, що закохується в симпатичну блондинку.

Рок — це осмислення актуальних проблем життя і ролі в ньому людини, це поштовх до критичних роздумів і активних дій. В Америці рок-музика стала не просто стильовою течією, вона відіграла роль «учителя життя» кількох поколінь. Від часу народження й до сьогодні рок-музика є компонентом так званої молодіжної субкультури (або контркультури). Про взаємовпливи легкої і серйозної музики свідчать композиції *арт-року*, в яких використано твори класиків Баха, Генделя, Вівальді, Моцарта, Бетховена, Чайковського та інших.

Терміном *поп-музика* визначають явища масової музичної культури, які мають комерційне спрямування. Вони введені в систему засобів масової інформації та в індустрію тиражування (аудіо- та відеозапис) і розваг. Первістком поп-музики став шлягер, йому притаманні тексти з тематикою про кохання, прості мелодії, призначені для мас, а не для еліти.

Майкл Джексон

Сучасна масова музична культура Америки — це грандіозний шоу-бізнес. Вирішальну роль відіграло в ньому виникнення нових технічних можливостей. Завдяки відеокліпам небувалого злету популярності досяг **Майкл Джексон** (1958—2009) — найуспішніший сольний вокаліст, справжня «легенда епохи». Його альбом «Трилер» увійшов до Книги рекордів Гіннеса: тираж сягнув 35 млн! Не останню роль у популярності співака відігравали його емоційність та своєрідна естетика сценічного руху, зокрема його неповторна «місячна хода». В артистичній кар'єрі культового співака визначальними були не стільки художні та людські якості, акторська самовідданість, скільки професійно створений імідж, який підтримували візуальними ефектами, трюками — необхідними атрибутами естетизованого маскульту.

Мистецтво американського культурного регіону

У комерційному музичному бумі сучасності жіночий вокал вельми успішно репрезентує американська співачка, танцівниця і кіноактриса **Мадонна** (повне ім'я Мадонна Луїза Вероніка Чикконе, нар. 1958). Мільйонними тиражами розійшлися пісні з її альбомів, що здебільшого культивують «солодке життя». Створений для співачки секс-імідж, що руйнує стереотипи портретів актрис естради й усуває традиційні табу, затьмарює в її кліпах головне — музику, проте це зовсім не заважає суперпопулярності найбагатшої співачки у світовому шоу-бізнесі.

? Які пісні з репертуару Мадонни вам доводилося чути? В якому мюзиклі головну роль виконувала співачка?

Джазові композиції, шлягери Е. Преслі, М. Джексона, Мадонни (на вибір).

? Висловіть власне ціннісне ставлення до прослуханої музики.

Мадонна

Степ у виконанні Фреда Астера

Літопис американської музичної культури буде неповним, якщо не згадати запальні танці, що темпераментно передають її дух. На фольклорній основі з перевагою афроамериканських ритмоінтонацій зароджувалися різні танцювальні стилі і жанри, зокрема й так звані джазові танці: *степ*, *чарльстон*, *рок-н-рол*. У свою чергу рок-н-рол дав життя новим танцям, що спочатку виникли у США, а згодом поширилися іншими країнами світу: *твіст*, *шейк*, *брейк* тощо.

Степ, або *чечітка*, — це танець, в якому синкоповані удари носка, каблука і стопи створюють своєрідний ритмічний акомпанемент різним танцювальним рухам. Виконують його у спеціальних черевиках із металевими пластинами на носках і каблуках. Нерідко танцюють у парі. Основа степену — перегук із музикою (переважно джазовою), інтерпретація її ритму. Для танцівників характерні пантоміма, філігранні рухи рук, легка «гра ніг», майже невагома навіть у найскладніших па.

У портовому містечку Чарлстон у Південній Кароліні, де майже половину населення становлять афроамериканці, виник *чарльстон*, що поступово набув надзвичайної популярності в Америці та Європі. Йому притаманні синкопований ритм, характерні пружинні кроки, притупування. За походженням чарльстон є різновидом відомого бального танцю фокстрот.

Диско — напрям танцювальної музики, що не без іронії визначають як «ритм без блюзу». Термін «дискотека», як і саме явище, набули поширення далеко за межами Америки. Комерційна машина, що швидко запрацювала для популяризації диско, витягнула його з провінційних дискотек на великий екран кіно і телебачення. Захоплення диско набуло масштабів епідемії.

Тай Вілсон. Чарльстон

Мистецька скарбничка

Арт-рок — напрям рок-музики, у багатопланових композиціях якого використовують елементи академічної музики у формі прямого запозичення фрагментів або аранжувальних прийомів та інструментарію.

Б'анджо — струнний щипковий інструмент, популярний у афроамериканців, застосовується в кантрі, джазі.

Бі-боп, боп, бібо́п (англ. *bebop*) — джазовий стиль, що характеризується швидким темпом і складними імпровізаціями, заснованими на обігранні не мелодії, а гармонії, ритму.

Діско — напрям рок- і поп-музики, що зародився у середині 70-х років ХХ ст. і був призначений насамперед для танців.

Кантрі, кантрі-енд-в'естерн — жанр американської вокальної музики, який використовували у фільмах-вестернах. Синтезує традиційну музику білого населення сільських районів США, пісень ковбоїв.

Сп'їричуел (англ. *spiritual* — духовний) — духовні пісні афроамериканців, глибоко ліричні, проникнуті настроями трагічної самотності.

Хіп-хоп — напрям сучасної легкої музики, що зародився у 70-х роках у США серед афроамериканців.

У США народився танцювальний жанр *хіп-хоп* — музика вулиць і афроамериканських кварталів Нью-Йорка. Основоположним елементом хіп-хопу є *реп* — ритмічний речитатив, що зазвичай читається під музику з важким бітом. Охоплює широкий діапазон стилів. Фільми, телешоу та інтернет сприяли розвитку хіп-хоп-культури за межами її батьківщини.

- 1 Назвіть видатних американських виконавців джазу. Схарактеризуйте їхню творчість.
- 2 Які напрями рок-музики набули поширення в Північній Америці?
- 3 Висловіть і поясніть вашу думку щодо причин популярності легендарних поп-зірок — Е. Преслі, М. Джексона, Мадонни.
- 4 **Мистецький проект.** (*Колективна робота*). Розділіться на міні-групи й дослідіть різні стилі і напрями джазу, рок- і поп-музики в Америці, проведіть паралелі і аналогії з музичною культурою України.
- 5 **Практикум.** Продемонструйте характерні елементи одного з популярних танців, батьківщина яких — Північна Америка.

ТЕМА 3

Мистецтво далекосхідного культурного регіону

Вступ

Будда Весняного Храму – найвища статуя у світі, головна пам'ятка Китаю

На мистецтво країн усього далекосхідного регіону величезний вплив мали філософсько-релігійні вчення стародавнього Китаю: *конфуціанство*, *даосизм*, *буддизм*. Культура китайського народу – одна з найдавніших.

Китайський філософ **Конфуцій** (551–479 рр. до н. е.) висунув соціальним ідеалом шляхетну людину – гуманіста, який має високі моральні якості. Конфуціанство – система цінностей, що регулюють стосунки між людьми за принципом: стався до інших так само, як хотів би, щоб ставилися до тебе. Знаменита фраза Конфуція «Вірю у давнину і люблю її!» – втілює глибоке шанування традицій, що стало підвалиною китайської культури.

Конфуцій

Протилежним полюсом і другим за ступенем впливу був даосизм. Головний канон даосизму приписують китайському філософу **Лао-Цзи** (VI–V ст. до н. е.). Поняття дао (шлях) – багатозначне; воно означає також «світову першооснову буття». Даосизму властиве захоплення природою, одним із представників якої є людина. Вона має взаємодіяти зі світом, а не прагнути змінювати його. Тому роздуми на самоті на лоні природи вважали найкориснішими. Ідеали даосизму надихали китайських митців, для яких провідним у мистецтві став образ шляху людини-мандрівника.

Буддизм – одна з найдавніших світових релігій, яка зародилася в Індії і проникла в Китай, а згодом і в інші країни Азії, де набула поширення приблизно в той самий час, що і християнство в Європі. Це релігійно-філософське вчення про духовне пробудження наставляє особистість на шлях морально та інтелектуально піднесеного життя. Без розуміння буддизму важко досягнути великої культури Сходу – індійську, китайську, японську. Разом з буддизмом з Індії в китайське мистецтво проникає і скульптурне зображення людини.

Лао-Цзи

§ 3.1

Природа — міра всіх речей

? Які візуальні образи ви уявляєте, згадуючи мистецтво Сходу? Чому, на вашу думку, китайці називають свою країну Піднебесною?

З давніх-давен митців Далекого Сходу надихала природа, яка мала особливу владу над людиною. Тому саме природа стала мірою всіх речей, своєрідним еталоном, що визначав життя народів регіону: китайців, японців, корейців та інших.

Серед пам'яток культури далекосхідного регіону важливе місце належить **архітектурі**. Палаці, храми, архітектурно-паркові ансамблі гармонійно вписуються в мальовничі ландшафти довкілля. Буддійські пагоди, як і вежі готичних соборів, спрямовуються вгору — до неба.

Велика китайська стіна

За тривалий період розвитку китайської цивілізації збереглося чимало споруд, які належать до світових шедеврів. Найвідомішою є Велика китайська стіна. У самотньому архітектурному стилі Китаю втілені естетичні ідеали, властиві нації. Характерна ознака стилю — кількоярусні дахи, краї яких загнуті вгору, завдяки чому будівля ніби злітає в небо. Окрасою гребенів дахів, фасадів, брам нерідко ставали скульптурні зображення фантастичних драконів.

Китайська ваза з ручками у вигляді драконів

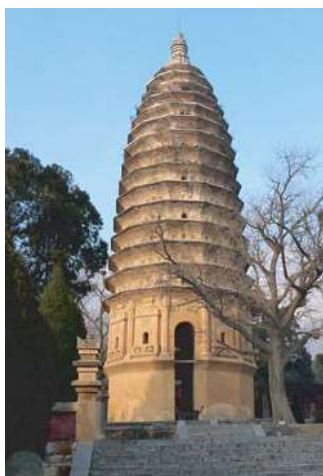
Дракон Білого храму в Таїланді

Ще одна особливість китайського зодчества полягає у використанні яскравих кольорів: імператорські палаці покривали золотаво-жовтою глазурованою черепицею, храми — синьою або блакитною, а звичайне житло — сірою. Дерев'яні деталі часто фарбували червоним лаком. Карнизи, вікна, двері прикрашали дивовижними кольоровими орнаментами з мотивами тварин і рослин.

? Поміркуйте, чому архітектори обрали для Храму Неба круглу форму, чому для дахів храмів використовували синій колір. Аргументуйте свою думку.

Важливою складовою архітектурного ансамблю були парки — доказ того, що китайці здавна шанували природу і глибоко розуміли її красу. У парках розміщували вишукані павільйони, мініатюрні чайні будиночки.

Найдавніша у світі пагода
Суньюесі, Китай

3 історії шедевра

У центрі Пекіна височить **Храм Неба** — архітектурний символ китайської столиці, зведений за часів династії Мін (1420). Упродовж майже 500 років у день зимового сонцестояння імператори приїжджали сюди, аби принести Небу щедрі дари. Побудовані пізніше ще три храми комплексу — Місяця, Землі й Сонця — разом із Храмом Неба символізують Всесвіт, а також становлять чотири наріжники містичної фортеці Будди.

Цікавим є планування вівтаря: це триступенева тераса круглої форми, викладена білими мармуровими плитами, що утворюють геометричний орнамент. У центрі верхнього ярусу — кругла кам'яна плита, оточена дев'ятьма плитами, які утворюють перше кільце, далі — вже 18 плит і т. д. Між ярусами по дев'ять сходинок. І це не випадково: цифру «9» древні китайські філософи вважали цифрою неба.

У храмі з унікальною акустикою зберігаються музичні інструменти. Пам'ятку архітектури внесено до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Китайське зодчество вплинуло на розвиток архітектури інших народів регіону.

Японські будівничі створили неперевершені зразки дерев'яних храмів і багатоярусних пагод із зубчастими кронами. Дереву віддавали перевагу тому, що цей матеріал стійкіший до землетрусів.

Павільйон чайної культури в Шанхаї, Китай

Одним із найдавніших у Японії є замок Хімедзі, внесений до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Майже всі 83 споруди комплексу побудовані з дерева.

Буддійські ченці започаткували храмові сади, у яких протягом віків формувалося оригінальне мистецтво японського саду. Композиції у садах цього типу склалися не лише з дерев і квітів, а також із каміння й піску. Вони імітували природні ландшафти, інколи нагадували абстрактний живопис. Тут у тиші саду людина мала можливість усамітнитися, досягнути внутрішньої душевної гармонії.

З культом природи пов'язаний ще один вид традиційної японської культури — мистецтво аранжування квітів — *ікебана*. Класичні композиції базуються на трьох основах, що символізують Небо, Землю і Людину. Довкола центральної основи Небо вільно розміщують інші елементи: гілочки дерев (слива, кипарис), квітів (орхідея, хризантема тощо). Художній смак автора композицій оцінюють за гармонійністю співвідношення кольорів і форм, рослин між собою і з формою вази.

Архітектура Кореї — Країни Вранішньої Свіжості або Вранішнього Спокою — відрізняється від схожих за стилем зразків китайського і японського зодчества вишуканою простотою і довершеністю виконання оздоблення. Більшість пам'яток було знищено, а ті, що збереглися, оголошено національними святинями. До них належить і королівський палац у Сеулі.

Королівський палац Кьонбоккун у Сеулі, Південна Корея

Замок Хімедзі, Японія

? Самостійно ознайомтеся зі взірцями мистецтва японського саду та ікебани.

Пагода Сейгантодзі поряд з найвищим водоспадом Японії

? Зверніть увагу на форму і декор дахів палацу, поєднання кольорів.

Корейський павільйон у Києві, Україна
(екстер'єр, фрагмент орнаменту)

Старовинна корейська архітектура вражає контрастує з ультрасучасними спорудами мегаполісів. Наприклад, сеульські парки з деревами, «розмальованими» вогнями в червоно-жовті кольори, що світяться вночі посеред урбаністичного середовища, створюють майже сюрреалістичне враження.

Ван Вей. Поет династії Тан

Нині, щоб ознайомитися з архітектурно-парковим мистецтвом Далекого Сходу, українцям вже не обов'язково летіти в далеку Азію. У Києві на території Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка відкрито експозицію «Корейський традиційний сад», де представлені зразки флори, національного зодчества. Корейські фахівці зробили копію павільйону із сеульського королівського палацу. Брама і ворота декоровані типовими азійськими орнаментами, символами.

Сучасна архітектура Сеула, Південна Корея

Визнання східними народами високої естетичної цінності природи як безмежного космосу, мізерною частинкою якого є людина, зумовило появу **пейзажного живопису**. Він набув розквіту в епоху династій Тан і Сун і став провідним у китайському малярстві. Визначальна ознака цього виду творчості у східній культурі — мистецький синтез, у якому гармонійно поєднані зображення, поезія, каліграфія і друк. Ієрогліфи — назви твору, вірша або афоризму — доповнюють картину, «озвучують» її, розшифровують прихований символічний смисл.

Засновник китайського пейзажного живопису, поет, художник і музикант **Ван Вей** (699—759) першим став писати тільки чорною тушшю. Він настільки зближував образи живопису і поезії, що сучасники зазначали: «Його вірші подібні картинам, а його картини подібні віршам». Малюнок тушшю на папері чи шовку неможливо ні виправити, ні стерти, що потребувало неабиякої майстерності. Штрих мав бути легким, як хмара, чи сильним, як дракон. Брак кольорів компенсували безліч нюансів, які відображали деталі природного довкілля.

У китайському живописі встановилися такі жанри: «гори і води» (*шань-шуй*), «квіти і птахи» (*хуа-няо*), «люди» (*жень-у-хуа*), «тварини» (*анімалістика*).

У пейзажах «гори і води» гори уособлювали активний чоловічий початок (ян), а води — жіночий (інь). У композиціях немає лінійної перспективи, її замінила розсіяна, повітряна. Складається враження, що гірські верхівки злітають до небес, а хатинки, самотні фігурки мандрівників на крутих стежках чи групи вершників губляться, мов піщинки, у цій грандіозній панорамі. Це ще більше загострювало відчуття безкрайності Всесвіту у творах епохи Тан і Сун, зокрема на картинах основоположника «зеленого пейзажу» **Лі Сисюня** (651—716).

Ван Вей. Пейзаж (жанр «гори і води»)

Лі Сисюнь. Пейзаж (копія доби Мін)

? Як співвідносяться візуальний образ, поезія і каліграфія в пейзажній композиції? Доберіть до неї вірш Ван Вей, суголосний за настроєм.

Китайські живописці винайшли оригінальний спосіб відтворення передачі безмежності простору та часу на *сувої* — горизонтальному і вертикальному. Горизонтальні розкручували поступово, неспішно занурюючи глядача в сюжет. Вертикальні розвіщували на стінах, застосовували в ширмах (меблевих перегородках).

? Розтлумачте вислів: «Не піднявшись на високу гору, не пізнаєш висоти неба. Не зазирнувши в глибоку гірську прірву, не дізнаєшся про товщину землі».

? Поміркуйте, які художні можливості відкриває видовжена форма сувою. Запропонуйте власні варіанти співвідношення зображення і каліграфії в такому форматі.

Одна з перших друкованих книг-сувоїв

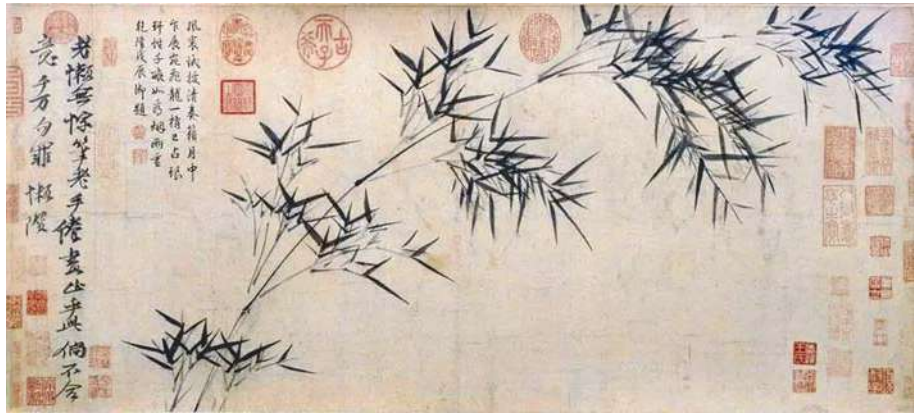

Китайська ширма

Хуан Цюань. Начерки рідкісних птахів

У жанрі «квіти і птахи» переважають чотири благородні образи: орхідея (втілення чистоти і благородства), хризантема (символ самотності, безсмертя), квітка дикої сливи мейхуа з п'ятьма пелюстками (уособлює п'ять першоелементів, непохитність), стрункий бамбук (символ стійкості і мудрості). Певній рослині відповідала конкретна пташка: фенікса, павича, півня і фазана зображували разом з півонією; качку — з лотосом; лелеку — із сосною. Засновниками цього жанру вважають **Сюй Сі** (886—975) та **Хуан Цюаня** (900—965).

Сюй Сі. Метелики та квіти гліцинії (зліва). Ні Цзань. Бамбук (справа)

Чжоу Фан. Фрагмент сувою

Поцікавтеся самостійно іншими китайськими квітами-символами, порівняйте з українською народною квітковою символікою.

Жанр «люди» охоплював портрети, історичні та міфологічні сюжети, сцени палацового життя. Відомими майстрами цього жанру стали **Янь Лібень** (600—673) і **Чжоу Фан** (730—810). Створені живописцями образи імператорів і придворних красунь відтворювали ідеали чоловічої і жіночої краси епохи Тан.

Чжоу Фан. Придворні пані з квітами в зачісках

Розпис віяла

Янь Лібень. Імператор та придворні (фрагмент сувою)

В анімалістичному жанрі тварин зображували реалістично, часто в русі, у характерних позах. Вишуканими й точними лініями без попередніх замальовок художники відтворювали хутро кішки чи рухи мавп.

? Схарактеризуйте анімалістичну картину, яка зацікавила вас.

Чжу Чжаньцзі. Гібони граються

Сюй Сінци. Кішка

Ці Байші. Білка і вишні

Кім Хон До. Танець

Чон Сон. Автопортрет

Корейський живопис на шовку і папері має свої особливості, він більш камерний. Імітуючи спочатку китайських митців, корейські художники виробили власну манеру письма. Свідченням цього є творчість основоположника реалістичного живопису **Чон Сона** (1676–1759) і майстра побутових сцен **Кім Хон До** (1745–1806).

? Що незвичного в композиції картини Чон Сона, який ракурс він обрав? Чи можна назвати танцювальну сцену Кім Хон До реалістичною? Чому?

Кітагава Утамаро. Гребінь

?

Які художні деталі та нюанси характеризують граційність жінки, зображеної на гравюрі? Пригадайте особливості класичних жанрів японської поезії танка і хоку.

З історії шедевра

L

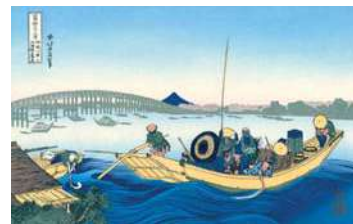
Мистецтву найвідомішого японського художника **Кацусіке Хокусая** (1760–1849) притаманні самобутність, невичерпна фантазія і новаторство в царині гравюри укійо-е. Застосування митцем кількох десятків псевдонімів свідчить про наполегливі пошуки власного стилю. Недарма багато своїх творів Хокусай підписував: «художник, одержимий малюнком». Витоки творчості митця — у надбаннях багатовікової культури Японії, досягненнях китайських і європейських майстрів, які він ретельно вивчав. Вершиною творчості майстра стала **серія із 46 гравюр на дереві «Тридцять шість видів Фудзі»**, яку відкривала славетна «Велика хвиля в Канагаві».

Велика хвиля в Канагаві

Міст Маннен у Фукагаві

Нічний вид на міст Реґокубасі з берега річки Омьяґа

Село Секія на річці Сумідаґава

?

Самостійно поцікавтеся іншими серіями гравюр К. Утамаро і К. Хокусая.

Шлях японського мистецтва можна схарактеризувати як вічний пошук Краси, який приводить до досягання Істини. Мистецтву притаманне одухотворення природи, яка є джерелом натхнення і засобом вираження почуттів.

Один із найяскравіших майстрів японського мистецтва гравюри *укійо-е* **Кітагава Утамаро** (1753–1806) створив галерею портретів красунь, зібраних у серії альбомів. На них ми бачимо витончених молодих японок у кімоно. Художника цікавили не лише зовнішність, а й характер персонажів. Зображуючи сцени з повсякденного життя, митець зумів виявити яскраву палітру людських емоцій і пристрастей. Колірна насиченість гравюр у поєднанні з пластичною лінією передає цілу гаму настроїв. Утамаро концентрує увагу на виразі обличчя, граційності жестів і поз.

У творчості славетного поета-філософа Мацуо Басьо виражено душу Японії. У його тривіршах (хоку) відчувається ледь помітний сум:

*На оголеній гілці
Ворона завмерла.
Осіnnий вечір!*

Лише натяк на самотність, а мовби дотик до Вічності. Втім, саме в натяку полягає таємниця японського мистецтва, в основу якого покладено певні естетичні принципи: лаконізм, живописність, надзвичайна виразність лінії.

Таким чином образи живопису і графіки далекосхідного регіону через художню символіку передавали широкий спектр почуттів, думок, ідеалів людей.

Декоративно-ужиткове мистецтво Далекого Сходу відоме оригінальними виробами з порцеляни, дерева, кістки, коштовного каміння, що ніби оживали під руками майстрів-віртуозів.

Китай — батьківщина *порцеляни*. Він дав світові неперевершені шедеври цього виду мистецтва, яке називали «білим золотом». Секрети ремесла передавалися від покоління до покоління. Які тільки поетичні порівняння не виникали для характеристики якостей давньої китайської порцеляни: «Блискуча, як гладь озера в безвітряний день, тонша за папір, мелодійна, як дзвіночок» або «Синь її близька до нефриту, чистота, як дзеркало, а звук подібний звучанню Цина». З порцеляни виготовляли фантастичні за формами і декором вази, чайники, тарілки, статуетки. Прикрашали барвистими розписами з мотивами символічних квітів, пташок, драконів тощо, також пейзажами і сценками, що копіювали жанри живопису.

Своєрідною візитівкою декоративно-ужиткового мистецтва Японії є *нецке* — мініатюрні статуетки, виготовлені переважно з дерева чи слонової кістки. У давнину їх використовували для прикріплення до поясів кімоно ключів, гаманців. Фігурки зображували богів, людей, тварин, кумедні сценки. Усі вони мали певне символічне тлумачення, тобто були символами щастя, добробуту, багатства, довголіття. Поглядуючи нецке, їх власник не тільки зосереджував увагу на естетичному предметі, що завжди цінувалося в японському суспільстві, а й набував душевної рівноваги. Із часом ці вироби перетворилися на справжнє мистецтво зі своєю пластичною мовою. Нині нецке — джерело вивчення традицій і культури Японії, воно набуло популярності серед колекціонерів.

Китайська порцеляна

? Зверніть увагу на одяг китаянки.

Нецке

Отже, візуальне мистецтво Далекого Сходу, яке протягом століть досягало художніх вершин у багатьох видах і жанрах, мало значний вплив на розвиток світової художньої культури й набуло нового життя у наш час. Значущість досягнень митців Китаю, Японії, Кореї полягає в тому, що вони перетворили мистецтво на засіб духовного спілкування, морально-естетичного вдосконалення.

Мистецька скарбничка

Граві́ра (від фр. *graver* — вирізувати) — вид графіки; тиражовані зображення, виконані шляхом друку з рельєфних поверхонь або через трафарет.

Ікеба́на — традиційне японське мистецтво аранжування квітів.

Не́цке — мініатюрна японська скульптура, символічна фігурка, що мала прикладне походження, а нині використовується як твір мистецтва, амулет, брелок.

Па́года (із санскр. — священний, з яп., кит. — вежа скарбів) — буддистська чи індуїстська споруда культового призначення.

Сувій — смужка паперу, тканини, папірису, пергаменту, яку намотували на паличку і згортали в трубку; форма давнього рукопису.

- 1 Порівняйте зразки китайської, японської і корейської архітектури та визначте (замалюйте) національні своєрідні особливості й спільні риси.
- 2 Схарактеризуйте основні жанри китайського живопису.
- 3 Який внесок видатних майстрів японської гравюри у світове мистецтво?
- 4 Поясніть вислови: «Людина — міра всіх речей» і «Природа — міра всіх речей». Яка з цих світоглядних позицій притаманна митцям Далекого Сходу?
- 5 Проведіть конкурс ікебани, завершіть його церемонією чаювання у східному стилі.
- 6 **Практикум.** (*Груповою роботою*). Намалюйте на папері або тканині у вертикальному видовженому форматі серію композицій у жанрі «квіти і птахи». Оберіть єдиний для групи східний мотив (лотос, орхідея, бамбук, хризантема). Складіть із малюнків сувій або ширму (на вибір). Заздалегідь підготуйте конструкцію основи. Подаруйте кращу ширму інтернату для людей похилого віку.

Ван Кунде. *Сяо*

§ 3.2

Музика, танець, театр, кіно: погляд крізь тисячоліття

Витоки *музичної культури* Китаю сягають своєї давнини. Найдавніша музична пам'ятка — «Книга пісень» («Шицзін»), створена 174 р. до н. е., містить 305 гімнів, магічних пісень та од. Китайська музика розвивалася під впливом філософсько-релігійних ідей конфуціанства, буддизму.

У трактатах розроблялася космологічна концепція природи музики, наголошувалася її виховна роль — досягнення соціальної гармонії, духовне самовдосконалення. Китайці вважали, що музика відображає гармонію природи і є основою законів Всесвіту.

Уже на ранніх етапах розвитку китайську музичну культуру поділяли на церемоніальну, або елітарну, і протонародну, або популярну. При дворах існували оркестри з багатьма виконавцями (від 300 до 800). Поширення набули й військові оркестри, у яких провідна роль належала ударним і духовим інструментам. Військова музика часто супроводжувалась танцями, виконавці вдягалися у спеціальні костюми, використовували відповідний реквізит (піки, панцирі, щити).

Національної неповторності надає китайській музиці *пентатоніка*. Хоч це й дивно, панування пентатоніки в китайській музиці давало підстави деяким музикознавцям, зорієнтованим на європейське мистецтво, вважати її примітивною. Проте давні китайці були обізнані з 12-тоною хроматичною системою і задовго до європейців добирали з неї звуки для пентатоніки. Звукоряд певним чином пов'язували з життєвими уявленнями: кожний звук, якому відповідав певний колір, асоціювався з 12 годинами доби та 12 місяцями року.

До характерних рис китайських народних пісень належать комбінування зворотних (дзеркальних) інтонацій, швидкі переходи з високого до низького регістрів, нерозривна єдність тексту і мелодії. Вокальна музика поєднується з інструментальною — акомпанемент, підтримуючи мелодію, супроводжує її, «мов тіль».

Інструменти китайців надзвичайно різноманітні — понад 100 видів їх. Більшість інструментів дуже давнього походження. Палітра звучання зумовлена різноманітністю матеріалів, з яких їх виготовляли: камінь, мідь, глина, шкіра, дерево, шовк.

Цинь (*цзяньцзинь*) — струнний інструмент, один з найдавніших різновидів цитри. Корпус виготовляли з дерева, сім струн — із шовку. З давніх-давен серед ученої еліти було поширене сольне виконавство на цині. Також його використовували для супроводу співу, декламування віршів, в оркестрах і ансамблях.

Піпа — струнно-щипковий інструмент, китайська модифікація лютні. На корпусі кріплять чотири шовкові струни, отож звук — глухий, неголосний. Грали соло, рідше — в ансамблях. Із плином часу виконавці змінили положення інструмента з горизонтального на вертикальне і відмовилися від палички, торкаючись до струн пальцями.

Гра на цині

Лена Лю. *Вогнище самотності*
(зображення піпи)

Які українські народні інструменти нагадують китайські інструменти, зображені на картинах?

З-поміж струнних інструментів найпопулярніші в Китаї цинь і піпа.

Ван Кунде. Китайські інструменти – ді (зліва), пайсяо (посередині), шен (справа)

Кейко Юрімото. Кото

Сянагава Сигенобу. Гравюра із серії «Змагання квітів» (сямісен)

Багатий інструментарій групи духових інструментів, більшість із яких виготовляли з бамбука: поперечна флейта *ді*, подовжена флейта *сяо*, пан-флейта *пайсяо*, губний орган *шен*.

Жодне видовище чи урочиста процесія у Китаї не відбуваються без барабанів. Про надзвичайне значення цього інструмента в музичній культурі країни свідчить той факт, що в оперних оркестрах на маленькому барабані грає сам диригент.

Таким чином, у культурі китайського народу можна знайти музичні інструменти практично всіх основних груп, відомі європейцям. Подібні до них інструменти побутують у Кореї, Японії, В'єтнамі. Наприклад, японська лютня з трьома струнами *сямісен*, різновиди цитр – японська *кото* і корейська *каягим*. Корейці – справжні віртуози гри на ударних інструментах. Традиційний вид ансамблю «гра чотирьох» сьогодні переживає ренесанс.

Китай – абсолютно самодостатній у всьому, що стосується культури. Будь-яке західне явище, що потрапляє на землю Піднебесної, перетворюється на свій унікальний лад. Це можна сказати і про знамениту *Пекінську оперу*, яка нещодавно внесена до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

Екскурсійне турне столицею сучасного Китаю зазвичай передбачає три обов'язкові заходи: сходження на Велику китайську стіну, ознайомлення з особливостями китайської кухні в ресторані «Пекінська качка» та перегляд виступу трупі Пекінської опери («цзінцзюй»). Цей жанр поєднує елементи вокального мистецтва, драматичного діалогу, акробатики, *у-шу*. У ньому синтезувалися різні традиції китайського народу, що формувалися впродовж тисячоліть: мистецькі – музичні, драматичні, а також спортивні, циркові.

У Пекінській опері склалися суворі вимоги до монологу, манери співу, рухів, бойових сцен. Декорацій майже немає, театральний реквізит замінують символічні прийоми: вираз обличчя, рухи тіла, музичний супровід (переважно у виконанні оркестру). Китайському глядачу, наприклад, цілком зрозуміло, коли на сцені персонаж відчиняє двері, зачиняє неіснуюче вікно або скаче на уявному коні. Кількома прийомами у-шу група акторів відображає баталію армій.

Грим посилює виразність типових рис обличчя згідно з амплу актора. Костюми дають уявлення про положення персонажів у суспільстві.

Танець у країнах далекосхідного регіону має не менш давні традиції, ніж вокальна або інструментальна музика. Упродовж тисячолітньої історії хореографічного мистецтва викристалізувалися його ознаки, що увібрали в себе світоглядні уявлення, своєрідну ментальність народів Далекого Сходу.

Корейські танці поділяють на такі види: шаманські, буддійські, конфуціанські, придворні, народні, танці в масках. Уже в XIII ст. корейці мали придворний балет з детально регламентованими рухами. Подекуди у виставах брали участь водночас до двохсот танцівників і танцівниць.

Сцени з Пекінської опери

Схарактеризуйте костюми і грим акторів.

Танець лева

Танець дракона

Особливостями корейських придворних танців, спрямованих на відображення гармонії Всесвіту, є стриманість, величність і плавність рухів. Танці виконують у барвистих національних костюмах — довгих просторих халатах, з-під яких видно лише ступні. У такому вбранні людина перетворюється на фантастичну квітку або екзотичного птаха.

Серед найвідоміших китайських традиційних танців — танець дракона і танець лева — північного і південного. Сучасний танець дракона виконують близько десяти чоловіків. Для танцю лева двоє танцюристів одягають костюми з величезними дерев'яними головами.

На відміну від придворних народні танці сповнені реалізмом, насичені енергією, віртуозними стрибками, акробатичними рухами. Оригінальний танець у масках є синтезом танцювального і театрального мистецтва.

Популярні танці з барабанами, віялами, шаблями (до речі, жіночі), граційно-величний придворний танець квітів, класичні сюжетні мініатюри «Соловей», «Фенікс», «Збір півоній» та ін.

Коріння *театру* народів далекосхідного регіону сягає у далеке минуле. Зародження і поширення театрального мистецтва у східних країнах пов'язують із народними традиціями, які влилися у храмові свята з виникненням буддизму. Різні види східного театру — драматичний, ляльковий, тіньовий тощо — мають свої художні особливості. Кожен театральний жанр, що прийшов із глибини століть, зберіг свої початкові канони й індивідуальний стиль. Упродовж багатьох століть актори зберігали і передавали ці традиції учням (зазвичай своїм дітям), утворюючи акторські династії.

В історії театрального мистецтва значуще місце належить видам японського театру — Но і Кабукі. На їх прикладі можна досягнути загальною ознакою «східного театру».

Театр Но (з яп. — майстерність) зародився в XIV ст. і швидко став популярним серед самураїв і вищої знаті. Він був проголошений «церемоніальним театром». У ті часи вважали, що хороша акторська гра сприяє процвітанню країни, а погана — гнівить богів і приносить біду. Тому недбалість у виконавстві карали, інколи навіть жорстоко (засудженням до каракірі). Через такі вимоги актори стали звертати увагу передусім на техніку. Це привело до створення унікальних виконавських прийомів. Для досягнення урочистості змінили ритм вистави: темп розмовної мови, що існував раніше, замінили на протяжний діалог. Також збільшили танцювальні сцени.

Корейські танці з віялами, з барабанами

Вистава сучасного театру Но, у якій беруть участь актори, співаки і музиканти, будується на художній умовності — символіці жестів, рухів, дій, декорацій. Акторів поділяють на три категорії: виконавців головних, допоміжних ролей та інтермедій. Вони мають різні ампуа. Наприклад, головна дійова особа в певних п'єсах з'являється в різних образах: спочатку як звичайна людина, потім як дух, примара. Актор з ампуа «юнак» виконує ролі дітей, підлітків, також роль імператора. Повільні рухи і жести акторів умовні і багатозначні: стрибок з підставки на підлогу може означати, що героїня «кинулась у річку», а змах батою — рух вершника. Віяло в одній сцені може означати меч, в іншій — чарівний жезл.

Маска – головний засіб виразності в театрі Но. Вона перетворює фігуру актора в розкішному химерному костюмі ніби в задрапіровану скульптуру. Зазвичай актор володіє декількома масками одного виду. Грим у театрі не використовують. Маску носять із перукою, підфарбовують губи, підмальовують очі, брови. Як твори мистецтва маски виставляють у музеях і галереях.

Сцена театру має канонічну конструкцію, всі її елементи виготовляють з нефарбованого японського кипариса від золотистого до темно-шоколадного кольору. На стовпи спирається вигнутий дах, що нагадує верхівки японських храмів. Легкі бамбукові або дерев'яні рами, обтягнуті тканиною, можуть зображувати найрізноманітніші речі: палац, хатину, колицку, гори тощо.

Оркестр розташовується біля задньої стіни-декорації із зображенням вершини могутньої сосни. На звороті задника – величезне дзеркало, що служить елементом інтер'єру розташованої за сценою акторської вбиральні, де актори входять в образ. Зліва від оркестру сидять помічники, які під час вистави подають акторам реквізит, поправляють костюми і перуки. Через розсувні бокові двері, на яких намальовано стебла бамбука, з'являються хористи, виходять актори, яким у перебігу дії потрібно непомітно зникнути.

Класична програма складається з п'яти частин (п'єс) і трьох комедійних сценок між ними. Джерело сюжетів: історичні перекази, героїчні й романтичні легенди, побутовий фольклор, буддійські оповіді.

Маски театру Но – Жінка, Юнак, Відьма, Демон, Старець, Стара

Сцена театру Но

? Розгляньте маски театру Но. Як мінімальними засобами в них передано акторські амплуа?

У театрі Но хор коментує дію, вступає в діалог з акторами. Співаки мають особливу техніку співу-читання-вигуку. Музиканти грають на флейті і барабанах у формі пісочного годинника.

Утагава Кунісада. Актор Кабукі

В акторів бувають різні амплуа: герой — сміливий богатир, мудрий радник, красунчик, коханець; героїня — благородна дівчина, дружина, куртизанка, відьма. Усі ці образи прийшли з древньої Японії з її самураями, імператорами, монахами, красунями.

У ще одному унікальному театрі **Кабукі** (від *кабу* — пісня і танець) також суворо дотримуються сценічних традицій і канонів поведінки персонажів.

Театр зародився з того моменту, коли храмова танцівниця Окуні після гучного успіху її танців, що поступово ставали еротичними, почала розширювати програму своїх виступів і створила власну трупку. Вона з'являлась на сцені в чоловічому костюмі з двома самурайськими мечами і зображала пристрасну любов до куртизанки, роль якої виконував чоловік, одягнутий у жіноче вбрання. З роками драматизм видовища загострювався, у виставу були введені інші персонажі.

Сюжети Кабукі поділяють на дві категорії: *історична драма* про подвиги воїнів або вельмож і *сімейна драма* про життя і кохання представників нижчих верств суспільства. Усі теми добре відомі публіці, тому що в східному театрі важливо не те, ЩО показують, а те, ЯК це показують. Тобто акторська майстерність, трактування і манера виконання посідає головне місце.

Усі ролі в п'єсах виконують чоловіки, у жіночих ролях вони підкреслюють такі характерні риси, як граційність, кокетство тощо. У виставі діють три основні типові персонажі: герой, героїня і злодій.

Відповідно до амплуа розробляли костюми, перуки, грим. Актори Кабукі першими зняли маски. Певну емоцію пов'язували з конкретною мімікою (зміною ліній брів, губ) і кольором-символом: червоний — сміливість, пристрасність; синій — аморальність; чорний і коричневий — потворність тощо.

Саме в театрі Кабукі вперше у практиці світового театру було застосовано сцену, що оберталась. Цей театр продовжує дивувати сучасних глядачів.

Актори на сцені театру Кабукі

Актори театру Кабукі на гравюрах

Аніме — це мультиплікація, зроблена саме в Японії, яка виникла майже століття тому і нині популярний анімаційний жанр. Персонажів аніме легко впізнати за неприродно великими очима. У цьому стилі екранізують світову літературну класику, аніме-стрічки із захопленням дивляться діти, підлітки й дорослі. По суті вони є екранізацією манги — коміксів.

Кадр із стрічки «Сен і Тіхіро в полоні духів» («Віднесені привидами»)

Багато зусиль до популяризації аніме у світі доклав **Хаяо Міядзакі**. Його повнометражна анімаційна стрічка «Віднесені привидами» (2001) отримала премію «Оскар» і стала сучасною класикою.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що музичні, танцювальні, театральні та кінематографічні традиції країн далекосхідного регіону належать до провідних елементів їх національної культури.

Мистецька скарбничка

Амплуа́ — спеціалізація актора на виконанні схожих ролей, наприклад трагик, комік.

Пентатоніка (від грец. *пенте* — п'ять і *тонос* — звук) — звукова система, характерна для традиційної музики країн Далекого Сходу, Індії, Африки та ін.; безпівтоновий лад у межах октави, має 5 звуків різної висоти.

Персонажі аніме «Мій сусід Тоторо» (реж. Х. Міядзакі, 1988)

З давніх-давен китайці, японці й корейці не забували про світоглядне і сакральне значення мистецтва. Національно своєрідною художньою мовою й водночас схожою для східних народів за своєю символічною природою вони відкривають справжні духовні скарби кожному, хто бажає пізнати глибину їхніх самотніх мистецьких досягнень.

- 1 Розкрийте особливості китайських національних музичних інструментів, Пекінської опери. Як ви розумієте давній китайський вислів «Музика — це квітка доброчинності»?
- 2 Розкажіть про танцювальні традиції китайців і корейців.
- 3 Схарактеризуйте національну своєрідність театрів Но і Кабукі.
- 4 Самостійно проведіть дослідження багатого музичного інструментарію далекосхідних країн. Порівняйте з європейськими інструментами й укладіть порівняльну таблицю за групами.
- 5 **Мистецький проект** (тема на вибір): «Бойові мистецтва у кінематографі країн Далекого Сходу», «Кіно в сучасній Японії».
- 6 **Практикум**. Проведіть експеримент: програйте звукоряд «пентатоніка» (на чорних клавішах фортепіано). Спробуйте відтворити ці мелодії дзеркально, як у китайській музиці, зробити з них різні комбінації. Який колорит ви відчуваєте?

ТЕМА 4

Мистецтво індійського культурного регіону

Статуя Будди в музеї Сарнатха, Індія

Вісім станів для досягнення очищення і спокою: правильне розуміння (що світ сповнений страждань); правильні наміри (визначити свій шлях, обмежити пристрасті); правильна мова — правдива і доброзичлива; правильні вчинки (добрі справи); правильний спосіб життя, що не шкодить живому; правильні зусилля; правильні помисли; вміння зосереджуватись, споглядати, заглиблюватись у пошуках істини.

Вступ

Культура Індії — одна з найдревніших у світі. Для цієї країни характерним є поліетнічний склад населення, яке називають індусами та індійцями. Численні нації й народності, що мешкають в Індії, розмовляють різними мовами й діалектами (близько 900). Державна мова — хінді, друга державна мова — англійська. Твори класичної літератури, релігійні й філософські праці написані зазвичай стародавньою літературною мовою — *санскритом*.

Індія — країна релігійної толерантності, походження таких світових релігій, як буддизм та індуїзм, що сповідує більшість населення. Із ними співіснують іслам, християнство, різні вірування.

Буддизм виник у VI—V ст. до н. е. Його засновником був індійський принц Сідхартха Гаутама, який пізніше дістав ім'я Будди, що на санскриті означає просвітлений. Будда вважав головним у вченні моральне вдосконалення людини. Він проповідував священні «істини»:

- 1 «все життя людини — страждання»;
- 2 «причина страждання — наші бажання»;
- 3 «щоб позбутися страждання, треба позбутися бажання», а це досягається через нирвану (згасання пристрастей, блаженство);
- 4 щоб обрати шлях порятунку, треба пройти вісім станів, оволодівши якими людина може досягти очищення і спокою.

Зображення заглибленого й одухотвореного Будди, насамперед у скульптурі, уособлює зміст буддійського вчення.

Індуїзм ґрунтується на поклонінні трійці верховних богів (Тримурті): Брахма — творець, Вішну — охоронець, Шива — руйнівник. Тримурті зображують як три боги, що стоять або сидять поруч, або як три боги зі зрослими тілами.

Індуїсти мають свої священні книги — Веди, однак суворих релігійних канонів у них немає. Будда в індуїзмі існує як десяте земне втілення Вішну. Йому передують дев'ять інших, серед яких головні — герой епосу «Рамаяна» Рама і міфологічний герой, великий учитель Крішна. Індуїзм проповідує вічність, переродження душ (реінкарнацію), зумовлене кармою (долею), яка залежить від вчинків самої людини.

Тримурті. Рисунок з індійського храму в Андхра-Прадеше, Індія

Фольклорні й релігійні традиції здавна впливали на мистецтво індійського культурного регіону. Розквіт буддійського мистецтва в Індії припадає на період IV—VI ст., індійського — XIV—XVII ст.

Велика ступа в Санчі, Індія

§ 4.1

Шедеври архітектури, скульптури, живопису Індії

Філософсько-релігійні погляди індусів утілилися в будівництві храмів, монументальній скульптурі й живописі.

У ранній період розвитку сакральної архітектури для зберігання реліквій Будди споруджували *ступу*. За легендою, Будда сам визначив форму ступи, перевернувши круглу чашу для збирання податків. Так ступа набула півсферичної форми — символ неба та безкінечності.

У буддизмі вона означає нірвану Будди й самого Будду. У її центральній частині — уявна вісь Всесвіту, яка нібито з'єднує небо із землею.

Однією з найстаріших та найвеличніших ступ Індії вважають **Велику ступу в Санчі** (близько 250 р. до н. е.). Ворота огорожі покриті різноманітними скульптурами та рельєфами із зображенням людей, птахів, тварин (слонів і левів), рослинних орнаментів. Це своєрідна збірка релігійно-символічних, історичних, побутових сцен і образів, легенд про Будду.

Фрагмент воріт Великої ступи в Санчі, Індія

? Поясніть поняття «синтез мистецтв» на прикладі буддійського храму.

Буддійський печерний храм в Аджанті, Індія

? Поміркуйте, як індійські архітектори у своєрідній пірамідальній формі храму Кандар'я Махадева зобразили священну гору Меру.

У поєднанні з деталями зодчества вони утворюють єдиний гармонійний архітектурно-пластичний ансамбль, внесений до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Зображення воріт розтиражоване в тисячах проспектів і буклетів, присвячених Індії, їх можна бачити на індійських банкнотах. А фігури зображених на воротах *якшин* — жіночих божеств природи — визначили ідеал жіночої статури в мистецтві Індії на багато століть наперед, ставши еталоном індійської скульптури.

Поширеним видом буддійської архітектури був печерний храм (чайт'я). У самому «серці» Індії — в Аджанті є унікальний скельний комплекс із 29 печер-храмів рідкісної краси і майстерності з величезними молитовними залами, складними лабіринтами, прикрашений фресками й скульптурами.

Самобутність притаманна архітектурі індуїстських храмів з дахами у вигляді ступінчастої піраміди або витягнутого вістря. Типовим її зразком є грандіозний **комплекс в Кхаджурахо** (XI ст.), присвячений богу Шиві. З 85 храмових споруд нині залишилося лише 22. Стіни храму Кандар'я Махадева з вежами й колонами-шпилями обрамляють 646 зовнішніх і 226 внутрішніх скульптур. Барельєфи, що зображують чоловіків і жінок із виразною пластикою, граційними нахилами фігур, зокрема в еротичних сценах, передають складний примхливий ритм композиції.

Як частина комплексу в Кхаджурахо храм внесений до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Храм Кандар'я Махадева в Кхаджурахо, Індія

В архітектурі Індії епохи імператорської династії Великих Моголів (сер. XVI — XVII ст.) ісламські канони поєднані з місцевими індійськими, а також із перськими стилями. Це зумовило виникнення споруд неймовірної витонченості із симетричністю композицій, багатством декору.

Серед кращих зразків архітектури цього періоду — **мечеть Джамі Масджид** у Делі, що репрезентує державний стиль Великих Моголів. Вражають величезні розміри споруди, у якій одночасно можуть перебувати 25 тисяч осіб.

Мечеть Джамі Масджид в Делі, Індія

Тадж-Махал в Агрі, Індія

З історії шедевра

Тадж-Махал в Агрі — це неперевершене архітектурне диво, яскравий приклад поєднання елементів індійського й мусульманського, а також перського стилів. Мавзолей-мечеть вважають одним із семи Нових чудес світу. Він збудований за наказом падишаха Імперії Великих Моголів Шах-Джахана на згадку про кохану дружину Мумтаз-Махал, яка померла під час народження чотирнадцятої дитини. Згодом тут, поряд із коханою дружиною, був похований і сам Шах-Джахан. Для будівництва, яке тривало понад 20 років, були запрошені кращі зодчі з різних країн світу.

Легка, симетрична, сяюча на сонці споруда, стіни якої викладені білим мармуром, відбивається, як у дзеркалі, у водній поверхні штучного каналу. Баня у формі перлини — мусульманського символу жіночності та раю — символізує Небо. Споруда прикрашена ажурними деталями, коштовним камінням (бірюза, агат, малахіт, яшма, сердолик тощо), привезеним звідусіль. По кутах — чотири стрункі мінарети. Навколо мавзолею розташовано паркову зону з озерами і фонтанами.

Тадж-Махал, пам'ятка зі списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, став символом неземної краси й великого кохання.

В епоху Великих Моголів найвищого розквіту досягла індійська мініатюра. Створювали ілюстрації до епосу «Махабхарата» і «Рамаяна», ілюструвалися збірки казок, історичні й біографічні хроніки. Серії мініатюр представляли місяці року, пов'язані з певним настроєм людини, тією чи іншою музикою, наголошуючи на єдності з природою. Характерний для індусів інтерес до людини спричинив виникнення портретного жанру. Значним досягненням індійського живопису став «могольський портрет», якому притаманні психологічні характеристики й реалістичність образів.

Принцеса Падмаваті

Манохар. Портрет Шах-Джахана з трьома синами

Індійське сарі

Мистецька скарбничка

Мечеть — місце для молитви і богослужіння в мусульман, прихильників ісламу.

Сарі — традиційний жіночий одяг із довгої незшитої тканини (до 9 м), обгорнутої довкола фігури; кінець накидають на голову, як шаль.

Ступа — монументальна споруда для зберігання реліквій у буддистській архітектурі.

Епохою Великих Моголів завершився розвиток індійської культури, який був перерваний вторгненням західноєвропейської цивілізації у XVIII ст. Унікальні зразки художньої творчості цієї епохи, у яких поєдналися мусульманські й індійські традиції, показують, як можуть співіснувати різні культури.

Досі в Індії збереглися традиційні художні ремесла: ткацтво, різьблення по дереву, обробка металів, виготовлення меблів із червоного, чорного і рожевого дерева, інкрустованих перламутром, слоновою кісткою тощо. На весь світ поширилася слава про найтонші бавовняні індійські тканини з яскравою палітрою кольорів і відтінків натуральних барвників. Вони цінувалися ще в стародавні часи, діставши образну назву «виткане повітря». Саме з них шиють традиційне *sari*.

Не менш ніж буяння барв вражає різноманітність фактур і візерунків: розкішна парча; прозорий і легкий шифон; шовк із набивним малюнком; вишивка, зокрема золотими й срібними нитками; найтонший кашемір.

Вироби з металу

- 1 Які релігії вплинули на мистецтво індійського культурного регіону?
- 2 Схарактеризуйте риси буддистської та індуїстської сакральної архітектури, порівняйте з мусульманською та християнською.
- 3 Які особливості індійської монументальної скульптури?
- 4 За допомогою інтернету самостійно ознайомтеся з декоративно-ужитковим мистецтвом індійського культурного регіону.
- 5 **Практикум. Варіант 1.** Створіть ескіз тканини для сарі або шалі (за бажанням — з використанням традиційного індійського елемента «огірок»). **Варіант 2.** (Коллективна робота). Розробіть проект рекламного буклета «Подорожуємо Індією» з використанням знакових візуальних образів мистецтва цієї країни.

§ 4.2

Звучання і рух Всесвіту в індійських музиці і танцях

Богиня Сарасваті (грає на віні)

Витоки різнобарвної і самобутньої музики Індії сягають перших індійських цивілізацій. Священні гімни Веди виконували речитативом. Поряд з культовою, храмовою існувала народна та світська (придворна) музика. У суспільстві музичному мистецтву надавали великого значення. Вважали, що воно має чудодійну силу, впливає на природу, тварин. Співом, на думку давніх індусів, можна викликати навіть пожежу. Як свідчить легенда, співець, якого господар змусив співати заборонену мелодію, згорів живцем, хоча стояв по горло в річці. Індуси вірили, що під час посухи наспівом можна було викликати дощ, приборкати розлючених слонів, вони вміли мелодією на флейті заклинати змій.

Заклинатель змій грає на флейті пунгі

Пунгі

Найхарактернішою рисою художньої культури Індії є синтез мистецтв — поезії, музики (вокальної та інструментальної), хореографії, що створював оригінальний жанр — *танцювальну драму*. Він дістав назву *сангіт*. На такому синтезі побудовано гру в традиційному народному театрі Індії. Існували також лялькові та тіньові театри, класична драма (мовою санскрит). Під впливом цієї традиції виник унікальний вид національного живопису на музичні теми *ваніка*, де сім звуків асоціювалися із сімома кольорами та певними графічними формами.

Індійцям загалом притаманні космологічні уявленні про музику: сім звуків символізували сім відомих на той час планет Сонячної системи. Звук розглядали як енергію космосу, а ритм — як розвиток Всесвіту. Для теорії музики, що розробляли індуси, притаманна числова містика (число «7» вважали священним).

Індійська музика монодійна, тобто одноголосна. В її основу покладено мелодичний наспів — *ragu*. Раги відповідали певним порам року, доби, наприклад вранішня рага, полуденна, вечірня тощо. Кожному звуку відповідав поетико-колірний символ. Елементом ритму була тала. Виконавці нерідко використовували 15–20 тал, а для підготовленої аудиторії — удвоє більше. Рагу можуть виконувати кілька годин.

Ситар

Сарангі

Для індійського вокального мистецтва характерні колоратурний спів, *мелізматика* (наприклад, трелі горлом чи язиком). Висока культура виконання передбачала імпровізацію — вокальну та інструментальну.

У період мусульманського завоювання (з VII ст.) музична культура індійського регіону, переважно північного, увібрала низку традицій та інструментів арабської музики, а в період європейського колоніального панування — елементи музики Європи.

В Індії з давніх-давен поширені музичні інструменти всіх основних груп — струнні, духові, ударні. Цікаво, що сучасні індійські музиканти грають на них, точно дотримуючись стародавніх традицій.

Віна — старовинний семиструнний щипковий інструмент (4 мелодійні струни і 3 резонаторні). Має два круглі резонатори: один, дерев'яний, біля основи; другий, із висушеного гарбуза, — біля грифа (він створює ефект об'ємного звучання). Дерев'яна шийка — довга, масивна, гриф — із бамбука. Грають плектром. Існує близько 20 різновидів. За ніжний і багатий відтінками тембр віну називають царицею струнних. Її можна побачити на численних зображеннях чотирирукої богині Сарасвати, покровительки мистецтв, яка сидить у позі лотоса і однією парою рук грає на віні, у другій парі рук тримає Веди і чотки.

Ситар — старовинний струнний щипковий інструмент типу лютні, що використовують у класичній музиці. Він має 7 основних і 9–13 резонаторних струн, розміщених під основними. Корпус із гарбуза, гриф — дерев'яний, широкий і довгий. Грають плектром (із дроту), сидячи на підлозі зі схрещеними ногами. Ситар став популярним у рок-музикантів після того, як Джордж Харрісон зіграв на ньому одну з пісень «Бітлз».

Сарангі — струнний смичковий інструмент, поширений у північній частині Індії. Має 4 основні струни і 25–30 резонаторних. Корпус — із суцільного шматка дерева (має виїмки з обох боків), шийка широка. Використовують для акомпанементу під час співу, здатен точно передавати модуляції людського голосу.

Табла — індійський парний барабан. Грають долонями водночас на двох — великому і малому. Грою на таблі супроводжують спів, виконання на ситарі або акомпанують під час танців. Гра на таблі зображена на древніх рельєфах печерних храмів.

Із духових інструментів поширена поперечна флейта з бамбука *бансури*, яку називають флейтою Крішни. Існує екзотичний ритуальний інструмент у вигляді великої мушлі (*конх*), індуси вважають, що в ньому живе морський демон, якого переміг бог Вішну.

Табла

Конх

Крішна з флейтою

Як бачимо, інструментарій індійців багатий та різноманітний. У різних регіонах інструмент має відмінні назви. Невичерпна фантазія народу змушувала звучати навіть дерево та метал.

У ХХ ст. виконавці на ситарі, наприклад віртуоз **Раві Шанкар** (1920–2012), та на інших національних індійських інструментах почали гастролювати країнами світу. Розвиваються династичні музично-виконавські традиції. Наприклад, династія Ханів — Імрат та його чотири сини.

Індійський танець — своєрідна танцювальна драма — став ознакою художньої культури країни. Крім власне танцю, він охоплює спів і міміку. До головних елементів індійського танцю належать: *мудра* — позиції пальців і *хаста* — позиції рук щодо тіла.

Індійські танцівник і танцівниця: Удай Шанкар (на марці), Каламандалам Хемалента

За допомогою танцю можна, як вважали індуси, передавати найрізноманітніші почуття, відобразити Всесвіт. В одному з давніх трактатів ідеться про 21 поворот голови. Вони слугували виявом таких почуттів, як страх, подив, байдужість, холодність, пристрасть, нетерпіння тощо. Гнучкою мовою почуттів були рухи рук, згадується 57 їх варіантів.

Танцівник має можливість не тільки висловити свої емоції, а й розповісти глядачеві історію, передати певні, у тому числі абстрактні, поняття. Жестами виконавець зображує лотос, слона, рибу, крокодила тощо.

Світовим рекордом визнали представники Книги рекордів Гіннеса народний танець Каламандалам Хемалента з Індії тривалістю 123 години.

Класичні індійські танці (бхаратанат'ям, катхакалі)

Теми танців — сюжети легенд, епічних творів, наприклад «Рамаяни», та ін., підказані природою, життям (жнива, риболовля, ринок, ремесла, побут тощо). Класичний танець поділяють на кілька стилів.

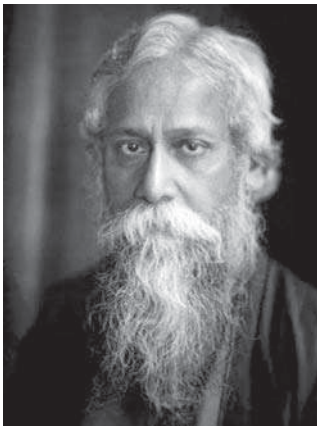
Філософські ідеї через танцювальну символіку втілено у відомій бронзовій статуєтці «Шива-Натараджа» (XI ст.). Танцівник розміщений у колі — німбі з вогню — і втілює велич руху Всесвіту. Шиву зображено із двома парами рук у характерних жестах: одна ліва тримає вогонь — символ очищення; друга ліва, що нагадує хобот слона, — символ сили та влади; одна права тримає двосторонній барабанчик — символ пробудження; друга права — жест підбадьорення. Волосся розвіюється, передаючи божественну енергію. Скульптура поєднує релігійні, філософські, естетичні уявлення індусів. Цей образ став метафорою космічного руху.

Статуєтка танцюючого Шиви

Скульптура Калідаса

Рабіндрнат Тагор

Вагомий внесок у музичне мистецтво зробив поет-драматург **Калідаса** (близько V ст.). Філософ, просвітитель, письменник, музикант і художник XIX–XX ст., лауреат Нобелівської премії **Рабіндрнат Тагор** (1861–1941) у музичному мистецтві спирався на північноіндійські та бенгальські традиції. Він поєднував їх з європейськими досягненнями, втілював ідею єдності Заходу та Сходу. Він написав більше 2000 пісень на власні та класичні вірші (серед них — гімни Індії, Бангладеш), 14 драм, які ставив у театрі, де сам грав головні ролі, сприяв популяризації танцювальних стилів.

Стимулом розвитку композиторської професійної творчості стала кіномузика, у якій своєрідно поєдналися національні та західноєвропейські традиції. Індійський культурний регіон виявився вельми сприйнятливим для розвитку **кінематографа**. В Індії сформувалася самобутня національна школа. Вже через рік після першої демонстрації фільмів братів Люм'єр на індійський екран вийшла стрічка «Прибуття поїзда на бомбейський вокзал», з якого починається літопис індійського кіно.

Сучасна індійська кіноіндустрія, що випускає понад 1000 кінострічок на рік, є найбільшою у світі. Головний кінематографічний майданчик Боллівуд розташований у мегаполісі Мумбаї (колишній Бомбей). Касові збори боллівудських фільмів (мовою хінді) становлять

понад мільярд доларів щорічно. Водночас мережа численних регіональних кіностудій сприяє розвитку культурного і мовного різноманіття.

Комерційна орієнтація індійського кінематографа вплинула на активний розвиток *мелодрами*. Яскраві музичні фільми, у яких класичні прийоми цього жанру органічно поєдналися з індійськими міфологічними уявленнями та фольклорними традиціями, заворожують глядачів своєю емоційною насиченістю й екзотичністю.

Творчість відомого режисера і актора — «батька індійського кіно» **Раджа Капура** (1924–1988) («Бродяга» (1951), «Боббі» (1973) тощо) — органічно поєднує елементи соціальної драми, комедії, музичного фільму.

У сучасних боллівудських блокбастерах багато музики й танцювальних сцен. Саме від якості музики і пісень нерідко залежить успіх кінокартини. Саундтреки випускають ще до прем'єри фільму, щоб підігріти інтерес публіки, таким чином вони стають популярними.

Здобуло визнання і авторське («паралельне») кіно Індії. Представником цієї «нової хвилі» є індійський режисер **Мрінал Сен** (нар. 1923).

Радж Капур

Мадхурі Дікшит і Айшварія Рай у мелодрамі «Девдас» (реж. Санджай Ліла Бхансалі, 2002)

У вільний час перегляньте музичні фільми Індії (на вибір). Висловіть своє ставлення до саундтреків та їхньої ролі в кінодраматургії картин.

Музично-хореографічне мистецтво і кінематограф індійського регіону справили помітний вплив на розвиток культур країн Азії та інших континентів. Водночас сама Індія — «країна мудреців» залишається однією з найцікавіших для вивчення та відвідин.

Мистецька скарбничка

Ріга — система звуковисотностей, ладів, що виражає взаємозв'язок природних, емоційно-психологічних та музичних законів. Існують лади, що поділяють октаву на інтервали, менші за півтон (до 25 ступенів).

- 1 Які музичні інструменти струнної, ударної та духової груп набули поширення в індійському культурному регіоні?
- 2 У чому полягає специфіка сангіту — індійського синтезу мистецтв?
- 3 Чи можна вважати індійський танець унікальним явищем культури? Аргументуйте свою думку, поясніть його зв'язок із філософією індусів.
- 4 Самостійно подивіться індійські кінофільми. Організуйте дискусію на тему «Секрети популярності індійського кіно у світі».
- 5 **Практикум. Варіант 1.** Ознайомтеся з основними елементами індійського танцю — мудра і хаста. Продемонструйте свої вміння однокласникам і однокласницям. За бажанням організуйте шкільний фестиваль «Індійські танці». **Варіант 2.** Використовуючи інтернет-джерела, послухайте індійську музику, доберіть твори для зняття стресу, медитації.

ТЕМА 5

Мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону

Вступ

Зрозуміти душу народу, особливості його уявлень про світ допомагають багатовікові культурні традиції. Ознайомлюючись із мистецтвом арабо-мусульманського регіону, необхідно враховувати, що в основу культури багатьох народів Близького Сходу, Середньої Азії, які зробили значний внесок у розвиток світової цивілізації, покладено традиції ісламу.

Іслам є наймолодшою із трьох світових релігій. Якщо християнство і буддизм виникли у стародавню епоху, то іслам — у період раннього Середньовіччя. Людей, що сповідують іслам, називають мусульманами.

Започаткування ісламу — віри в єдиного бога Аллаха — пов'язано з діяльністю пророка Магомета, або Мухаммада (570—632). Це був історичний діяч, який заснував мусульманську громаду в Аравії, проповідуючи серед арабів Священне Писання. Згодом ці одкровення пророка його учні записали в *Корані*. Саме за правління Магомета, якого вважають посланцем Аллаха, араби об'єдналися в єдину державу.

Сура Корану

Місто Мекка, де народився і жив Магомет, перетворилося на головне святилище мусульман. В іншому місті — Медині (Саудівська Аравія), де тривалий час проповідував Магомет, сформувалися основні ісламські ритуали й обряди. Мусульмани щоденно виконують п'ятиразову молитву (намаз), дотримуються посту впродовж місяця Рамадан, здійснюють хоча б раз за життя паломництво в Мекку до головної святині Кааби — чорного каменя (оплавленого метеорита), який вважають магічним посланням Аллаха.

За відносно короткий історичний період іслам став панівною релігією на Близькому Сході й поширився далеко за межами Аравійського півострова від Індії до Іспанії. Великі міста Дамаск, Багдад, Каїр, Кордова, Бухара, Самарканд перетворилися на центри освіти, науки й мистецтва. Створювали бібліотеки, університети, школи, відкривали *медресе* — мусульманські школи богослов'я.

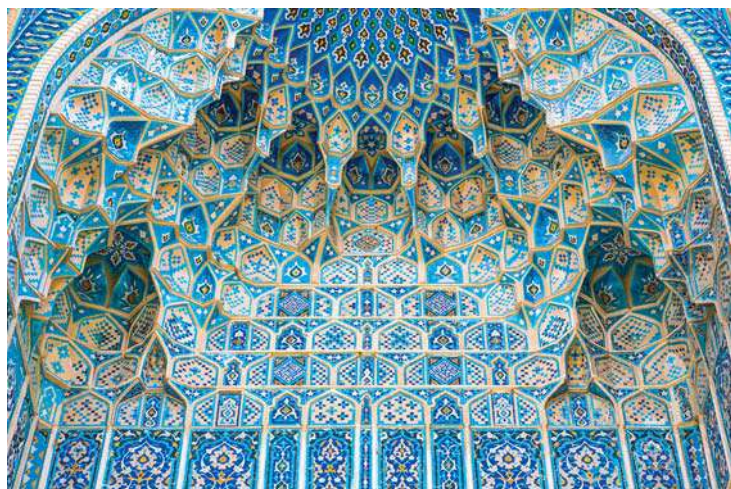

Магомет

Нині іслам охоплює населення понад 120 країн переважно Азії та Північної Африки, у 28 з них він оголошений офіційною релігією. В інших регіонах існують мусульманські громади й духовні центри, зокрема в Україні. Отже, сьогодні більшість мусульман не є арабами. Проте мусульманське мистецтво різних країн об'єднане духом спільної релігійної ідеології та художніми канонами, закладеними ще арабськими народами. Саме це пояснює назву регіону.

Медресе Шердор, Самарканд, Узбекистан

Арабеска в архітектурі Гур-Емір – мавзолею Тамерлана, Самарканд, Узбекистан

§ 5.1

Архітектура, образотворче й музичне мистецтво Арабського Сходу

? Які явища арабської культури відомі вам з уроків історії, літератури?

В архітектурі арабо-мусульманського культурного регіону вирізняють культові і світські споруди. До останніх належать житлові будинки, караван-сараї, ринки тощо, які зберігають доісламські арабські традиції. Утім, регіональна своєрідність виявилася насамперед у сакральній архітектурі.

Мечеть у Медині, споруджена ще за життя Магомета, стала взірцем для створення інших мечетей Багдада, Дамаска, Каїра, Стамбула. Територія будівлі постійно збільшувалася (її площа приблизно як 56 футбольних полів).

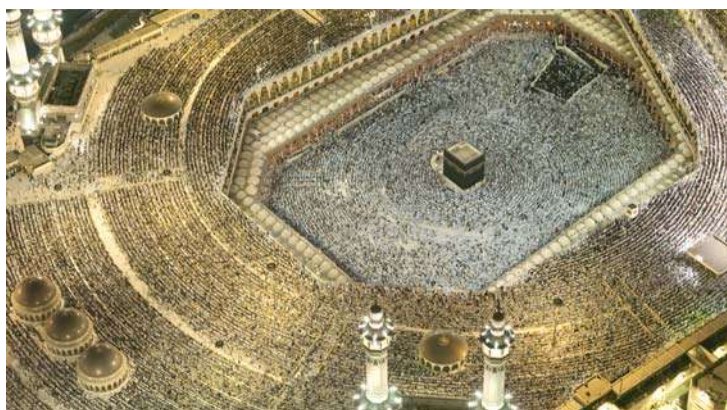
Найпоширенішою культовою спорудою і символом духовної культури мусульман є *мечеть* — місце для молитви і богослужіння. Тут можна побачити зразки різних видів мистецтва. Зокрема, приклади каліграфії, книжкові мініатюри, вироби з кераміки, металу та скла, різьблення по каменю та дереву, текстиль і килими.

Важлива ознака соборної мечеті — *мінарет*. Із цієї високої вежі *мудзин* закликає мусульман на молитву, адже звідси його голос чути мешканцям усього міста. Невеликі мечеті зазвичай мають один мінарет або не мають узагалі, середні — два, великі — від чотирьох до шести. У мечеті пророка в Медині їх найбільше — десять. Мінарети, зазвичай круглі або квадратні в плані, завершувалися ліхтарем, банею або шатром. Їх прикрашали цегляною кладкою, різьбленням, глазурованою керамікою, ажурними балконами і карнизами, стрічками орнаментів і написів.

Найголовнішим храмом мусульманського світу є **мечеть Аль-Харам у Мецці** — великий майдан, оперезаний галереями навколо Кааби. Під час молитов мусульмани всього світу повертаються обличчям до цього священного каменя. Тут виголошують проповіді, пов'язані з важливими подіями мусульман.

Мечеть пророка Магомета в Медині, Саудівська Аравія

Мечеть Аль-Харам у Мецці, Саудівська Аравія

Блакитна мечеть у Стамбулі, Туреччина (екстер'єр та інтер'єр)

Нині мечеті будують не лише у країнах арабо-мусульманського регіону, а й у Європі та Америці, а також в Україні.

До перлин ісламської архітектури належить **Блакитна мечеть** у Стамбулі — грандіозна споруда з каскадом сферичних куполів і шістьма мінаретами. Її інтер'єр, розкішно оздоблений кахлями, зачаровує сяючим мерехтінням відтінків синьо-блакитних кольорів завдяки світлу, яке проникає крізь численні вікна. У дворі — фонтан, адже мусульмани вмиваються перед тим, як зайти до храму.

Мечеть Ханського палацу в Бахчисараї, Україна

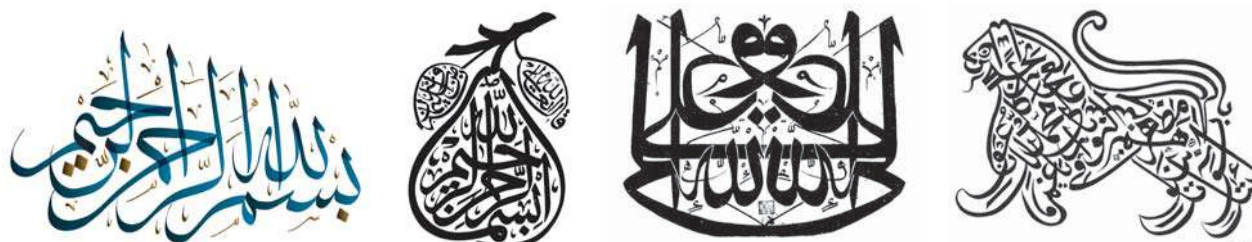

Мечеть Аль-Рахма («Милосердя») у Києві, Україна

Як вам уже відомо, багато релігій для вираження своїх переконань використовують спеціальні зображення — ікони. Натомість іслам заперечує можливість зображення Бога, його зовнішню подібність із людиною. Головним носієм сакрального сенсу в мусульманському мистецтві є священне слово Корану, художньо оформлене як напис чи графічний символ. Еквівалентом пластичного мистецтва стала **каліграфія**, що виникла на основі копіювання Корану. Для рукописів Корану, поетичних збірок, історичних трактатів і наукових манускриптів використовували різні стилі каліграфії.

?

Узагальніть риси мусульманської архітектури на прикладі представлених на ілюстраціях споруд. Самостійно поцікавтеся мусульманськими спорудами в Україні.

Декоративні стилі арабської каліграфії

Орнаментальність як декоративна форма уявлень про красу світу перетворюється на підґрунтя художньої творчості мусульман. Арабська в'язь пронизує книжкову графіку, архітектуру, вироби декоративного мистецтва.

Безперечно, релігійні обмеження щодо зображення живих істот позначилися на розвитку певних жанрів живопису та скульптури, проте їх дотримувалися далеко не всюди. Натомість тематика, виключена з релігійного життя, залишалася надбанням світської культури. Заборона стосувалася не самих зображень, а використання їх як об'єктів поклоніння. Галерея образів людей і тварин широко репрезентована у сюжетах **книжкових мініатюр**.

?

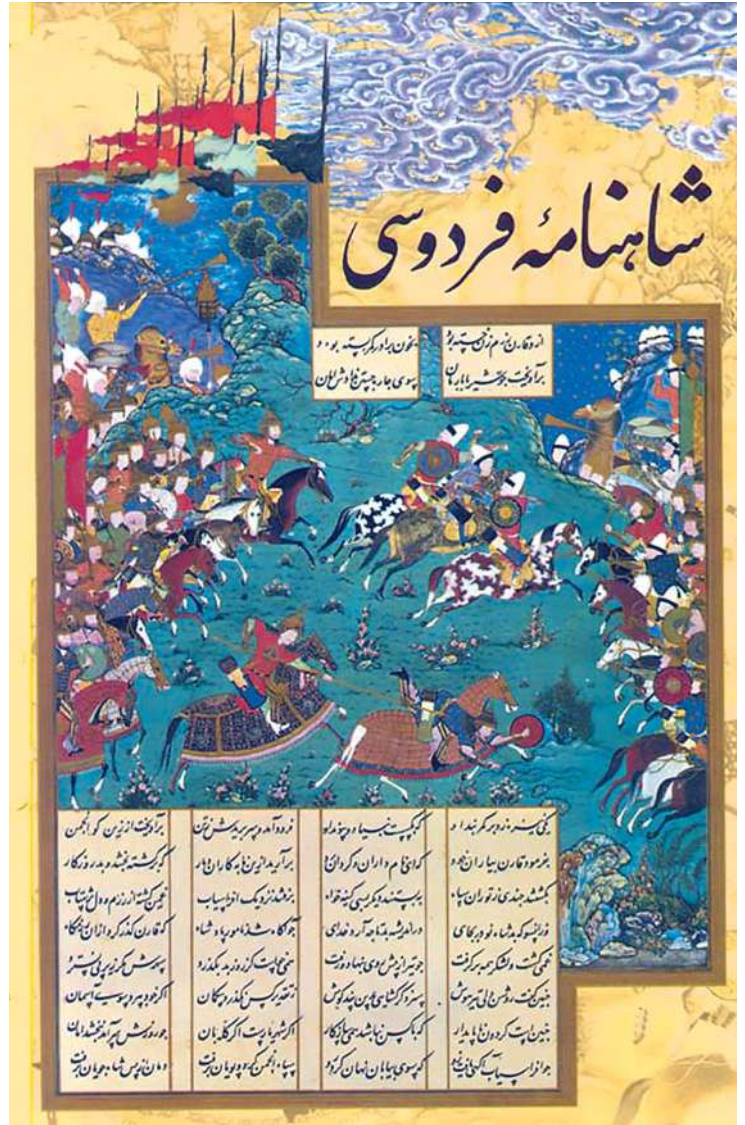
У чому полягають особливості арабської каліграфії? Визначте на представлених зразках різновиди дзеркального і зооморфного письма.

Унікальним явищем мусульманського мистецтва є *арабеска* — складний орнамент, створений на основі точного математичного розрахунку. Він складається з геометричних фігур (переважно зіркоподібних многокутників), стилізованих рослинних мотивів, каліграфічних написів. Застосування принципів симетрії, пропорційності сприяє створенню дивовижних художніх ефектів.

? Як поєднуються каліграфія та мініатюра в мистецтві книжкової графіки? Які мотиви переважають в арабесці?

Арабеска

Мініатюра з «Шахнаме» перського поета Фірдоусі

Основні типи килимів — *турецький* і *перський* — відрізняються орнаментикою, технікою ткацтва, зокрема щільністю плетіння.

З усіх видів декоративно-ужиткового мистецтва, пов'язаних з ісламською традицією, найбільшої слави, без сумніву, здобуло *килимарство*. Це ремесло сягає корінням у глибоку давнину, про що свідчать зразки, що збереглися, і згадка в тексті Біблії. Виробництво килимів набуло поширення передусім у Персії (нині — Іран), Туреччині, країнах Південного Кавказу, а також в Індії. Здебільшого килими робили з вовни, найвишуканіші — із шовку, іноді додаючи золоті й срібні нитки. Також використовували натуральні барвники. Перший у світі музей килимарства було відкрито в Азербайджані, який славився своїми килимами.

У турецьких виробах використовували синьо-жовто-червону гаму і переважно геометричний зірковий орнамент.

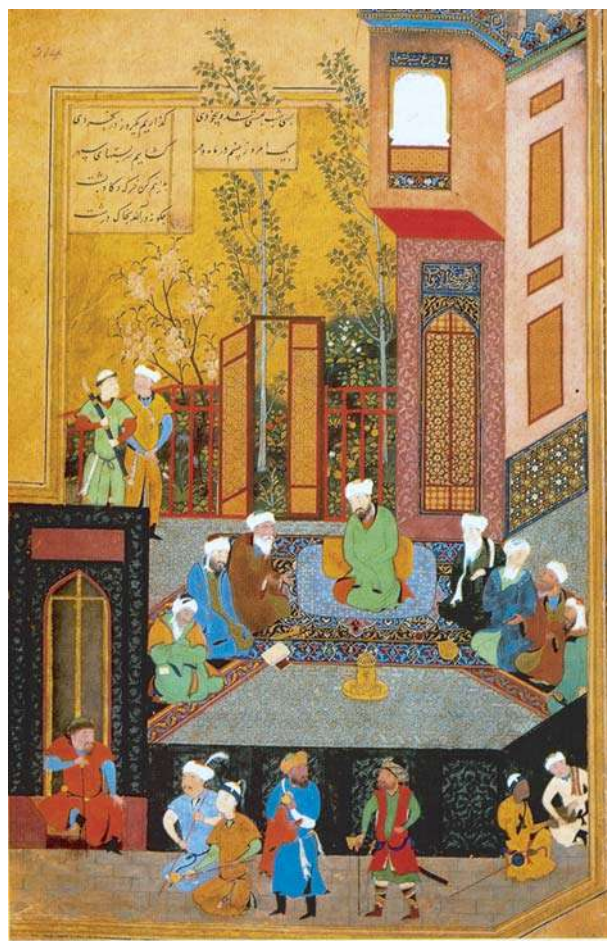
Давні перські майстри відтворювали у квіткових візерунках міфічні райські сади, у центрі композиції зазвичай розміщували медальйон. На килимах-картинах зображувалися сцени полювання, битв, фрагменти архітектури – палаців, мечетей. Палітру визначали теплі, але насичені кольори Сходу: червоний рум'янець сонця у спекотній пустелі, глибока синь неба або прозора блакить джерела. На невеликих молитовних килимах зображували арку.

Турецький молитовний килим

Перський килим зі сценою полювання

К. Бехзад. Іскандер та семеро мудреців (мініатюра з манускрипта «Хамсе» Нізамі)

З історії шедевра

Кемаледдін Бехзад, таджик за походженням (бл. 1455 – між 1533 і 1537) – видатний художник-мініатюрист Сходу, неперевершений для свого часу майстер колориту. Він створював багатофігурні композиції на сюжети з історії народів Середньої Азії, ілюстрував поетичні твори, писав портрети. Творчості живописця притаманні риси реалізму в передачі пейзажу, людських образів, побутових деталей.

До безперечно оригінальних належать **мініатюри з рукопису «Хамсе» Нізамі** (1493–1494). В центрі мініатюри зображено фігуру правителя в зеленому халаті та його гостей, розташованих по колу. Врівноважена композиція сповнена руху, конкретними виразними діями персонажів, зображених реалістично. Мініатюрі притаманна пишна декоративність, тепла кольорова гама, багата на контрасти й відтінки.

Зверніть увагу на арабески килима, на якому сидить правитель, декор палацу (вежі, шатра). Порівняйте характер ліній, якими митець зображує архітектуру, і людей із виразними позами й жестами. Віднайдіть на мініатюрі музиканта. Як художник організовує простір картини? Проаналізуйте її композицію, колорит.

Батьківщиною турецького *керамічного мистецтва* називають місто Ізнік. Кахлі та посуд різнилися формою й оздобленням. Зазвичай їх прикрашали орнаменти з квітковими мотивами (лотоси, троянди, гіацинти, півонії, гвоздики, тюльпани). До них додавали кипарисові гілочки, виноградні лози з листям, птахів. Часто вироби з кераміки відтворюють арабески, іноді зразки каліграфії. У кольоровій гамі переважають блакитні, сині, бірюзові, фіолетові відтінки, також поширені мідно-брунатний, томатно-червоний, рожевий і кораловий. Відображаючи природу, ці кольори гармонійно поєднуються — вони ніби «звучать».

? Роздивіться й визначте, які кольори домінують у візерунках турецької кераміки.

Ізнікський посуд

Зразки візерунків ізнікської кераміки

? *Схарактеризуйте особливості розпису турецької кераміки. Які візерунки привернули вашу увагу найбільше? Чим вони сподобалися? Які саме квіти стилізовані на поданих зразках?*

Побутує думка, ніби Схід не створив професійного музичного мистецтва, тільки фольклор і ритуально-культову обрядність. Це зовсім не так, адже професійне музикування розвивалося в рамках мусульманської культури.

Вершина східного музичного професіоналізму — *макамат*. Це музичне явище мало коріння в перській культурі й формувалося протягом віків на величезній території Близького Сходу, Середньої Азії, Південного Кавказу. Для арабської (іранської, турецької, узбецької, таджицької тощо) професійної музики найхарактернішим поняттям є *макам* (позиція пальців на грифі струнного інструмента) — своєрідний принцип розгортання музичної думки, водночас канон і свобода, модель та її авторська версія (варіанти назви — маком, мугам, мукам).

Основи *музичної культури* країн Арабського Сходу були закладені в давніх тамтешніх цивілізаціях, для яких велике значення мала храмова музика.

Провідне місце в арабській культурі посідала вокальна музика, високо цінувалося мистецтво імпровізації. Відомий історичний факт: один з арабських музикантів Зір'яб (789–857) знав понад 10 000 мелодій.

Музична творчість розвивалася усно, вільно, хоча древнім арабам був відомий її запис. У середньовічному Багдаді працювала група вчених, які писали трактати про музику, її теорію та історію.

У період поширення ісламу склалася *культова музика*, головними формами якої були:

- 1 *азан* — щоденне п'ятиразове запрошення до молитви — своєрідні музичні прелюдії (у сучасних містах навіть радіофіковані);
- 2 *тиляв* — розспів сур Корану соло або хором в унісон без інструментального супроводу (в мечеті або вдома). Цей спів уславлював пророка Магомета.

Упродовж багатовікової еволюції традиційна культова музика мусульман не зазнала істотних змін. Першими служителями культу ставали видатні співаки Арабського Сходу. Водночас багато музикантів-виконавців — представників світського мистецтва — починали свою кар'єру як читці Корану. Талановитий співак-*мудзин* нерідко збагачував наспів-запрошення орнаментикою, як у професійному мистецтві.

Макамат — це класична музика мусульманського Сходу, професійна музика усної традиції, якій притаманні медитативність (музика емоційних станів), деякою мірою містичність.

На формування мелодики мали вплив інтонаційна природа мови, поетика, що сприяла становленню таких характерних рис арабської музики, як мелодійна і ритмічна імпровізаційність. Жодна з існуючих систем нотації не могла передати образний зміст до кінця, розкрити філігранні нюанси східного музичного інтонування.

Макамат потребує високого рівня професійної майстерності та творчості митця, пов'язаних зі світоглядом, передбачає глибокі філософські узагальнення.

Ще зовсім недавно народам Сходу взагалі відмовляли у професійній музичній творчості. Це було спричинено пережитками колоніальних поглядів минулих епох, а також європоцентристськими орієнтаціями. Справді, до східної музики неможливо підходити з мірками європейських традицій, оскільки це інша система мислення.

Вражає витончене нюансування кожного емоційного стану. Наприклад, шкала стану «ніжність» має таку градацію: просто ніжність, більша ніжність, величезна ніжність. Європейцям ця музика може здатися монотонною. У макамі немає звичного для нас зовнішнього контрасту, проте надзвичайно відчутний контраст внутрішній.

Витончена орнаментика музики нагадує поліфонію відтінків килимових візерунків, складну вишуканість арабесок, декоративність архітектурних споруд.

? Роздивіться музикантів на мініатюрах. Які музичні інструменти зображено? Які з них струнно-щипкові, ударні та духові?

Величезного поширення в арабських країнах набув струнний смичковий інструмент на зразок лютні, що дістав назву *ребаб*. Він став прабатьком не тільки арабської скрипки, а також європейських віол. Ребаб виготовляють із дерева або шкаралупи кокосового горіха. Деку (верхня частина корпусу) для посилення звучання натягнених над нею струн обтягують шкірою риб або баранів, струни та смичок виготовляють із кінського волосу.

Витонченим звучанням, призначеним для вишуканої аудиторії, вважали арабську лютню — *уд*. Струнно-щипкові інструменти цього типу мають грушоподібний корпус і різну кількість струн на грифі. Назви їх різняться в різних народів арабо-мусульманського регіону: *саз* — в Азербайджані, *джура* — в Туреччині, *баглама* — в Ірані. Поети Сходу, зокрема й класик перської літератури Нізамі, у своїх творах згадують цей інструмент.

Мініатюри і фрагменти мініатюр із зображенням музикантів і музиканток

Узбецькі духові музичні інструменти

Узбецький ударний інструмент – дойра

Провідний дерев'яний духовий інструмент *най* здавна був улюбленим у народів Середньої Азії, Кавказу, Північної Африки. Проте цією назвою позначають різні види флейт: арабо-іранську поздовжню, узбецьку й таджицьку поперечну, румунську і молдавську багатостовбурну (флейта Пана). Узбецькою мовою слово «най» означає «очерет». Це свідчить про те, що спочатку інструмент виготовляли саме з очерету, а тепер – із бамбука.

Із розквітом у регіоні живописної мініатюри на них часто зображують сцени, які дають уявлення про музичне виконавство у давні часи. Найчастіше художники зображували струнні інструменти – щипкові (уд, саз) і смичкові (ребаб, кеманча). З-поміж духових на картинах превалує най у різних модифікаціях, а серед ударних – *дойра* – східний різновид бубна, на якому грають пальцями, доповнюючи ритмічні малюнки дзвоном металевих підвісок.

Дойру зазвичай роблять із сухої виноградної лози, горіхового або букового дерева. Натягають на неї з одного боку мембрану зі шкіри. Перед грою дойру нагрівають на сонці або біля вогню для більшого натягу мембрани. Це сприяє чистоті і дзвінкості звучання.

Мир Саїд Алі. Музичний меджліс (фрагмент мініатюри тебрізької школи, XVI ст.)

На мініатюрах ми бачимо умови побутування музики, обстановку, у якій її виконували, уявляємо її звучання. Потужні й різкі звуки труб і гуркіт барабанів супроводжували військові походи й полювання. Камерна музика звучала під час свят і розваг, на придворних трапезах. Споглядаючи мініатюри, можна уявити звучання окремих інструментів, зокрема й тих, що вже вийшли з ужитку і збереглися лише в поезії чи в історичних рукописах.

Культура арабо-мусульманського регіону, особливо поезія, надихала європейських та американських майстрів на створення мистецьких шедеврів. Багато композиторів зверталися у власній творчості, насамперед вокальній, до східних мотивів. На сюжети казок пам'ятки арабської літератури «Тисяча й одна ніч» М. Римський-Корсаков написав знамениту симфонічну поему «Шехеразада». Без запозичення фольклорних тем, лише використовуючи типові інтонації й характерну мелодикоритмічну орнаментику, митець передав колорит музики Сходу, втілений в образах Шехеразеди, Шахріара, Сіндбада.

В епоху Відродження арабески набули поширення в Європі. Європейське мистецтво не раз зверталося до цього вигадливого і складного різновиду живопису. Прекрасні зразки арабесок створили художники-модерністи. Ізнікська кераміка з Туреччини вплинула на майоліку Падуї та вироби відомої на весь світ делфтської порцеляни.

? *Поміркуйте, чому, на вашу думку, художники розмістили саме килими, а не головних персонажів на передньому плані картин.*

Східні килими викликали захоплення європейців. Художники, починаючи з доби Відродження, відтворювали їх у своїх картинах. Про це свідчать твори Д. Гірландайо, Г. Гольбейна, Я. Тінторетто, Я. Вермеєра, П. Рубенса, Ван Дейка. Килим ручної роботи цінувався в Європі часом більше, ніж золото. Він став символом влади й багатства, ним застеляли королівські трони, прикрашали зали. Як атрибут парадних портретів килим підсилював урочистість. Ще й досі в Європі килими називають за іменами художників, наприклад, збереглася звичка визначати вироби із золотими зірками по краях як «килими Гольбейна».

З давніх-давен перське походження килима стало кращою рекомендацією і гарантією найвищої якості виробу, яку жорстко підтримували. Наприклад, після виникнення анілінових барвників, які прискорювали процес фарбування й виготовлення килимів, але знижували їхню якість, шах Ірану заборонив майстрам застосовувати технологічну новинку під страхом відсікання правої руки.

Ян Вермеєр. Урок музики

Доменіко Гірландайо. Мадонна з немовлям і святими

Килими ручної роботи завжди високо цінують, відповідно й ціна на ці унікальні вироби завжди висока. Особливо, якщо килим є витвором мистецтва. Наприклад, є так званий. Перлинний килим — індійський шедевр, прикрашений понад мільйоном натуральних перлин, діамантами, смарагдами, сафірами й рубінами. Його виготовляли з 1860 по 1865 рік, а розміри цього шедевра становлять 2,6 x 1,7 м. Килим продано в 2009 р. на аукціоні Sotheby's невідомому покупцеві майже за 5,5 млн доларів.

Перлинний килим
(повний вигляд і фрагмент)

Мистецька скарбничка

Арабеска (від італ. *arabesco* — арабський) — традиційний арабський орнамент, який складається з рослинного візерунка і геометричних фігур, переважно зіркоподібних. Термін виник в епоху Ренесансу, коли в Європу були завезені з арабських країн елементи традиційного декору та одягу.

Іслам (з араб. — покірність Богові, смиренність) — світова релігія, що сформувалася на Аравійському півострові у VII ст. і стала панівною на Близькому Сході; посланцем Всевишнього вважається пророк Магомет, через якого людям було передано текст Корану.

Кор'ян (з араб. — декламація) — збірка релігійно-побутових правил, законів, історичних повідомлень, що складається зі 114 розділів — сур, кожна з яких поділяється на вірші — аяти (дослівно «одкровення»).

Мак'ам — ладово-мелодична модель у професійній музиці арабів, іранців; споріднені терміни маком — у таджицькій і узбецькій, мугам — в азербайджанській, мукам — в уйгурській музиці.

Мак'амат — класична професійна музика мусульманського Сходу.

Мінар'ет (з араб. — маяк) — розташована поряд із мечеттю струнка вежа (кругла, квадратна або багатогранна), з якої муедзин п'ять разів на день закликає віруючих до молитви.

- 1 Яка роль ісламу в розвитку мистецтва арабо-мусульманського регіону?
- 2 Схарактеризуйте особливості культової архітектури арабського світу.
- 3 Які види і жанри образотворчого і декоративного мистецтва поширені в арабо-мусульманських країнах? Обговоріть, у чому полягає унікальність явища арабески для мусульманської культури.
- 4 Прослухайте зразки музики Арабського Сходу і назвіть її типові елементи. Поясніть, як ви розумієте цитату Аль-Фарабі: «Музика — це мелодія, об'єднана зі словом».
- 5 **Практичні завдання. Варіант 1.** Прочитайте свої улюблені казки чи оповідання з пам'ятки арабської літератури «Тисяча й одна ніч». Поекспериментуйте в царині каліграфії та запишіть імена відомих персонажів, афоризми з твору. **Варіант 2. (Групова робота).** Створіть антистресовий альбом із графічних арабесок, дайте їм емоційні назви. Потім обміняйтеся з однокласниками і однокласницями ксерокопіями своїх малюнків і розфарбуйте їх для поліпшення емоційного стану в разі поганого настрою, перевтоми тощо.

Мистецька мозаїка

Американське кіномистецтво

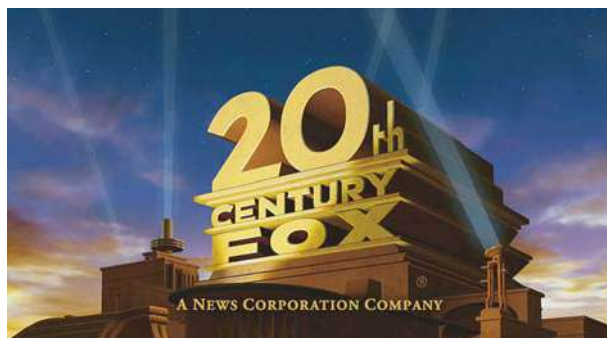
Голлівуд (район міста Лос-Анджелес, штат Каліфорнія) — центр американської кіноіндустрії, найбільшої у світі. Під час золотого віку Голлівуду кіновиробництво перетворилося на бізнес, великі студії володіли мережею кінотеатрів по всій Америці, сформувався так званий класичний голлівудський стиль.

На початку 1990-х років склалася «велика шістка» голлівудських кіностудій: Columbia Pictures, 20th Century Fox, Warner Bros., Paramount Pictures, Universal Studios, The Walt Disney Company. Роль «малих студій» сучасного Голлівуду відіграють незалежні компанії DreamWorks, Lionsgate, New Line Cinema та ін.

Логотипи кіностудій-гігантів Голлівуду

Columbia Pictures

20th Century Fox

Warner Bros.

Paramount Pictures

Досягнення американського кіномистецтва пов'язані з розробкою різних жанрів: комедії, мелодрами, вестерна, трилера, мюзиклу, фантастичних стрічок, фільмів жахів, бойовиків і блокбастерів. Тематика життя підлітків, школи також привертає увагу американських кінематографістів.

Американські фільми про школу, підлітків та їхні захоплення

Постер фільму «Класний мюзикл: Випускний»
(реж. К. Ортега, 2008)

Постер багатосерійної комедії «Доможися успіху: борись до кінця» (реж. Б. Вудруфф, 2009)

Кадр із фільму-фентезі «Учень чаклуна»
(реж. Д. Тьортелтауб, 2010)

Кадр із фільму «Школа виживання»
(реж. С. Брілл, 2008)

У вільний час перегляньте американські кінофільми про школу та підлітків. Обговоріть з однокласниками, порівняйте з вітчизняною школою.

Кадр із мелодрами «Кіт» (реж. Т. Кесслер, 2008)

Новітні «дива світу» в сучасній архітектурі Сходу

Дивовижним оазисом серед пустелі постало найбільше місто Об'єднаних Арабських Еміратів Дубай, де досягнення науково-технічного прогресу переплелися з давньою мусульманською культурою. Одним із найамбітніших проєктів є штучні острови на березі Перської затоки. З висоти пташиного лету гігантські пальми з піску і каміння вражають красою композиції на воді. У Дубайському парку «Заабіль» побудовано споруду у формі півмісяця, що символізує владу і підкреслює процвітання країни. На кожному з її 5 рівнів (відповідно до 5 Стовпів Ісламу) розташовані обсерваторії та оглядові майданчики.

Пальма Джумейра на березі Дубая, ОАЕ

Бурдж-Халіфа – найвищий хмарочос світу, Дубай, ОАЕ

Хмарочос-півмісяць у парку «Заабіль», Дубай, ОАЕ

Китай не перестає вражати уяву сучасників унікальними проектами. Споруда виставкового центру «Лотос» у Чанчжоу складається із трьох гігантських ажурних бутонів квітки, яка вважається символом мудрості й досконалості на буддійському Сході. Це не тільки шедевр сучасного зодчества, а й зразок енергоефективності. Геотермальні опори конструкцій, вмонтовані у фундамент під водою, влітку охолоджують комплекс за допомогою води, а взимку — нагрівають.

«Фортепіано і скрипка» в Хуайнані — це виставковий зал, який називають «головним романтичним будинком країни» (масштаб 1:50). Прозора скрипка з ескалатором і сходами є входною зоною до залу — величезного рояля. Силуети інструментів світяться вночі особливо привабливо.

З-поміж оригінальних споруд Китаю — величезне колесо 27-поверхового готелю на воді в місті Хучжоу, що нагадує підкову (два поверхи готелю під водою). Уночі він заворожує, відбиваючись в озері й утворюючи з відображенням силует цифри «8». Готель зі всесвітньо відомої мережі Sheraton входить до десятка найдорожчих у світі. Розкіш інтер'єрів вражає ще більше, ніж екстер'єр: декор із нефриту і навіть кристалів Swarovski.

Панорама мистецтв

1 Мистецтво якого культурного регіону представляють ці вироби? До яких видів художньої творчості вони належать? Який із них є зразком іншого культурного регіону?

2 Які традиційні музичні інструменти народів Африки ви знаєте?

3 Назвіть танці, які ввійшли до латиноамериканської програми міжнародних конкурсів. У яких країнах вони виникли і набули поширення? Яка ілюстрація зайва? Чому?

4 Які види мистецтва характеризують самотність доколумбових цивілізацій корінних народів Америки: майя, ацтеків, інків?

5 За світлинами схарактеризуйте архітектуру і скульптуру американського культурного регіону. Назвіть ці пам'ятки.

6 Хто із цих музикантів поєднав джаз із європейською композиторською технікою, а хто інтегрував танго й академічну музику? Чи є серед них король рок-н-ролу?

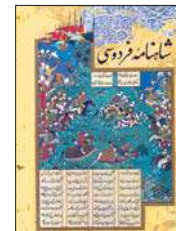

7 Розкажіть, як релігія вплинула на мистецтво культурних регіонів світу.

8 Визначте на ілюстраціях споруди різних культурних регіонів: пагоду, мечеть, ступу. До якої з них належить фрагмент скульптурного декору?

9 Назвіть види графіки на поданих зразках: книжкову мініатюру, гравюру, каліграфію. Які культурні регіони вони репрезентують? Яке зображення зайве?

10 Порівняйте танці, популярні на Далекому Сході, з індійськими.

11 Схарактеризуйте декоративне мистецтво далекосхідного, індійського і арабо-мусульманського регіонів на поданих прикладах.

12 Назвіть китайські, японські та індійські музичні інструменти на ілюстраціях. Які інструменти поширені в арабо-мусульманському регіоні?

РОЗДІЛ II

ТЕМА 6

Мистецтво європейського культурного регіону

ТЕМА 7

Художня спадщина України

ТЕМА 6 Мистецтво європейського культурного регіону

Вступ

Художній розвиток Європи починається з мистецтва Стародавньої Греції. Успадкована і трансформована Римом мистецька спадщина греків поширилася значною частиною європейського континенту.

З тих часів збереглися античні рельєфи, мозаїки, фрески, монети, зразки вазопису, присвячені міфу про викрадення Європи.

Грецький розпис

Рельєф. Італія

Рембрандт ван Рейн (фрагмент). Нідерланди

Мейсенська порцеляна. Німеччина

Скульптурні композиції на цю тему є практично в усіх європейських містах. Сюжет надихав багатьох відомих художників: Рафаеля, Тіціана, Рембрандта, К. Лоррена, Я. Тінторетто, П. Веронезе, Дж. Б. Тьєполо, А. Ватто, Ф. Буше, В. Серова, Г. Моро та інших.

Ось невелика вибірка творів із назвою «Викрадення Європи».

Пол Меншип. Бронзова скульптура

Численні варіації мають також міфічні образи Орфея, Прометея, Геракла, Енея. Митці європейських країн — художники, скульптори, композитори, режисери — творчо осмислювали грецькі міфи мовою різних мистецтв.

? Які твори мистецтва за сюжетами міфів Стародавньої Греції вам відомі? Чи є з-поміж них ті, що присвячені Орфею? Поцікавтеся втіленням образу Прометея у творах І. Франка, С. Людкевича та інших українських митців.

Греція — колыска європейської цивілізації та її величі. Греки заклали основи багатьох наук і мистецтв. У Греції виникли слова «муза», «музей», «музика».

? Які види мистецтва набули найбільшого поширення у Стародавній Греції? Назвіть імена грецьких муз — покровительок наук і мистецтв.

Карл Міллес. Фонтан «Викрадення Європи», Стокгольм, Швеція

Пол Меншип. Прометей в Рокфеллер-центрі, Нью-Йорк, США

Рафаель Санті. Парнас (фрагмент)

До XIX ст., тобто до виникнення *секуляризму*, значний вплив на європейське мистецтво мала християнська церква, яка була основним замовником творів архітектури, скульптури, живопису, музики, театру. В епоху Відродження (XIV–XVI ст.) почало розвиватися світське мистецтво, адже загальний інтерес до релігії слабшав. У центрі творчості митців із цього часу постає людина.

Порівняння кращих художніх досягнень різних країн Європи демонструє не лише їхню національну самобутність, а й спільність тенденцій розвитку. Це дає підстави для виокремлення великих загальноєвропейських стилів, що виникали паралельно або з певним проміжком у часі. Пріоритет у розгляді національних особливостей надаватиметься країнам, де певне стильове явище виникло вперше або уславилося на весь світ завдяки геніальності того чи того митця світового рівня.

Враховуючи масштаб досягнень у мистецтві Європи, які неможливо коротко висвітлити в одному підручнику, пропонуємо значну частину інформації опанувати самостійно, узагальнюючи знання і компетентності, набуті в попередні роки. Для цього подаємо список тем для самостійного дослідження з використанням різних джерел, зокрема інтернету (див. додаток 1).

§ 6.1

Архітектура — кам'яний літопис століть

Архітектура Європи представлена найрізноманітнішими зразками зодчества різних епох. Історично склалися загальноєвропейські архітектурні стилі, кожний із яких вирізняється своєрідністю конструкцій і форм, єдністю ознак екстер'єру та інтер'єру.

Талановиті майстри *античності* створили величні мармурові храми, які стали взірцями високої класики. Для них характерні гармонійність і досконалість, пропорційність і впорядкованість. Римляни додали до цього утилітарність у поєднанні з урочистою монументальністю. З тих часів у будівництві застосовують арки, колони, куполи.

Абатство Мон-Сен-Мішель на острові-скелі, Франція

Які ви знаєте пам'ятки архітектури Стародавньої Греції та Риму? Пригадайте, чим відрізняються грецькі ордери. Якому з них притаманна простота, якому — граційність, а якому — декоративність? Які елементи античної архітектури використовують у сучасних будівлях?

Капітелі колон грецьких ордерів: доричного, іонічного, коринфського

Храм Гефеста, Афіни, Греція

Тріумфальна арка Костянтина, Рим, Італія

? Пригадайте, які ви знаєте середньовічні храми, замки й фортеці Європи.

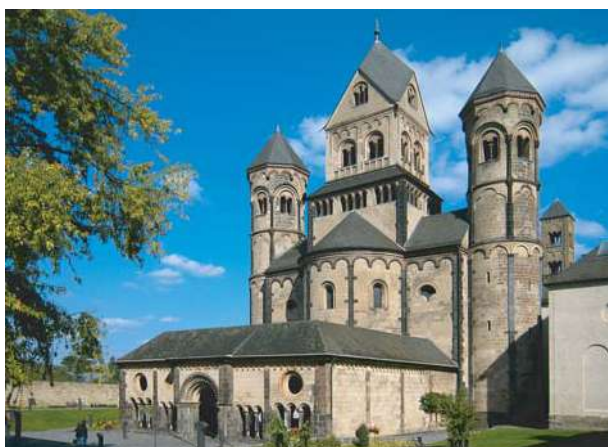
Романський стиль розвивався в архітектурі Франції, Німеччини та інших країн. Спорудам цього стилю притаманні монументальність, простота форм, лаконізм декору. Провідним типом церковного будівництва була римська базиліка. Внутрішній простір храмів прикрашали розфарбовані скульптури, фрески і рельєфи. Замки й інші світські споруди будували як фортеці — із зубчастими мурами й високими круглими вежами (*донжон*), з вузькими вікнами-бійницями арочної форми.

? За поданими фотоілюстраціями узагальніть риси романського стилю.

У добу Середньовіччя в Європі утвердилося християнство. Виникли й набули поширення романський і готичний стилі.

Віндзорський замок, Велика Британія

Базиліка абатства Марія Лаах, Німеччина

Замок Егесків на острові Фюн, Данія

Собор у Шартрі,
Франція

Вітражі капели
Сент-Шапель, Париж,
Франція

Готичний стиль зародився у Франції. Саме тут виник перший готичний собор — знаменитий Нотр-Дам де Парі (Собор Паризької Богоматері). У цей час міста Європи стають центрами культурного життя, а собор — центром міста. Характерні риси готичних храмів: високі стрімкі вежі, стрілчасті арки, замість центрального купола — тонкий шпиль, на фасаді — вікно (у Франції кругле вікно — троянда). Легкі конструкції з кам'яним мереживом декору сягають у височінь, ніби ринуть у небо.

Готичний храм — неперевершений зразок синтезу мистецтв. Фасади й інтер'єри споруд заповнені скульптурою. Численні вітражі створюють ефект мерехтіння світла. Звучання органа утворює дивовижне багатоголосся й атмосферу піднесеності.

Собор Святого Віта, Прага, Чехія (інтер'єр)

Орган кафедрального собору, Фромборк, Польща

Вестмінстерський палац, Лондон, Велика Британія

? За ілюстраціями опишіть особливості синтезу мистецтв у готичних соборах. Самостійно поцікавтеся конструкцією органа. Де в наш час його можна послухати?

Готика мала певні відмінності в різних регіонах Європи. В Англії вона набула величності й стрункості. Споруди з тисячами ліній, що тягнуться вгору, віяловими склепіннями й видовженими вікнами створюють дивовижний ритм так званого перпендикулярного стилю.

Міланський собор, Італія

Собор у Сантьяго-де-Компостела, Іспанія

Архітектуру пізньої готики називають «полум'яною» через характерний для неї декор, адже химерні візерунки з каменю нагадують полум'я свічки. Цей різновид стилю поширився в Іспанії, де він поєднувався з мавританськими мотивами, а також в Італії.

? Роздивіться «полум'яний» декор соборів.

З історії шедевра

Страсбурзький собор у Франції (1015–1439) — дивовижне творіння пізньої готики з ажурним ступінчастим шпилем. Він належить до найбільших соборів в історії європейської архітектури. Споруджений за планом німецьких майстрів, собор поєднує традиції німецької архітектурної школи з французькими культурними впливами.

Південна вежа храму не завершена, що надає йому асиметричної форми. Знаменитий західний фасад із тисячами фігур є шедевром полум'яної готики.

Головна прикраса інтер'єру — вітражі, з яких складаються 4600 картин. Унікальним є астрономічний 30-метровий годинник, який має 4 циферблати і показує час сходу і заходу сонця, день тижня, знаки Зодіаку, християнські свята. Щодня о 12-й годині фігурки починають рухатися. Кожну чверть години перед глядачами проїжджає одна з чотирьох статуєток — спочатку немовля, потім юнак, за ним зрілий чоловік і, нарешті, старий. Коли годинник створювали, знайшовся «невіруючий», який засумнівався, що складний механізм працюватиме довго. Ця людина у вигляді скульптури й досі «спостерігає» виставу міні-планетарію.

В епоху Відродження розвитку архітектури сприяло захоплення античністю, що розпочалося з Італії. Відроджуються ордери, колони й інші декоративні форми греко-римського зодчества. Невипадково стиль дістав назву **Ренесанс**. Йому притаманні такі риси: пропорційність, симетрична композиція, застосування куполів, чіткий ритм чергування вікон і колон, членування на поверхи фасадів, увінчаних фронтонами.

Галерея палацу Шенбрунн, Відень, Австрія

Бароківі зали прикрашали картинами, дзеркалами й люстрами, стелі — фресками, стіни — позолоченим різьбленням. Стиль бароко з його декоративністю і театральністю набув популярності в Італії, Німеччині, Австрії, Іспанії, Чехії.

На зміну ренесансу прийшов стиль **бароко**, який успадкував архітектурні форми Відродження, але перевершив його за складністю екстер'єрів та інтер'єрів. Прямі лінії у спорудах майже зникають, натомість домінує химерна криволінійність, що створює ілюзію руху. Виникають масштабні колонади, кручені колони, волюти, багато скульптур на фасадах, *картуші* на фронтонах.

Цікавим прикладом поєднання стилів є собор і площа Святого Петра в Римі. Спроекував собор у традиціях Ренесансу **Донатто Браманте** (1444–1514), остаточно реалізував проєкт **Мікеланджело Буонарроті** (1475–1564), який додав йому напруженої емоційності. Грандіозну чотирирядну колонаду з 284 колон, що утворює круглу площу перед собором, створив найяскравіший представник бароко **Джованні Лоренцо Берніні** (1598–1680), чим завершив величну єдність усієї просторової композиції.

Собор і площа Святого Петра, Рим, Італія

Гранд-Плас у Брюсселі з квітковим килимом у центрі площі, Бельгія

Інтер'єр церкви Оттобойрен, Німеччина (стеля із фрескою)

Версаль (палац і парк з висоти пташиного лету), Франція

Гранд-Плас — серце бельгійської столиці, центральна площа Брюсселя, яка з часів Середньовіччя має репутацію найкрасивішої в Європі. Архітектурний ансамбль поєднав готику і бароко. Міська ратуша зі стрункою вежею і численними статуями на фасаді, візерунки дахів інших споруд зачаровують єдиним архітектурним ритмом.

Поясніть на проілюстрованих прикладах взаємозбагачення європейських стилів: поєднання бароко з Ренесансом і з готикою в архітектурних ансамблях площ у Римі та Брюсселі. Як ви вважаєте, чому це відбувається?

Стиль **рококо** успадкував і посилив декоративність бароко і додав галантності в інтер'єри. Світські й церковні споруди були переобтяжені деталями: вигадливою позолоченою ліпниною з квітучими трояндами, фресками на стелі, скульптурою. Насолоджуючись розкішшю, європейська аристократія прикрашала зали великими дзеркалами, вазами, кришталевими канделябрами.

Пригадайте риси класицизму. Які пам'ятки архітектури в цьому стилі ви знаєте?

У XVII ст. у Франції виник **класицизм**, який невдовзі став панівним у Європі. В архітектурі відбувся перехід від замків і фортець до палаців і парків. Орієнтований на античні й ренесансні зразки новий стиль уособлював природне тяжіння до ясності й простоти художніх образів. Він виражав принципи цілісності композиції, симетрії, доцільності, врівноваженості, завершеності. Вершиною класицизму вважають Версаль — резиденцію королів. Навколо палацу споруджено парк із фонтанами, прямими алеями і клумбами чітких геометричних форм. Такий парк згодом дістав назву регулярного, або французького, на відміну від англійського романтичного парку.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. бурхливий промисловий розвиток у Європі супроводжувався інтенсивною забудовою міст. Зростає роль житлової і громадської архітектури (вокзали, банки, театри, лікарні, школи). Технічний прогрес, винайдення нових будівельних технологій і матеріалів (метал, скло, бетон) сприяли виникненню стилю *модерн*.

Антоніо Гауді. Будинок Бальо, Барселона, Іспанія

Віктор Орта. Особняк Тасселя, Брюссель, Бельгія

Архітектурні пам'ятки основоположника стилю модерн бельгійського архітектора **Віктора Орта** (1861–1947) зосереджені в Брюсселі (з них чотири споруди внесено до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО).

Яскравий представник стилю модерн в Іспанії — **Антоніо Гауді** (1852–1926), який створив низку архітектурних шедеврів у Барселоні: Храм Святого Сімейства, парк Гуель, будинки з кам'яними хвилями стін і декором дивовижної краси.

Ле Корбюзьє. Вілла Савой, передмістя Парижа, Франція

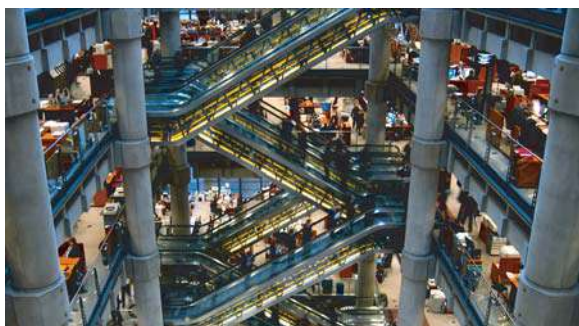
Які назви стилю модерн використовували у країнах Європи? Спробуйте узагальнити новації модерну на прикладі пам'яток В. Орта і А. Гауді.

Індустріалізація привела до посилення функціональності в архітектурі, виникнення **конструктивізму** з його лаконізмом, граничною простотою прямокутних форм і мінімумом декору. Девіз конструктивістів: форма споруди має відповідати її функціям. Виникають будинки на «ніжках», простір під якими призначався для руху транспорту. За проектами французького архітектора швейцарського походження **Ле Корбюзьє** (1887–1965) в цьому стилі зведені будинки в Європі, Америці, Індії, Японії.

Серед європейських митців-новаторів, що творили у стилі **деконструктивізму**, — архітекторка **Заха Хадід** (1950—2016), британка іракського походження, яка стала першою жінкою, нагородженою Прітцкерівською премією (аналог Нобелівської премії в архітектурі). Фантастичні проекти Захи Хадід принесли їй чимало перемог у престижних конкурсах і глибоку шану серед професіоналів. Проте, на жаль, значна частина проектів залишається нереалізованою через неготовність замовників прийняти нестандартний дизайн, що ламає архітектурні стереотипи.

Заха Хадід. Культурний центр Г. Алієва, Баку, Азербайджан

Колосальні цивілізаційні зміни в еру космічних технологій вплинули на естетичне сприйняття архітектури. У 70-х роках ХХ ст. в Англії виник стиль **хай-тек**. Він орієнтований на максимальний прагматизм і широке використання в будівництві скла, пластмас, блискучих поверхонь, металевих технічних антуражів. Інженерні елементи, які зазвичай ховають подалі від очей, хай-тек демонстративно виставляє назовні і пропонує ними милуватися. Приміром, у будівлі фірми Lloyd's of London усі комунікації винесені на фасад. Ажурна система гвинтових сходів, скляних ліфтів і вентиляційних труб сприймається як декоративний прийом.

На зламі століть на основі біоніки формуються стилі **біо-тек** і **еко-тек**. Прихильники наймолодшого напрямку в архітектурі прагнуть до екологічності. На протигагу індустріальному хай-теку вони не сперечаються з природою, а вступають із нею у діалог, шукають аналогії конструкцій сучасних споруд із будовою органічних об'єктів.

Річард Роджерс. Будівля фірми Lloyd's of London, Лондон, Велика Британія (фото зліва — інтер'єр)

Зразки так званої «*органічної архітектури*» (часто несиметричної) мають форму яйця, гнізда, печери, дерева, стебла, кокона. Виробляють і матеріали, подібні до природних структур, — павутиння, бульбашки, волокна тощо.

Ріенцо Піано. *Акваріум, Генуя, Італія*

В ідеалі архітектура майбутнього — це не лише естетична, а й екологічна система, що має існувати в гармонії з природою, органічно вписуватися в навколишній ландшафт, використовувати матеріали та конструкції, нешкідливі для здоров'я людей.

Мистецька скарбничка

Базиліка (з грец. — будинок базилевса, царський будинок) — один з основних типів християнських храмів, прямокутна в плані споруда (у вигляді латинського хреста).

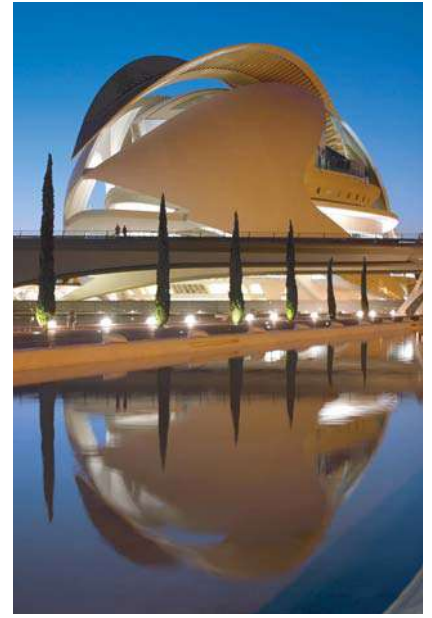
Біоніка (з грец. — життєподібний) — наука, що вивчає принципи використання біологічних процесів, методів і структур для вирішення інженерних завдань.

Картуж (фр. *cartouche*, італ. *cartoccio* — згорток) — скульптурна (ліпна) або графічна прикраса у вигляді декоративного щита чи згортка, що вміщують написи, герби, емблеми тощо.

Секулярізм (від лат. *saecularis* — світський) — зменшення ролі релігії в політичному, соціальному, культурному, особистому житті; принцип світськості.

Норман Фостер. *Хмарочос Сент-Мері Екс 30, Лондон, Велика Британія*

Сантьяго Калатрава. *Палац мистецтв ім. королеви Софії, Валенсія, Іспанія*

- 1 Назвіть основні загальноєвропейські стилі архітектури.
- 2 Які види монументального живопису притаманні романським і готичним соборам? Чим відрізняється архітектура цих храмів?
- 3 Назвіть країни, у яких виникли Ренесанс, класицизм, модерн, хай-тек. Схарактеризуйте їх на прикладі пам'яток європейської архітектури.
- 4 Поясніть девіз деяких представників сучасного зодчества: «Максимум функціональності — мінімум непотрібного декору». Про який стиль ідеться?
- 5 **Практикум. Варіант 1.** Зробіть схеми-замальовки архітектурних споруд Європи, які вас найбільше зацікавили. **Варіант 2.** Мистецький проект «Парк «Міні-Європа». У Брюсселі є унікальний парк «Міні-Європа», де кожна країна Європи представлена макетами найвидатніших пам'яток архітектури (350 споруд): замків, соборів, палаців, ратуш, веж, площ, мостів тощо. Розподіліть країни і підготуйте колективне слайд-шоу, дотримуючись послідовності виникнення загальноєвропейських стилів. Зробіть презентацію і продемонструйте її учням і вчителям вашої школи.

§ 6.2

Скульптура — мовчазна потаємна муза

Агесандр. Венера Мілоська

Чим відрізняється монументальна, станкова і декоративна скульптура?

Неперевершеним зразком античної скульптури є Венера Мілоська. Мармурова богиня кохання вражає своєю загадковістю, класичними рисами обличчя, пропорціями фігури. Грецький культ прекрасної духом і тілом людини демонструють скульптури «Дискобол» і «Дорифор», які збереглися в копіях.

Порівняйте скульптури атлетів і визначте, яка з них статична, а яка — динамічна. Чому, на вашу думку, Венеру Мілоську вважають еталоном жіночої краси? Чи вважаєте ви статуї атлетів еталоном чоловічої краси? Аргументуйте.

Основним досягненням римлян є скульптурний портрет (парадний, камерний, кінний), якому притаманні реалістичність відображення характерів, урочистість, що мала звеличувати могутність влади імператорів. Рельєфи на історичні сюжети часто прикрашали тріумфальні арки і колони.

Мирон. Дискобол

Поліклет. Дорифор

Імператор Август, Італія (фрагмент)

Діана Версальська, Франція

Статуя Марка Аврелія, Рим, Італія

Захоплюючись майстерністю грецьких і римських скульпторів, митці наступних поколінь звертаються до античних статуй як до найкращих зразків мистецтва.

Християнська релігія визначила своєрідність європейської середньовічної скульптури, яка стала частиною соборів **романського** стилю. У мистецтві **готики** скульптура відіграє помітну роль, «олюднюючи» архітектуру. Статуї святих, апостолів, пророків, фантастичних істот, а деколи й реальних осіб, заповнюють портали, ніші, виступи карнизів.

Поміркуйте, як римські скульптори втілювали ідею греків «людина — міра всіх речей». Як вони досягали монументальності парадного портрета?

Скульптура Реймського собору, Франція

Скульптура Кельнського собору, Німеччина

Згадайте твори Мікеланджело, які ви аналізували, вивчаючи стиль Ренесанс у 8 класі. Що означає «П'єта» — назва його знаменитої скульптури?

Мікеланджело. Інтер'єр капели Медічі у Флоренції, Італія

Статуї з капели Медічі: Лоренцо Медічі, «Ранок» і «Вечір» (зліва), Джуліано Медічі (справа)

3 історії шедевра

Серед видатних творів **Мікеланджело Буонарроті** (1475–1568), одного з титанів Відродження, — скорботна композиція **капели Медічі у церкві Сан-Лоренцо**. Статуя Лоренцо Медічі розташована в ніші на стіні, він сидить у глибокій задумі. Перед ним застигли алегоричні фігури «Ранок» і «Вечір». Навпроти (симетрично) — статуя Джуліано Медічі, біля ніг якого лежать алегоричні фігури «День» і «Ніч». Чотири горизонтальні фігури ніби спадають із кришок саркофагів, символізуючи плинність часу. Погляди обох герцогів спрямовані на Мадонну, статуя якої розташована в центрі композиції на третій стіні (вона об'єднує скульптурні групи двох герцогів). Епоха Відродження не знала ще такого гармонійного синтезу архітектури і скульптури. Ясність і зрівноваженість, до чого прагнули митці Ренесансу, сповнені напруженістю і драматизмом. Творчість Мікеланджело стала передвісником наступної епохи — бароко.

Які твори Берніні, що стали знаковими для стилю бароко, ви знаєте?

Лоренцо Берніні. Аполлон і Дафна

Найвидатніший представник італійського **бароко Джованні Лоренцо Берніні**, як і Мікеланджело Буонарроті, належав до митців-універсалів. Він блискуче виявив себе не тільки в архітектурі, а й у пластичному мистецтві, живописі. Переконливо репрезентує мову барокової пластики й новаторства Л. Берніні його твір «Аполлон і Дафна».

Експресія образів і динаміка форм цієї скульптури були революційним кроком у галузі різьблення по мармуру. Поселити життя в бездушну кам'яну брилу — особливий дар Л. Берніні. Такої вершини не зміг досягти жоден із його послідовників.

Якими пластичними засобами митець передає динаміку, емоції персонажів (пози, жести, волосся, вирази облич, драпірування одягу)?

Скульптура стала невід'ємною складовою архітектури бароко, надаючи динамічній виразності церквам, палацам, павільйонам, фонтанам. Німеччина безперечно пишається комплексом Цвінгер, щедро прикрашеним статуями й декоративними рельєфами, картушами з гербами й химерними *маскаронами*.

Скульптура Цвінгера є станковою чи монументально-декоративною?

Доба **рококо** привнесла в мистецтво скульптури нові образні типи. Скульптори створювали безліч витончених чоловічих і жіночих статуй і бюстів, статуетки німф і фавнів. Ідеалом краси став «Амур» **Етьєна Моріса Фальконе** (1716–1791). Відомо, що майстер сам створив близько десятка подібних робіт, ще й передавав замовлення учням і колегам.

Для майстрів скульптури **класицизму** характерні культ ідеалів античності й Відродження, стриманість, чіткість форм і деталей. Митці часто звертаються до міфологічної тематики, наприклад, до сюжету міфу про Амура і Психею.

Суголосна міфу тема кохання була втілена **Огюстом Роденом** (1840–1917) у знаменитих композиціях «Поцілунок» і «Вічна весна», неперевершених за грацією та експресією. О. Родена можна вважати засновником **експресіонізму** в скульптурі. У містах Європи й поза її межами є понад 20 копій відомої роботи О. Родена «Мислитель». Завдяки контрастам фактури, прийомам обробки матеріалу митцю вдалося показати людину, сповнену внутрішньої енергії.

У чому суголосні композиції А. Канова та О. Родена? Який із творів ви вважаєте найкращим гімном кохання? Поясніть, чому. Послухайте н'єсу Ф. Ліста «Мислитель», порівняйте музичний і скульптурний образи.

Балтазар Пермозер. Купальня німф у Цвінгері, Німеччина

Етьєн Фальконе.
Амур, що погрожує

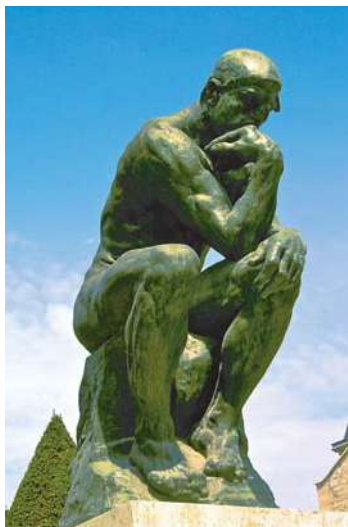
Мішель Клодіон. Амур і Психея

Огюст Роден. Вічна весна

Антоніо Канова. Амур і Психея

Огюст Роден. Мислитель. Дівчина з квітами на капелюсі

Різноманітність напрямів і стилів, багатство тематики й матеріалів подарувала людству епоха **модернізму** і **постмодернізму**.

? Пригадайте, які стилі й напрями виникли в мистецтві XX ст. Що характерно для кожного з них? Які відомі митці їх репрезентують?

Славетний засновник **кубізму** **Пабло Пікасо** (1881–1973) створював не лише живописні композиції, а й оригінальні за формою кубістські скульптури.

Митця румунського походження **Константина Бранкузі** (1876–1957) вважають одним із піонерів абстрактної скульптури. Він намагався втілити образ птаха в універсальній і лаконічній формі, вловити політ як символ.

Культовий для мистецтва сучасності експресіоністичний твір «Людина, яка крокує» швейцарця **Альберто Джакометті** (1901–1966) зображений на швейцарській банкноті 100 франків. Тонка, мов лезо, крихка бронзова фігура з грубою поверхнею зображує самотнього пішохода. Скульптура в людський зріст (183 см), створена для міської площі, була продана на аукціоні Sotheby's за рекордні для пластичного мистецтва 104,327 млн доларів.

Безперечно, цінність творів мистецтва не вимірюється тільки грошима. Проте міжнародні художні аукціони демонструють світові тренди, виявляють тенденції моди, відкривають нові імена та роблять сенсації. Адже торгівля творами мистецтва перетворилася на великий бізнес.

Об'єктів, що привертають увагу сучасних скульпторів, багато. Чимало творів присвячено друзям людей – тваринам. Приміром, у Бремені біля міської ратуші встановлено пам'ятник Бременським музикантам.

Пабло Пікасо.
Голова жінки

Константин Бранкузі.
Птах у просторі

Альберто Джакометті.
Людина, яка крокує

Генрі Мур.
Мати і дитя

Герхард Маркс. *Бременські музиканти*, Німеччина

Лоран Мелле. *Реквієм за мертвим поні*, Парк Європи, Литва

Золтан Кечкеметі. *Дунайський велосипед (кінетична скульптура)*, Угорщина

Андре Ватеркейн. *Атоміум*, Брюссель, Бельгія

На Дунаї в Будапешті є оригінальна кінетична скульптура — велосипедист, що ніби їде по воді, тому що течія ріки рухає колеса.

?

Що вас здивувало у представлених зразках сучасної скульптури? Пригадайте твори у стилі футуризм, кінетизм, поп-арт.

Залізного поні можна побачити в Парку Європи, що неподалік Вільнюса. Найцікавіший експонат цього музею — скульптура просто неба, лабіринт, побудований із більш ніж трьох тисяч старих телевізорів («Інфодерево ЛНК»). Він занесений до Книги рекордів Гіннеса як свого роду найбільша «скульптура».

У сучасний урбанізований простір органічно вписуються масштабні об'єкти, що відображають нове пластичне мислення. Зразком гігантomanії є унікальний Атоміум у Брюсселі. Конструкція (заввишки 102 м і вагою 2400 т) відтворює просторове розташування дев'яти атомів кристала заліза, збільшеного у 165 мільярдів разів. За задумом, пам'ятка символізує науково-технічний прогрес, мирне використання енергії атома, важливу роль заліза в розвитку світової економіки. «Атоми» у формі сфер, вкритих металевими пластинами, з'єднані трубами — це коридори з ескалаторами для пересування відвідувачів музею.

Отже, модерністська скульптура поступово здобула визнання і, за деякими винятками, втратила свою приголомшливу новизну. До творів скульптури нині відносять композиції поп-арту у вигляді конструкцій із пивних банок чи гігантських вінілових гамбургерів. Термін «скульптура» вживають сьогодні щодо ширшого кола мистецьких явищ (мобілів, інсталяцій тощо). Постмодернізм узяв із різних європейських стилів щось особливе і потрібне для подальшої творчості. Сучасні скульптори не перестають експериментувати й дивувати, стимулюючи сильні емоції та інтерес до всього нового, оригінального.

Мистецька скарбничка

Аукціон (лат. *auctio* — продаж із публічних торгів) — спосіб реалізації товарів (картин, антикваріату, коштовностей тощо) на основі конкурсу покупців. Найстаріші — лондонські Christie's і Sotheby's, вони мають мережу філіалів по всьому світу.

Маскарон, маска (фр. *mascaron*, італ. *mascherone*) — вид скульптурної прикраси (барельєф або горельєф) у формі голови людини, тварини чи фантастичної істоти.

Рафаель Санті. Сікстинська Мадонна

- 1 Назвіть імена найвидатніших європейських скульпторів, чия творчість вас найбільше зацікавила.
- 2 Чому, на вашу думку, епохи античності та Відродження вважають найвизначнішими в розвитку мистецтва скульптури?
- 3 Схарактеризуйте синтез архітектури та скульптури в різні епохи.
- 4 Підготуйте і проведіть інтелектуально-фінансову гру «Аукціон». Попередньо визначте ролі та обговоріть правила гри. Оберіть твори скульптури «для продажу». Створіть ажіотаж, щоб перетворити їх у топ-лоти. Намагайтеся привернути увагу «потенційних» покупців до робіт.
- 5 **Практичні завдання.** **Варіант 1.** Створіть копію скульптури А. Джакометті «Людина, яка крокує», використовуючи нетрадиційні матеріали (дріт, фольга тощо). **Варіант 2.** (Груповою роботою). Оберіть дуже відомі та знакові для Європи скульптури, які варто розмістити на євробанкнотах. Зробіть серію ескізів нових купюр. Поцікавтеся, які архітектурні пам'ятки вже використано на них.

§ 6.3 Різнокольоровий світ європейського живопису

Розповідь про витоки європейського живопису почнемо з цікавої події, що трапилася у Франції у вересні 1940 року. Четверо старшокласників вирушили в експедицію, щоб знайти підземний хід до середньовічного замку. Та опинилися вони в печері доісторичної людини. Зі стін на них дивилися величезні звірі, викликаючи подив і захоплення.

Первісні наскельні малюнки з печер Ласко (Франція) та Альтаміра (Іспанія)

Візантійська мозаїка з церкви Сан-Вітале в Равенні, Італія

? *Схарактеризуйте колорит мозаїки. Зверніть увагу на контурні лінії, що надають зображенню чіткості. Поміркуйте про застосування мозаїки в сучасних інтер'єрах та екстер'єрах.*

? *Коли зародився і як розвивався живопис у Європі? Які стилі й жанри панували в певні епохи? Як не заблукати в лабіринті видатних імен художників?*

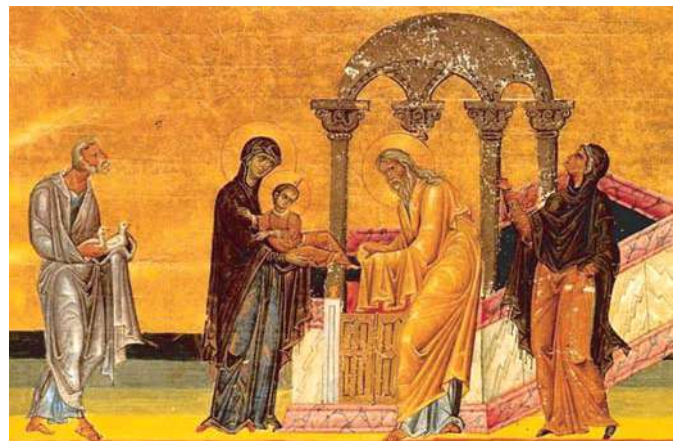
Учитель, якому повідомили про знахідку, був вражений, коли побачив цю первісну «галерею», яка нагадувала сучасне мистецтво графіті. Юні дослідники відкрили печеру Ласко.

Так само випадково було відкрито знамениту печеру Альтаміра в Іспанії археологом-любителем і його 9-річною донькою в 1879 році. Обидві печери із зображеннями диких і свійських тварин внесені до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

? *Які ви знаєте жанри монументального живопису?*

Епоха Середньовіччя занурює європейців у світ сакрального живопису — символічні образи і містицизм. Картина світобудови відображена на сторінках книжок (мініатюри) та на стінах християнських соборів (монументальний живопис).

Мозаїки, фрески, іконопис, книжкова мініатюра представляють мистецтво Візантії. Сторінки рукописів прикрашали ініціалами, віньєтками. Середньовічні книжкові мініатюри стали передвісниками станкового живопису. Яскраві кольори мозаїки зі смальти, яку виготовляли візантійські майстри, сяяли на золотавому тлі, утворюючи ефект мерехтіння.

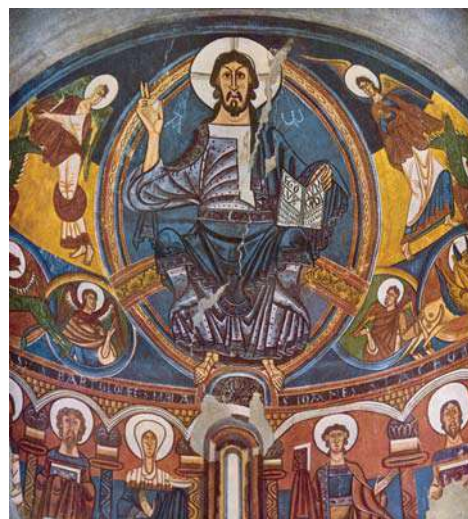

Стрітення. Книжкова мініатюра, Візантія

Для фрескового живопису романської доби — першого загальноєвропейського стилю — характерні умовність і площинність зображення (композиції були позбавлені глибини простору), схематичність образів і різномасштабність фігур (Христа завжди малювали вищим за інших).

Засновник італійської малярської школи **Джотто ді Бондоне** (1267–1337) вийшов за межі середньовічного канону. Звичні аскетичні вирази облич митець зумів оживити емоційними поглядами. Він також по-новому почав відтворювати простір, розміщуючи персонажів фресок так, що виникала ілюзія просторовості.

? У чому полягає умовність романського стилю каталонської фрески? Якими засобами відображено простір на розписі Джотто?

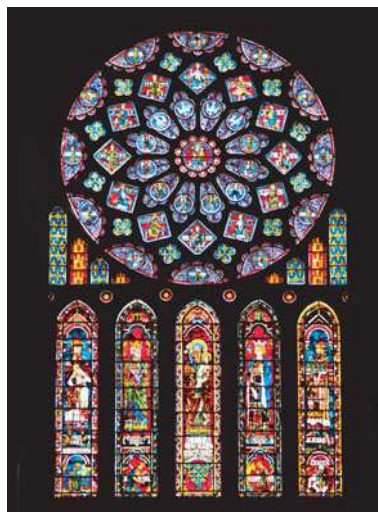
Фреска в церкві Сан-Клементе в Таулі, Каталонія, Іспанія

«Біблією для неписьмених» часто називають вітражі готичних соборів, адже вони давали змогу ознайомитися з основними сценами зі Святого писання. Особливе місце в розвитку вітражного живопису належить Франції, де зародилася готична архітектура, яку сусідні країни вважали зразком.

Єдиною спорудою, чії вітражі збереглися з XIII ст. без реконструкцій, є собор у Шартрі. Кольори 170 вітражів з домінуванням блакитних і синіх відтінків створюють містичну атмосферу. Їх виготовляли всі ремісничі корпорації міста.

Джотто ді Бондоне. Втеча в Єгипет. Фреска капели Скровенї, Падуя, Італія

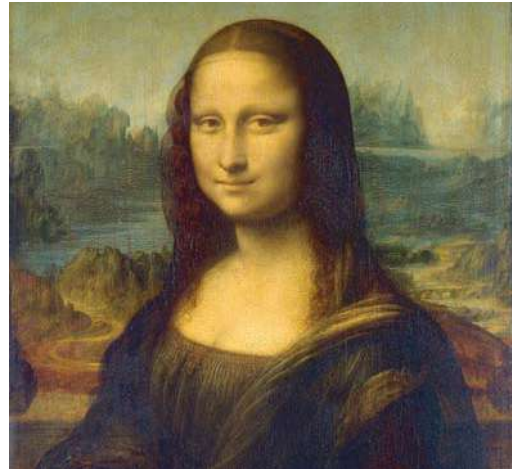
Вітражі Шартрського собору, Франція (фрагменти)

? Дослідіть сюжети і символіку готичних вітражів, технологію їх виготовлення.

Подивіться документальний фільм «Вітражі Шартрського собору» <https://www.youtube.com/watch?v=j8-jfdMOvOo>

? Яких художників Ренесансу ви знаєте? Назвіть їхні твори.

Леонардо да Вінчі. Автопортрет. Мадонна Літта. Джоконда (фрагмент)

Епоха Відродження кардинально змінює художню картину світу, активізує інтерес до особистості, завдяки чому розквітає жанр портрета. Наслідуючи ідеали античності, живописці звертаються до міфічних сюжетів поряд із християнськими. Перехід до олійних фарб дає змогу досягти нових вершин у техніці станкового живопису. Ренесанс відкриває перспективу і світлотінь у малярстві.

Епоха «титанів» подарувала світові загально-визнаних геніїв: Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санти і Мікеланджело Буонарроті, з архітектурними й скульптурними шедеврами якого ви ознайомилися у попередніх параграфах.

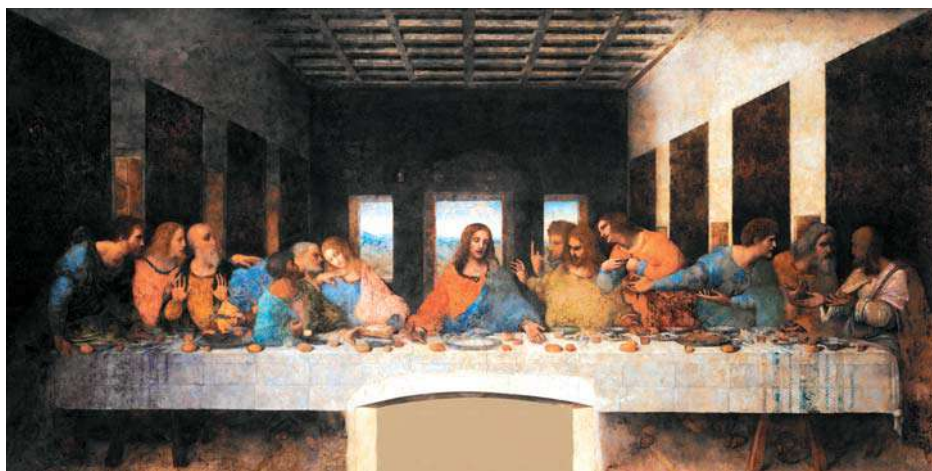
Леонардо да Вінчі (1452–1519) — найзагадковіша постать в історії світової культури, який втілює ідеал універсальної людини: митця, вченого, винахідника. Відкриття майстра в царині живопису — правила повітряної перспективи. В одухотворених мадоннах він відтворив величний образ Матері Божої. Портрет Мони Лізи (Джоконди) з ледь помітним усміхом ніби огорнутий легким серпанком (леонардівське «сфумато»).

Рафаель Санти.
Мадонна в кріслі

Інший «титан» епохи Відродження — **Рафаель Санти** (1483–1520) досяг неперевершеної майстерності у відтворенні як внутрішньої гармонії особистості в портретах, так і сенсу життя у складних філософських композиціях («Афінська школа»). Художник, шукаючи гармонію краси та жіночності, створив велику кількість мадонн (не менше 15 творів). Саме вони принесли йому всесвітню славу разом із фресками у Ватиканському палаці. Від юнацької ліричної «Мадонни Конестабіле» через неперевершені за ніжністю образи мадонн ішов митець до своєї творчої вершини — «Сікстинської Мадонни».

Цей шедевр Рафаель створив на замовлення церкви Святого Сікста в місті П'яченца. Вона написана без ескізу, такою, якою наснилася художнику.

Розподіліть ролі й «оживіть» композицію уявними діалогами персонажів.

Леонардо да Вінчі.
Тайна вечеря

З історії шедевра

Найвище досягнення **Леонардо да Вінчі** — фреска «Тайна вечеря» (1495—1497) у трапезній міланського монастиря Санта Марія делле Граціє. Вона відтворює момент реакції кожного з дванадцяти апостолів на слова Христа про те, що хтось із присутніх його зрадить.

Композиція фрески гармонійна, переконлива. Більшість попередніх творів на цю тему виключали Іуду, розміщуючи його одного за частиною столу, протилежну тій, за якою сиділи Ісус з іншими апостолами, або зображували з нимбом усіх, крім Іуди. Фігуру Христа у стані повного спокою художник розмістив у центрі, просторово виділивши її серед інших (просвітом відкритих дверей, за якими видно пейзаж). Дванадцять апостолів розбиті на групи по троє в кожній. Іуда — серед них, у різкому повороті із затемненим профілем. Він з острахом дивиться на вчителя і судорожно стискає в руці мішечок зі срібляками.

Через реакцію апостолів на повідомлення Христа про зраду Леонардо розкриває характер і темперамент кожного з них. Вони по-різному проявляють себе в момент душевного потрясіння. Глибоко психологічні образи узагальнюють вічні проблеми, з якими стикається людство: відданість і шляхетність, підступність і користолюбство... Це робить твір Леонардо сучасним, змушує замислитися. Розпис став віхою не лише в історії італійського Ренесансу. Він змінив напрям розвитку європейського живопису загалом завдяки відкриттю законів прямої перспективи, відтворення глибини простору.

Доля шедевра Леонардо трагічна: виявилось, що фреска псується і потребує реставрації.

Мікеланджело Буонарроті був не лише художником, а й архітектором, поетом, мислителем. Кожен шедевр митця — ідеальний за формою та глибокий за змістом — ніби синтезує всі його таланти. Тондо «Мадонна Доні» вражає цілісністю композиції і рельєфною виразністю фігур, коли картина сприймається, як скульптура з мармуру.

Даніеле да Вольтерра.
Портрет Мікеланджело Буонарроті (фрагмент)

Мікеланджело Буонарроті.
Мадонна Доні

Яка з мадонн, створених різними художниками епохи Відродження, справила найбільше враження? Чому?

Хендрік Аверкамп. *Пейзаж зимової річки з фігурами на льоду*

Пітер Брейгель (старший).
Селянське весілля (фрагмент)

Розгляньте картини «малих» голландців. До яких тем і жанрів вони звертались?

Коли мова заходить про живопис так званого Північного Відродження, про мистецтво Нідерландів XVII ст., згадують «малих» і «великих» голландців. До «малих» зараховували художників, які писали картини невеликого розміру, переважно пейзажного та побутового жанрів, тобто звертались до поезії повсякденності на протигагу мистецтву «великого» стилю з домінуванням «високих» історичних і міфологічних сюжетів. До найвідоміших «малих» голландців належали Ян ван Ейк, Ієронім Босх, Пітер Брейгель (старший), Ян Вермер, Франс Халс, Пітер Клас та інші, до «великих» — Пітер Пауль Рубенс і Рембрандт ван Рейн.

Ієронім Босх.
Витяг каменя дурості

Ян ван Ейк.
Портрет дружини Маргарет

Ян Давідс де Хем.
Фрукти і квіти

Через історичні події Нідерланди було поділено на Голландію та Фландрію, а мистецтво — на дві школи — голландську і фламандську. Представники першої зображали переважно повсякдення, тому тут набули популярності прості за композицією натюрморти і скромні камерні портрети.

Фламандці зверталися насамперед до релігійного та міфологічного жанрів, парадного портрета, а натюрморт прагнули перетворити на гімн багатству.

?

Якими художніми засобами передано динаміку сцени полювання?

Пітер Пауль Рубенс. Автопортрет з Ізабеллою Брант. Полювання на тигрів і левів

Центральною фігурою фламандського мистецтва став **Пітер Пауль Рубенс** (1577—1640). Універсальність таланту підносить його творчість на один щабель із найвидатнішими майстрами Відродження. Проте стиль митця, насичений театральним пафосом, контрастами світла і тіні, бурхливим рухом, пізніше визначили як **бароко**. Він захоплювався баталіями, сценами полювання на тварин, писав численні портрети. Рубенсівські образи ніби втілюють ідею «здорового духу в здоровому тілі». Мистецтво майстра несе заряд життєвої енергії.

Рембрандт. Автопортрет із Саскією на колінах. Саскія в образі Флори (фрагмент)

Вершиною досягнень голландської школи є творчість **Рембрандта Харменса ван Рейна** (1606—1669), просякнута реалістичним світосприйманням і психологічною глибиною образів. Рембрандт — неперевершений майстер композиції та світлотіньового моделювання. На його картинах фарби ніби світяться зсередини, хоча загалом колорит приглушений.

Після одруження Рембрандт потрапляє до кола амстердамської аристократії, стає знаменитим. У цей найщасливіший період свого життя він малює багато автопортретів і портретів дружини. Художник зображує її в різних міфічних образах, у фантастичних костюмах. Ефектні композиції, овіяні романтикою юності, відмінні від пізніших творів, коли митця спіткало банкрутство, бідність і лихоліття.

?

Які настрої передають портрети? Зверніть увагу на виразність поглядів, поз, жестів, рухів персонажів.

Портрети Рембрандта — це біографії, які не лише правдиво передають зовнішні риси людини, а й дають змогу проникнути в її душевний стан, внутрішні переживання, думки. Митець створював і багатофігурні композиції.

Рембрандт. Нічна варта

Пам'ятник Рембрандту та героям його картини «Нічна варта», Амстердам, Нідерланди

?

Проаналізуйте майстерність композиції та світлотіні на картині. Роздивіться, як художник висвітлює обличчя головних героїв і затемнює інших.

?

Що ви бачите за тишнотою вбрання юного вершника та інфанти?

«Золота доба» іспанського живопису XVII ст. представлена творчістю **Дієго Веласкеса** (1599–1660) — придворного живописця короля Філіппа IV. Протягом чотирьох десятиліть він писав портрети монарха, зображував його дітей, наближених до двору грандів. Знамениті картини митця «Меніни», «Прялі», «Кузня Вулкана», «Здача Бреді» та інші зберігаються в музеї Прадо.

Художник на парадних портретах мав зображувати все точно: від величних поз до розкішних костюмів, а також церемоніальну обстановку. У портретах королівських блазнів і слуг Веласкес підкреслював людську гідність знедолених, у портретах дітей — безпосередність. У груповому портреті «Меніни» художник зобразив самого себе перед мольбертом. Портрет інфанти Маргарити є окрасою колекції київського Музею Ханенків.

Дієго Веласкес. Автопортрет (фрагмент картини «Меніни»)

Дієго Веласкес. Портрет інфанти Маргарити. Принц Бальтазар Карлос на коні

До великих іспанців належить **Франсіско Гойя** (1746–1828) — автор портретної галереї видатних людей свого часу, знаменитих офортів із серії «Капрічос», що гостро викривали порочність світу. Художня мова Гойї, який мав дар колориста, — виразна, рисунок — експресивний, композиції — динамічні.

Картина «Парасолька» є прикладом втілення безхмарного щастя. Яскрава колірна гама, пейзаж із блакитним небом і соковитою зеленню передають радість молодості.

Франсіско Гойя. Парасолька

Джозеф Тернер. Останній рейс корабля «Сміливий»

Томас Гейнсборо.
Софія Шарлотта Шеффілд

Вільям Хогарт.
Автопортрет

? Висловіть власне ставлення до картини Гойї. Чи погоджуєтесь ви із твердженням дослідників, що творчість Гойї — передвісниця експресіонізму?

В Англії національна школа живопису виникла у XVIII ст. Найвідомішими її представниками були **Вільям Хогарт**, **Томас Гейнсборо**, **Джон Констебл**, **Джозеф Тернер**, **Джошуа Рейнольдс**.

Художник-сатирик і карикатурист В. Хогарт у своїх творах засуджував суспільні пороки (серії картин «Модний шлюб», «Кар'єра марнотратника»), започаткувавши реалістичний напрям живопису. «Батько» англійського пейзажу Т. Гейнсборо писав ліричні краєвиди, навіяні фантазією. Створював портрети на тлі природи, підкреслюючи гармонію людини і природи. На той час англійські митці досягли досконалості в акварельному живописі. Дж. Тернер у романтичних пейзажах передавав світло, зображуючи схід і захід сонця, тумани, які потім розвинули імпресіоністи. Дж. Рейнольдс створив галерею портретів своїх сучасників, переважно представників знаті, поєднуючи риси аристократичної парадності та монументальності зі влучністю психологічних характеристик.

? Що оригінального ви помітили в композиціях англійських живописців? Які можливості відображення природи надає техніка акварелі в картині майстра світла і повітря Дж. Тернера?

У Франції під впливом різних світоглядних і художніх ідей виникли різні напрями живопису. Вони поступово сформувалися у школи, які існували протягом ХІХ ст. іноді майже паралельно: класична, романтична і реалістична.

Назвіть основні риси цих загальноєвропейських стилів.

Яскравим представником класичної школи був **Жак-Луї Давід** (1748–1825), а його знаковим твором стала картина «Присяга Гораціїв». Художники цієї школи звертаються до історичної тематики, образів античності та Ренесансу.

Романтична школа представлена творчістю її засновника і лідера **Ежена Делакруа** (1798–1863). Його картина «Свобода на барикадах» є своєрідним символом свободи. У романтичних пейзажах (улюблений — марина) митці відступають від точності академічного малюнка, дають волю фантазії.

Жак-Луї Давід. Автопортрет. Присяга Гораціїв. Портрет мадам де Вернінак

Ежен Делакруа. Автопортрет. Свобода на барикадах (фрагмент). Христос у Галілейському морі

Порівняйте картини — класичні й романтичні. Віднайдіть ознаки стилів.

Третя реалістична школа відома під назвою «натуралістична». Її представники намагалися не ідеалізувати дійсність, а передавати її такою, як вона є. Їх цікавить не минуле, а сучасність, насамперед буденне життя простих людей, часто знедолених. Засновником школи критичного реалізму у західноєвропейському мистецтві став **Густав Курбе** (1819–1877).

Актуалізуйте свої знання: що вам відомо про імпресіонізм у мистецтві? Де він виник і які мав інновації? Хто з митців належав до цього стилю? Наведіть приклади.

Г. Курбе. *Віолончеліст (автопортрет)*. Молоді жінки з села (фрагмент). Дівчина з чайками

У Франції в останній третині XIX — на початку XX ст. виникло нове мистецьке явище, яке назвали **імпресіонізмом**. Зазвичай під цим терміном мається на увазі напрям або стиль у живописі, хоча його ідеї та методи знайшли своє втілення в літературі та музиці.

Історію виникнення об'єднання молодих художників, їхніх паризьких виставок, які спричинили ажіотаж і скандали, ви знаєте з попередніх класів, як і роль у цьому картини **Клода Моне** (1840—1926) «Враження. Схід сонця» (1872) для виникнення терміна, який випадково став назвою стилю.

Першопрохідцями імпресіонізму стали **Едуард Мане, Огюст Ренуар, Каміль Піссарро, Едгар Дега, Альфред Сіслей, Берта Морізо**.

Суттєвою ознакою імпресіонізму стала орієнтація на почуття, а не на розум. Об'єктом зображення обирають не предмети, події та явища, а враження від них. Живописці прагнули відобразити світ у його мінливості. Звідси — пошук виразності, інтерес до технічних деталей малярства.

Імпресіоністи писали просто неба — на пленері. Це спричинило появу «ескізної» манери живопису, техніки дрібного мазка. Захоплюючись передачею повітряної перспективи, вони створювали ілюзію світла, повітря.

Клод Моне. *Водяні лілії*

Едуард Мане. *Аржантей*

Використовуючи репродукції, поясніть, як художники-імпресіоністи передавали враження від мінливості світу.

Едгар Дега. *Три танцівниці*

Огюст Ренуар. *Дівчата за фортепіано*

Берта Морізо. *Вправи на скрипці*

Каміль Піссарро. *Оперний проїзд. Париж під дощем*

Поль Гоген.
Пейзаж із павичем

Поль Сезанн. Натюрморт
із драпіруванням

Поль Сіньяк.
Гавань у Марселі

Методи імпресіоністів знайшли продовження у творчості французьких **постімпресіоністів** та **неоімпресіоністів**. Це спричинило відкриття нових живописних технік: **дивізіонізм** (розділення) і **пуантилізм** (письмо крапками). **Поль Сезанн** (1839–1906) створив натюрмортний метод зображення дійсності, на відміну від пейзажного методу своїх колег-імпресіоністів. **Жорж Сера** (1859–1891) і **Поль Сіньяк** (1863–1935) писали картини в нових техніках та намагалися обґрунтувати наукову теорію кольору, використовуючи відкриття в галузі оптики. **Поль Гоген** (1848–1903) збагатив досягнення попередників підкреслено екзотичною декоративністю, символізмом образів.

З якими стилями і напрямками модернізму ви вже ознайомилися раніше? Дайте їх лаконічну характеристику, орієнтуючись на представлені нижче твори лідерів європейського модернізму.

Із кожним десятиліттям стилістичне розмаїття європейського живопису ставало дедалі складнішим, виникали нові напрями, стилі, течії, що об'єднують спільним терміном **модернізм**. Знаковими для мистецтва стали свобода творчого самовираження митця, кардинальне оновлення художньої мови, пріоритет форми над змістом, полістилістика.

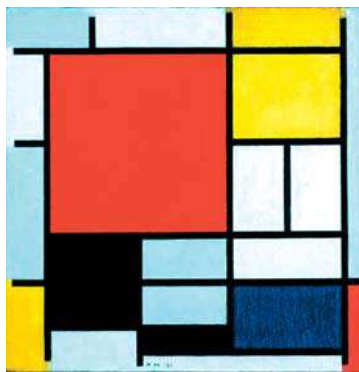
Анрі Матісс. Червона кімната

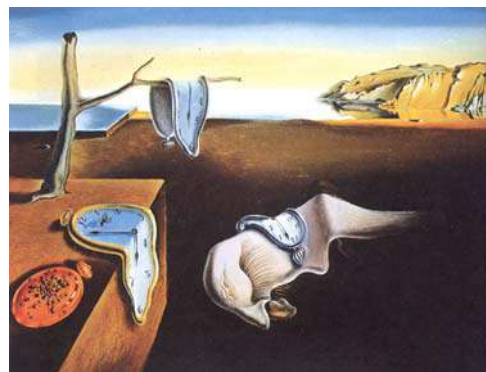
Мікалоус Чурльоніс.
Створення світу

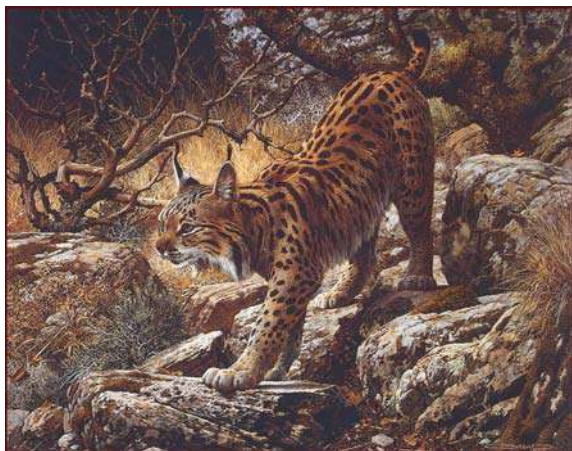
Едвард Мунк. Крик

Піт Мондріан. Композиція з
Червоним, Жовтим, Синім і Чорним

Сальвадор Далі. Сталість пам'яті

Карл Брендерс. *Примара (гіперреалізм)*

Із кінця 50-х років ХХ ст. на світовій арені та в мистецтві Європи настала епоха **постмодернізму**. Проте і вона була так само далека від єдності, як і попередня. На зміну художньому образу прийшли колаж, інсталяція, сучасні арт-практики. Реалізм перетворюється на **гіперреалізм**, коли живописні твори успішно конкурують із фотографією, ностальгія за символізмом породжує **фентезі**, захоплення віртуальною реальністю приводить до **нет-арту**.

Таким чином, радикальний перегляд традицій і виражальних засобів європейського живопису і візуального мистецтва загалом триває.

Мистецька скарбничка

Віньєтка (від фр. *vigne* — виноград) — прикраса в книзі або рукописі: невелика орнаментальна або сюжетна композиція на початку або в кінці тексту.

Гіперреалізм — течія в сучасному мистецтві, що базується на фотографічно точному відтворенні реальності.

Нет-арт — вид цифрового мистецтва, що поширюється в інтернеті, часто передбачає втягування глядачів у взаємодію з веб-твором.

Сфумато (з італ. — зникаючий, як дим) — живописний прийом, коли фарби наносять шар за шаром, що створює повітряну перспективу в картині.

Тондо (італ. *rotondo* — круглий) — картина або інше зображення круглої форми.

Жозефіна Волл. *Козеріг (фентезі)*

- 1 Назвіть представників національних шкіл європейського живопису: італійського Ренесансу, «великих» і «малих» голландців, «золотого віку» Іспанії.
- 2 Чим відрізняється творчість французьких художників, що належала до класицизму, романтизму, реалізму, імпресіонізму?
- 3 Порівняйте живописні інтерпретації одного з найпоширеніших релігійних сюжетів «Тайна вечеря» (Андреа Кастаньо, Джотто ді Бондоне, Доменіко Гірландайо, Козімо Росселлі, Сальвадор Далі та ін.).
- 4 Проведіть диспут на тему «Сторінками інтелектуального трилера Дена Брауна «Код да Вінчі» (попередньо прочитайте літературний твір і подивіться кінофільм).
- 5 **Мистецький проект** «Національні особливості кіношкіл європейських країн».
- 6 **Практикум. Варіант 1.** Наслідуючи техніку постімпресіоністів, спробуйте різнокольоровими крапками виразити в абстрактних образах свої почуття: радість, сум, розпач, тривогу, гнів тощо (*фломастери*). **Варіант 2.** (*Колективна робота*). Розділіться на групи (за стилями або країнами), створіть веб-галерею європейського живопису. Проведіть презентацію та розмістіть її на сайті школи.

Сандро Боттічеллі. *Мадонна з немовлям і співаючі ангели*

§ 6.4 Палітра стилів і жанрів музичного мистецтва: поєднання традицій і новаторства

? Назвіть відомих європейських композиторів, музику яких ви вже слухали. Культуру якої країни вони представляють?

Орфей (антична мозаїка)

? Чи погоджуєтесь ви з грецькими мислителями щодо сили впливу музики на людину? Аргументуйте. Який давньогрецький музичний інструмент легендарного Орфея став символом мистецтва?

Музичне мистецтво європейського культурного регіону складається зі своєрідних і неповторних національних шкіл. У творчості композиторів різних країн втілюються риси загальноєвропейських стилів, використовуються різноманітні жанри та форми.

Розповідь про музику Європи буде не суто хронологічною, хоча й дотримуватимемося принципу історичної послідовності. Розглянемо країни цього культурного регіону. Кожну з них буде представлено найвидатнішими митцями, чиї творчі досягнення змінили європейську музику і ввійшли до скарбниці світового музичного мистецтва. Тому чимало персоналій вам будуть знайомі, як і твори, що їх ви вже слухали в попередні роки.

Грецька музика — найдавніша в Європі. Античні міфи, трагедії протягом століть надихали митців з різних країн світу. Сьогодні в музичній лексиці вживають грецькі поняття і терміни, що прийшли з античності. У Стародавній Греції зародилися наука про музику, музична естетика. Піфагор обґрунтував акустичні закони, теорію катарсису — очищення душі музикою. Платон і Арістотель вважали музику художніми ліками, які сприяють гармонії в душі.

За доби Середньовіччя церква з її хоровою музикою відіграла роль центру професійної музичної творчості у країнах, де панувало християнство.

В епоху Відродження набуло поширення світське інструментальне музикування, виникло поняття «композитор».

Що незвичного ви помітили в зображенні нотного запису?

Зображення музикантів і нот на стародавніх європейських мініатюрах

Німеччина. Музичні генії — Бах і Бетховен

Вершинним досягненням європейського і світового мистецтва стала творчість музиканта-мислителя **Йоганна Себастьяна Баха** (1685–1750) — гордості і слави німецької культури. Зазвичай слова «поліфонія», «фуга», «орган» ми традиційно пов'язуємо з ім'ям Баха. Його спадщина охоплює різні жанри світської і духовної музики, вокально-хорову й інструментальну сфери. Бах служив у церкві органістом, віртуозно грав на цьому інструменті й написав для нього чимало творів.

Які твори Баха ви вже слухали? Чи вважаєте ви цю музику складною для розуміння?

Орган церкви Святого Томи, на якому грав Й.-С. Бах

Пам'ятник Й.-С. Баху біля церкви Святого Томи, Лейпциг, Німеччина

Знаменита токата і фуга ре мінор для органа Й.-С. Баха розпочинається потужною темою-заспівом, що виливається в лавину віртуозних пасажів-імпровазацій. Музика ніби малює в уяві слухача величний собор, що підноситься до небес.

Великий майстер жив і творив в епоху бароко, проте його шедеври виходили за межі вузьких рамок цього стилю. Й.-С. Бах і сьогодні залишається неперевершеним і всеосяжним інтелектом у світовій музичній культурі.

Чи подобається вам стиль музики Бетховена? Які жанри з його спадщини вам уже відомі?

У цей період у Німеччині та інших країнах Європи з давніми традиціями інструментального виконавства набув розквіту жанр симфонії — монументальний циклічний твір драматичного або героїчного характеру. Саме симфонічний розвиток став визначальною рисою творчості Бетховена, яка складається з дев'яти симфоній, а також увертур, концертів, квартетів, сонат тощо.

Йозеф Карл Штілер.
Людвіг ван Бетховен

Еріка Айріс Сіммонз.
Портрет Бетховена з нот

Творчість будь-якого видатного митця тією чи тією мірою завжди визначається історичною епохою і відображує її суспільні ідеали. Ідеї Великої французької революції: свобода, рівність, братерство, які зумовили кардинальні зміни в житті європейського суспільства наприкінці XVIII — на початку XIX ст., знайшли відгук у творчості геніального німецького композитора **Людвіга ван Бетховена** (1770—1827).

Розгляньмо особливості стилю Л. ван Бетховена на прикладі симфонії № 5, яка є взірцем музики епохи класицизму.

Якщо порівнювати жанри сонати і симфонії з літературними жанрами, то найбільш вдалим буде зіставлення з романом або повістю. Подібно до них симфонія і соната мають кілька «розділів» — частин, які становлять єдиний цикл. У класичному варіанті таких частин три або чотири. Вони об'єднані наскрізним розвитком музичних тем, що втілюють загальну ідею твору. Перша частина, що зазвичай має сонатну форму, є найбільш драматичною, конфліктною. Друга і третя контрастують за темпом і характером, вони повільніші, спокійні. Для фіналу найчастіше характерні стрімкий рух, швидкий темп, він є підсумком музичного розвитку симфонії (сонати).

Симфонія № 5 Бетховена (до мінор) — це цикл із чотирьох частин, об'єднаних рішучою унісонною темою, про яку сам композитор сказав: «Так доля стукає у двері». Ця головна тема (лейтмотив) поступово змінюється завдяки широкому діапазону симфонічних засобів і набуває різноманітного емоційного забарвлення — тривоги, устремління, люті, перемоги тощо.

Лейтмотив симфонії № 5 Бетховена

Друга частина симфонії — це філософсько-драматична розповідь про сенс життя у формі варіацій на теми, які інтонаційно споріднені з лейтмотивом.

Після танцювального скерцо — третьої частини циклу — симфонію завершує урочистий, святковий, переможний фінал.

Симфонія № 5 Бетховена — це музична картина боротьби, подолання сумнівів і перешкод на шляху до щастя.

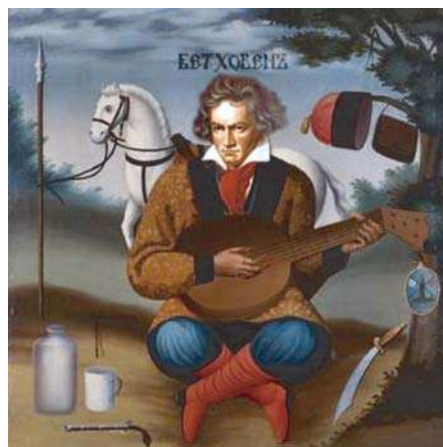

Йоганн Баптіст Лампі Старший. Князь Андрій Розумовський

Остання симфонія № 9 композитора мала грандіозний задум: втілення ідеї загального братерства і єднання людства у прагненні до щастя. Окрім великого складу оркестру, вона потребувала включення хору і солістів, які у фіналі співали гімн «Обніміться, мільйони» на вірші оди Шиллера «До радості». Ця тема бетховенської симфонії стала гімном Європейського Союзу.

Л. Бетховен написав варіації на тему української народної пісні «Їхав козак за Дунай», яку, ймовірно, почув від Андрія Розумовського. Він перебував у Відні на дипломатичній службі в той час, коли там жив німецький композитор. Син гетьмана України Кирила Розумовського належав до кола вельми освічених людей своєї доби, брав участь в аматорському ансамблевому музикуванні. А. Розумовському Бетховен присвятив свої останні квартети.

«Їхав козак за Дунай...»
(колаж)

Й.-С. Бах. Токата і фуга ре мінор для органа. Л. Бетховен. Симфонія № 9. Фінал.

Італія. Батьківщина оперного мистецтва

Епоха Ренесансу мала розмаїття світських жанрів, що й дотепер побутують у мистецтві, зокрема оперу. Ці перші «драми на музику» виникли у Флоренції, на батьківщині Данте, творця безсмертної «Божественної комедії».

Визначними постатями італійської музичної культури стали **Джозаккіно Россіні** (1792–1868), автор оперного шедевра «Севільський циркульник», і **Джозеппе Верді** (1813–1901), автор багатьох опер, які й нині є окрасою репертуару музичних театрів світу. Стилю Дж. Верді притаманні риси як романтизму, так і реалізму. Його оперні мелодії часто ставали в Італії народними піснями.

Джованні Больдіні.
Портрет Дж. Верді

Невідомий художник.
Дж. Россіні

Які опери або арії з опер Дж. Верді вам відомі? Де ви їх слухали?

Театр Ла Скала, Мілан, Італія

Оркестр і хор театру Ла Скала, Мілан, Італія

Дж. Верді. Арії з опер у виконанні Л. Паваротті (на вибір).

Лучано Паваротті

Опери італійських композиторів, а також представників інших країн ставили в міланському театрі Ла Скала. Це унікальний центр музичної культури світу, який не випадково виник саме на батьківщині бельканто. Для майстрів цього стилю характерні не тільки краса голосу, а й віртуозна вокальна техніка, висока культура співу, глибоке проникнення у психологію музичного образу, експресивність і артистизм виконання. Найвидатнішими майстрами бельканто були Енріко Карузо та Лучано Паваротті. Видатний диригент Ла Скала Артуро Тосканіні поставив 26 нових опер. Жоден театр світу не мав такого репертуару.

Італійське оперне мистецтво вплинуло на формування українських композиторів Максима Березовського та Дмитра Бортнянського, які навчалися в Італії. Саме тут була написана і вперше поставлена у Ліворно опера М. Березовського «Демофонт».

Схарактеризуйте особливості голосу і вокальної майстерності видатного співака.

Назвіть музичні жанри, які виникли й досягли класичних вершин у творчості представників віденської школи.

Австрія. Відень — центр музичної культури Європи

У другій половині XVIII ст. в Австрії виникла так звана «віденська класична школа», до якої належали Ф.-Й. Гайдн, В.-А. Моцарт і Л. ван Бетховен. Музика віденських класиків утілила головні ідеї епохи Просвітництва — оптимізм, устремління до кращого, світлого, віру в розум і гармонійність буття.

Франц Йозеф Гайдн (1732–1809) – австрійський композитор із надзвичайно гармонійним світосприйняттям. Його спадщина охоплює опери, меси, ораторії, концерти для різних інструментів, тріо і квартети, фортепіанні сонати і понад 100 симфоній, які принесли митцю світову славу. Більшу частину життя Ф.-Й. Гайдн прослужив придворним музикантом в угорських князів Естергазі в містечку Айзенштадті. Заможні угорські землевласники були щедрими покровителями мистецтв. Вони утримували оркестр, який виконував новостворені симфонії композитора.

В останні роки життя Гайдн працював у Відні. Дружні стосунки склалися у композитора з його молодшим сучасником В.-А. Моцартом. Оптимістична музика Гайдна, що відображала його просте і щасливе життя, стала символом музичного класицизму.

Творчість **Вольфганга Амадея Моцарта** (1756–1791) спричинила переворот у традиційних поглядах на музичне мистецтво. Його музика унікальна за красою, яскрава і життєдайна за спектром почуттів.

З ім'ям Моцарта традиційно пов'язують уявлення про феноменальну музичну обдарованість. Справді, він був вундеркіндом, йому притаманні рання зрілість і невимушена легкість у розв'язанні складних творчих завдань. Творам композитора властиві виразність мелодики, рідкісна досконалість, надзвичайна гармонійність і завершеність композицій. Коротке, але плідне життя композитора і його передчасна смерть за загадкових обставин породили чимало легенд. Остаточної розгадки таємниці геніальності, «формули» феномена Моцарта не знайдено.

? *Поміркуйте колективно про феномен обдарованості Моцарта. Чи є у вашому оточенні вундеркінди?*

В оперній творчості В.-А. Моцарта порушувалися загальнолюдські проблеми, зокрема сенсу життя. Реалістично, з глибинним психологізмом композитор втілював характери оперних героїв: Фігаро, Дон Жуана та ін. У кожній арії чи ансамблі розкриваються не окремі риси, а сутність персонажів. Композитор виводить на оперну сцену живу людину, вперше створює справжню музичну драму.

Томас Гарді.
Портрет Ф.-Й. Гайдна

Барбара Крафт.
Портрет В.-А. Моцарта

? *Чи слухаєте ви у вільний час музику Моцарта? Який ваш улюблений твір цього композитора? Які цікаві факти з його біографії ви пам'ятаєте?*

Кармонтель. Моцарт із сім'єю

Здібності до музики були в родині Моцартів сімейними. Старша сестра Вольфганга, Маріанна, також була талановитою піаністкою, писала музику і виступала разом із братом. Проте коли вона подорослішала, батьки заборонили їй виступати, бо для дівчини це вважалося непристойним.

? Самостійно дослідіть сторінку української моцартіани, присвячену діяльності сина В.-А. Моцарта — Франца Ксавера у Львові.

Опера Моцарта «Чарівна флейта» на сцені Львівської національної опери

Перегляньте кінофільм «Амадей» (реж. М. Форман, 1984).

Сцена з оперети «Летюча миша» на сцені Київського національного академічного театру оперети

Слово «вальс» у багатьох людей одразу асоціюється з іменами Йоганнів Штраусів — батька і сина, своєрідною «вальсовою» династією.

За два роки до смерті композитор написав свою останню оперу — фантастичну казку «Чарівна флейта», присвячену вічній темі кохання. Закінчував її вже безнадійно хворим. Цю світлу музику композитор створював паралельно з «Реквіємом». Історія цього шедевра Моцарта незвична. Загадкова людина в чорному плащі, яка не захотіла назвати своє ім'я, замовила композиторові написати заупокійну обідню. Моцарт сприйняв це як передвістя власної смерті. Насправді ж замовник був слугою графа, музиканта-аматора, який сподівався видати музику Моцарта за свою, присвятивши її пам'яті померлої дружини. Скорботні інтонації передавали людські страждання, сповнені трагізму і водночас оптимістичної віри в щастя.

Шекспірівська за розмахом і глибиною творчість австрійського композитора мала величезний вплив на розвиток європейського музичного мистецтва. Осмислення універсальності музики Моцарта, яка випередила свою добу, є справою майбутнього.

Й. Гайдн. «Прощальна симфонія».
В.-А. Моцарт. «Реквієм».

Пам'ятник Йоганну Штраусу-сину, Відень, Австрія

Йоганн Штраус (батько) (1804—1849) — родоначальник вальсу. Ще не маючи 20 років, він організував оркестр, який грав на танцювальних вечорах, зокрема виконував вальси, галопи, кадрили свого диригента.

Йоганн Штраус (син) (1825—1899) досяг набагато більшого: він не тільки, як і батько, у досить молоді роки створив власний оркестр, а й став автором близько 500 творів. Серед них знамениті вальси «Казки віденського лісу», «На прекрасному блакитному Дунаї», «Весняні голоси».

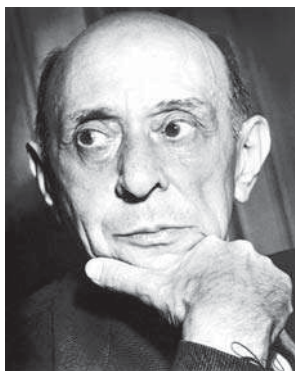
Штраус-син опоетизував побутовий селянський танець лендлер, надав йому граційності, витонченості, ліричності. Завдяки майстру вальс набуває рис романтичної симфонічної поеми. Душа віденців звучить у цих незабутніх «піснях без слів», їх мелодії в Австрії співали як народні.

На початку ХХ ст. у Відні сформувалася співдружність австрійських композиторів-реформаторів, що увійшла в історію мистецтва під назвою «Нова віденська школа». До неї входили **Арнольд Шенберг** (1874–1951) і його талановиті учні **Альбан Берг** (1885–1935) та **Антон фон Веберн** (1883–1945). Митців об'єднувала спільність поглядів на необхідність радикального оновлення музики, що відображала б «розірвану свідомість» доби. Цей стиль дістав назву *експресіонізм*.

*Йоганн Штраус.
«Казки Віденського лісу».*

У Відні середини ХІХ ст. панувала епоха розквіту танцювальної музики, захоплення театром. Штраус-син створює оперету «Летюча миша», яка стала еталоном для багатьох наступних творів цього веселого маскарадного жанру. Завдяки композитору віденський вальс і віденська оперета здобули визнання в усьому світі. Життєлюбні, ліричні, чарівні мелодії «короля вальсу» і сьогодні сповнюють серця людей світлим і радісним почуттям.

Арнольд Шенберг

Альбан Берг

Антон фон Веберн

У якій країні виник експресіонізм? Яка роль у цьому картини Едварда Мунка «Крик»? Проведіть стильові паралелі в живописі й музиці.

Музиці експресіоністів притаманні підвищена експресія вияву почуттів, трагізм світосприймання, новаторські пошуки в галузі музичної мови. Відомі зразки стилю:

- вокальний цикл «Місячний П'єро» (його називають «Біблією експресіонізму») А. Шенберга;
- опера «Воцек» А. Берга, яка у похмурих тонах малює трагедію маленької людини;
- загадкові й лаконічні інструментальні мініатюри А. Веберна.

Лідер школи А. Шенберг є засновником *дододекафонії*.

Віденська державна опера, Австрія

Герберт фон Караян

Віденський бал у Національній опері України, Київ

Додекафонія та естетика експресіонізму стимулювали розвиток різних авангардистських напрямів, серійної техніки. Подібно до значення, яке свого часу відіграла школа віденських класиків (Гайдна, Моцарта, Бетховена), творчість композиторів нової віденської школи мала універсальний вплив на музику ХХ ст. Зокрема, на творчість українських композиторів-новаторів В. Сильвестрова, В. Годзяцького, Л. Грабовського.

З Віднем — музичною столицею Європи — пов'язана творчість видатних диригентів **Густава Малера** (1860—1911) та **Герберта фон Караяна** (1908—1989), які в різний час були директорами Віденської опери. Новорічний концерт знаменитого Віденського філармонічного оркестру щороку транслюють по телебаченню на весь світ. До музичних символів Європи належить також щорічний Віденський бал.

Поцікавтеся, як підтримують музично-танцювальні традиції Віденського балу в Києві. Перегляньте відеофільми, присвячені Віденському балу.

Польща і Угорщина. Вершини музичного романтизму

Основоположником музичного романтизму вважають композитора **Франца Шуберта** (1797—1828), який у жанр ліричної пісні вдихнув дух новаторства і розкрив у простих задушевних мелодіях внутрішній світ людини (приміром, знаменита «Вранішня серенада»). Проте найбільшого визнання романтизм набув у творчості польського композитора Фредеріка Шопена і угорця Ференца Ліста.

Назвіть відомих композиторів-романтиків з інших європейських країн.

Вільгельм Август Рідер.
Портрет Франца ШубертаМарія Водзинська.
Портрет Фредеріка Шопена

Творчість **Фредеріка Шопена** (1810—1849) належить до вершин світової музичної культури. В його особистості дивовижно поєдналися два обдаровання — композиторське і виконавське. Він став засновником польської класичної музики, створивши шедеври в різних фортепіанних жанрах, і уславився як геніальний піаніст.

Композитор віддав своє серце польській культурі. У музиці Шопена — то ліричній, то драматичній, то трагічній, новій з огляду на музичну мову — слов'янська задушевність і смуток поєднані з виявом патріотичних почуттів. Доля композитора склалася неоднозначно: він палко любив свою батьківщину, однак усе зріле життя провів на чужині. Незважаючи на це, Шопен залишився глибоко національним польським композитором. У музиці великого романтика поєднувалися і краса мелодій Моцарта, і драматизм Бетховена, і суворість Баха. На відміну від багатьох своїх попередників і сучасників Ф. Шопен не писав опер або симфоній. Він став душею фортепіано, а воно — виразником його душі. Усі свої невисловлені емоції, особливо почуття самотності, безмежного смутку і розпачу, які не полишали його на чужині, він втілював у музиці.

Ф. Шопен писав музичні твори на основі польських народних пісень і танців — мазурки, полонезу, які слухав ще в ранньому дитинстві.

Шопен — творець романтичних жанрів чистої (непрограмовної) музики, зокрема балад, скерцо, фантазій. Він не давав їм назв, а тільки номери. Як і всіх композиторів-романтиків, маестро приваблював жанр ноктюрна. Однак він виходить за традиційні жанрові межі, наповнює ліричні струмені «нічної музики» драматизмом. Уперше в музиці Шопен створив цикл із 24 прелюдій у всіх мажорних і мінорних тональностях. У цих мініатюрах багатство настроїв і відтінки почуттів: сумні, задумливо-меланхолійні, скорботні, урочисті, танцювальні, бурхливі, співучі й речитативно-декламаційні...

Корнелій Шегель. Полонез

Ніколя Ланкре. Мазурка

? Пригадайте особливості польських танцювальних жанрів мазурки і полонезу. Який із них урочистий, подібний до маршу?

Річард Джеймс Лейн. Нікколо Паганіні (гравюра)

Новаторством пройняті шопенівські мелодії, гармонії, форми, у яких композитор випередив свою епоху. Те, що Ф. Шопен зробив у галузі фортепіано, можна порівняти тільки з новаторством знаменитого італійського романтика Нікколо Паганіні в царині скрипкового мистецтва.

? Чи відомо вам, що Ференц Ліст, піаніст зі світовим ім'ям, гастролював в Україні? Поцікавтеся і дослідіть самостійно, де саме відбувалися його концерти і з якими подіями особистого життя вони були пов'язані.

Анрі Леман. Портрет Ференца Ліста

Угорський композитор і піаніст **Ференц Ліст** (1811–1886) увійшов в історію музичної культури як творець нового піаністичного напрямку — концертного. Він першим почав турне містами Європи з публічними сольними виступами й заслужив визнання публіки як піаніст-віртуоз і блискучий імпровізатор. Унікальною виконавською майстерністю Ліст довів, що фортепіано має виразні можливості цілого оркестру.

З романтичними новаціями Ліста в музичну культуру прийшла музично-літературна програмність, яку композитор називав «оновленням музики через зв'язок із поезією». Також — фантастика («Мефісто-вальс», «Фауст-симфонія»), візуальна образність (п'єса «Мислитель» за скульптурою О. Родена). Пафос романтичного героя, експресія, що проникливо звучить у ноктюрні «Мрії кохання», при-таманні композиціям Ф. Ліста.

? Порівняйте ноктюрни двох композиторів. Визначте спільні риси романтичного стилю та ознаки його авторської інтерпретації. Який із двох ноктюрнів ви оберете для слухання, коли потрібно поліпшити свій настрій?

Ф. Шопен. Ноктюрн (на вибір).
Ф. Ліст. Ноктюрн «Мрії кохання».

Франція. Батьківщина музичного імпресіонізму і шансону

Наприкінці XIX ст. у Франції під впливом імпресіоністичних ідей, що набули розвитку в літературі та живописі, виник так званий *музичний імпресіонізм*. Новий напрям мав спільне коріння з живописом, хоча пряму аналогію між ними провести складно. Найяскравіше втілення він отримав у музиці **Клода Дебюссі** (1862–1918).

? Поміркуйте, чому К. Дебюссі віддавав перевагу картинній програмності, а Ф. Ліст — літературній програмності. У вільний час почитайте книгу Ф. Якименка «Афоризми художника».

Клод Дебюссі

Лев Бакст. Ескіз декорації до балету «Післяполудневий відпочинок Фавна»

Своєрідним маніфестом музичного імпресіонізму стала оркестрова прелюдія (і балет) «Післяполудневий відпочинок Фавна». Найтонші відтінки людських емоцій, вишуканість мелодій і тембрів, виразність гармонії, примхлива ритміка, колористична фактура — ось риси стилю композитора. Сучасники називали Дебюссі «аристократом звуку».

24 прелюдії для фортепіано К. Дебюссі — своєрідна енциклопедія імпресіоністських образів. Вражає поетичність назв прелюдій: музичних пейзажів («Сади під дощем»), портретів («Дівчина з волоссям, ніби льон»), сценок («Перервана серенада»), архітектурних образів («Затонулий собор»). У його музиці відчувалась повітряність (пленерність) звукової фактури.

К. Дебюссі. Прелюдії (на вибір).
Ф. Якименко. «Уранія. Муза небес».

Музичні ідеї видатного французького композитора Клода Дебюссі надихали багатьох композиторів ХХ ст. Вони справили значний вплив на творчість українського композитора Федора Якименка (1876—1945), який тривалий час жив у Франції.

Франція — батьківщина *трубадурів, труверів, менестрелів* — мандрівних середньовічних акторів і співців, у творчості яких зародився *шансон*. На зламі ХІХ—ХХ ст. цей жанр набув популярності у співаків паризьких кабаре. Французьким терміном «шансоньє» стали називати естрадного співака, який нерідко був автором музики і текстів пісень.

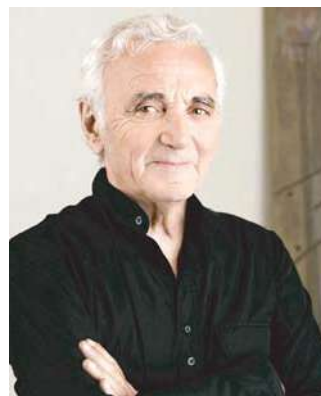
До класичного шансону належить творчість **Моріса Шевальє, Шарля Азнавур, Едіт Піаф, Жака Бреля**. До представників так званого нового шансону — творчість **Мірей Матьє, Джо Дассена, Патрісії Каас**, хоча межа між обома напрямами умовна.

Моріс Шевальє

Жак Брель

Шарль Азнавур

Мірей Матьє

Джо Дассен

Патрісія Каас

Едіт Піаф

У біографії **Едіт Піаф** (1915–1963) чимало драматичних сторінок, про що ви можете довідатися зі спогадів співачки. Людяність і нерозсудливість, експресія і безвілля, сила почуттів і слабкість співіснували в цій неординарній жінці. Славетна співачка-шансоньє, актриса мюзик-холу, театру і кіно так і не навчилася грати на фортепіано, не опанувала нотної грамоти. Проте від народження мала абсолютний музичний слух.

У мистецтві співу Е. Піаф була неперевершеною. Вона мала неповторний тембр голосу, оригінальний виконавський стиль і манеру поведінки. Послухайте спів цієї шансоньє й актриси, і ви відчуєте неповторну естетичну ауру Парижа.

Подивіться кінофільми за участю Е. Піаф «Безіменна зірка», «Париж продовжує співати», прочитайте її мемуари.

Пісні у виконанні Е. Піаф.

Рок-гурт «Бітлз»

Велика Британія: загадка «Бітлз» («Beatles»)

«Бітлз» — британський рок-гурт, створений 1960 р. в Ліверпулі, найпопулярніший за всю історію людства, рекордсмен світової музичної індустрії. Назва гурту походить від гри слів — змішування англійських слів «жуки» (beetle) і «біт» (beat). Склад вокально-інструментального квартету: **Джон Леннон** (ритм-гітара, вокал), **Пол Маккартні** (бас-гітара, вокал), **Джордж Гаррісон** (гітара-соло, вокал), **Рінго Старр** (ударні). Цю четвірку називали «восьмим музичним дивом світу».

На формування музичних смаків членів аматорської групи вплинули традиції сімейного музикування — спів і гра на різних інструментах. Також уроки музики в школі, які допомогли майбутнім «бітлам», адже ніхто з них не мав спеціальної музичної освіти. До репертуару групи входили пісні, написані Дж. Ленноном і П. Маккартні.

У вільний час поцікавтеся біографіями музикантів, щоб краще зрозуміти умови їхнього становлення, життєві й музичні ідеали.

У 1960-х роках хвиля бітломанії прокотилася світом. Деякі концерти перетворювалися на маніфестації фанатів, які скандували, ридали, навіть втрачали свідомість, прориваючись до сцени. Платівки розходилися величезними тиражами. Девізом моди став вислів: «те, що носять «бітли», — носять усі». Гурт став символом молодіжної музичної культури.

«Бітлз» на обкладинці альбому «Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band» («Оркестр клубу самотніх сердець сержанта Пеннера»)

Найпопулярнішу пісню-баладу Пола Маккартні «Yesterday» («Учора») протягом десяти років виконали 1186 різних співаків! Пісня «Michelle» мала 65 авторських версій. Набула популярності версія пісні «We Can Work It Out» у виконанні американської співачки українського походження Мелані Сафка.

У 1965 р. королева Єлизавета II вручила всім членам групи ордени Британської імперії за видатні заслуги в галузі культури та внесок в економіку. Адже надходження до державної скарбниці йшли навіть за право використання слова «Бітлз» як торговельної марки, не кажучи вже про індустрію грампласту. Ця подія шокувала вищий світ аристократів і політиків: нагорода виводила простих хлопців із трудових сімей на рівень перів і лордів.

Останній концерт «Бітлз» відбувся 29 серпня 1966 р. на стадіоні в американському місті Сан-Франциско. Після цього вони працювали тільки в студії звукозапису. Група випустила 15 альбомів, шість із них стали «діамантовими» (продано понад 10 млн примірників). Останній альбом (1969) завершується піснею «The end» — заключний акорд в історії групи.

Члени гурту стали почесними громадянами Ліверпуля, їхніми іменами названо вулиці рідного міста, де відкрився Музей історії «Бітлз». Імена всіх чотирьох музикантів занесені до Британської енциклопедії.

Секрет надзвичайної популярності музикантів не тільки в таланті і майстерності. Професіоналізм *імпресаріо*, звукооператора, а також реклама теж мали велике значення.

Надзвичайно важливу роль у становленні групи відіграв менеджер Браян Епстайн. Коли було підписано перший контракт, він почав «виховувати» юнаків, дбаючи про їхній імідж: писав інструкції про манеру вдягатися, поводитися, дбав про рекламу, отже, допоміг увірватися в музичний бізнес.

Фанати «Бітлз»

Пригадайте, що таке аранжування музики. Хто і як його здійснює?

«Бітлз» з'явився на арені поп-культури саме тоді, коли молодь із притаманним їй крайнім нігілізмом проголошувала своє кредо: «Посунься, Бетховене! Я хочу почути рок!» Поклоніння «Бітлз» стало формою протесту молоді проти авторитетів у музиці та тривіальності життя.

Подивіться художній фільм і мультфільм «Жовтий підводний човен», озвучені піснями «Бітлз». Дайте власну оцінку стилю гурту.

Пісні «Бітлз» (на вибір).

Таким чином, музичне мистецтво європейського культурного регіону в пост-індустріальному суспільстві є прикладом поєднання традицій високої класики і новаторства. Дедалі більшу роль мають досягнення техніки та інформаційних технологій. Між вищими музичними цінностями й буденними стереотипами масової культури формується духовний світ сучасників, зростає значення особистісного вибору, власних критичних оцінок і естетичних настанов.

Мистецька скарбничка

Белькάνто — особливий стиль виконання, для якого характерні легкість і краса звуку, володіння всіма регістрами голосу.

Додекафонія (від грец. — дванадцять та звук) — метод композиції в музиці на основі 12 тонів звукоряду, між якими відсутні традиційні ладотональні співвідношення.

Імпресаріо — приватний підприємець, який організовує концерти, спектаклі, гастролі окремих виконавців або колективів.

Менеджер — професійний організатор-керівник.

Продюсер — постановник, власник студії.

Ім'я Джорджа Мартіна також згадують завжди, коли ведуть мову про «Бітлз». Досвідчений режисер звукозапису, майстерний аранжувальник сприяв професіональному музичному зростанню «Бітлз».

Поряд із шанувальниками рок-кумирів були й ті, хто об'єднувався в кампанії протесту проти них. Після інтерв'ю лідера гурту, в якому він сказав, що «Бітлз» популярніший за Ісуса Христа, деякі радіостанції та телестудії припинили трансляцію їхньої музики, скасовувалися концерти, нищилися платівки.

Для історії сучасного мистецтва важливо, що рок-виконавці вперше синтезували елементи поп-культури і класичної музики, започаткували новий напрям мистецтва. Сьогодні рок-індустрія стала прибутковим бізнесом.

- 1 Назвіть, які ви знаєте твори Й.-С. Баха.
- 2 Чим відрізняється віденська класична школа від нововіденської композиторської школи? Назвіть представників обох шкіл.
- 3 Поясніть, як ви розумієте «симфонічний розвиток» на прикладі твору Л. Бетховена. Яка музика композитора стала європейським гімном?
- 4 Схарактеризуйте особливості оперної культури Італії.
- 5 До якого стилю музичного мистецтва належить творчість Ф. Шопена і Ф. Ліста? Чим вони відрізняються як композитори й піаністи?
- 6 Порівняйте ознаки імпресіонізму в музиці та живописі.
- 7 Проведіть дискусію на тему «Майбутнє музики: перемога поп-культури чи повернення до класичних ідеалів минулого?». Розділіться попередньо на команди «Новатори» і «Ретрогради». Аргументуйте свої судження, виявляйте критичне мислення, водночас дотримуйтесь толерантності.
- 8 **Мистецький проект.** (Робота у 2 групах). Теми: «Українські музиканти у Європі» та «Європейські музиканти в Україні».

ТЕМА 7

Художня спадщина
України

Вступ

Стела і геодезичний знак географічного центру Європи, встановлені поблизу села Ділове Закарпатської обл.

Мистецтво України — унікальне явище у світовій культурі, що в яскравій палітрі мистецьких образів утілює ментальні риси українців: героїзм і прагнення до свободи, ліричність та емоційність, гумор і життєвий оптимізм. Українці завжди прагнули до-сконалості в усьому — від краси в довкіллі, побуті, одязі до гармонії в душі.

Олександр Токарев.
Викрадення Європи, Одеса

Юрій Мацик. Викрадення Європи

Українське мистецтво — це велич давньоруських храмів і духовна енергетика іконопису, неповторність ліричних пісень, дум і хорового багатоголосся, мудрість поетичного кіно і козацький гумор анімаційних шедеврів. Мистецтво — ядро художньої культури — розвивається під впливом певного соціального середовища. Художню культуру українського народу важко усвідомити без розуміння логіки її історичного поступу в межах європейського культурного регіону, загальноєвропейських стилів і напрямів. Тому під час розгляду окремих видів мистецтва враховано цей контекст. Водночас слід завжди пам'ятати про умовність періодизації, хронологічних рамок, надто коли це стосується неоднозначних і національно своєрідних художніх явищ.

Географічний центр Європи гіпотетично міститься на території нашої держави на Закарпатті біля кордону з Румунією. Тут розташовано геодезичний знак, на якому є напис латинською мовою: «*Це постійне, точне, вічне місце, визначене спеціальним апаратом, виготовленим в Австро-Угорщині, в Європейській системі широт і довгот у 1887 році*». Поряд поставили стелу з написом, що саме тут — центр Європи. На звання центру також претендують кілька інших місць у сусідніх країнах, адже цей статус залежить від способу обчислень і визначення європейських кордонів.

Грецький міф про виникнення Європи відображено в українському мистецтві.

Враховуючи багатство досягнень у мистецтві України, з якими ви вже частково ознайомлювалися упродовж вивчення мистецтва в основній школі, пропонуємо, як і в попередніх параграфах, частину художньої інформації опанувати самостійно, узагальнюючи свої знання і компетентності. (Список тем для самостійного дослідження з використанням різних джерел, зокрема інтернету, див. у додатку 1).

Порівняйте інтерпретації міфу про викрадення Європи українських і зарубіжних митців.

§ 7.1

Архітектура

Модель трипільського храму

Із яких джерел можна дізнатися про стародавнє мистецтво України?

Національний художній музей України, Київ

Археологічні знахідки на теренах України свідчать, що в процесі еволюції людини зароджувалися різні види мистецтва.

Вершиною неолітичного періоду вважають славнозвісну **трипільську культуру** (V–III тис. до н. е.), що існувала на території сучасної України, а також Молдови й Румунії, задовго до появи єгипетських пірамід. Ці поселення вважають першими виявами цивілізації на території нашої країни та наймасштабнішими на теренах тогочасної Європи.

Руїни Ольвії, Миколаївська обл.

Пригадайте і назвіть пам'ятки художньої культури України періоду Київської Русі, внесені до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

У VI ст. до н. е. в Північному Причорномор'ї були засновані античні міста-поліси: Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Тіра та ін. Архітектура колишніх грецьких колоній орієнтувалася на античні зразки й сягала високого рівня.

Мистецтво Київської Русі — гордість і слава України. Контакти з візантійською культурою, а потім і прийняття християнства (988) вплинули на розвиток архітектури. Видатна пам'ятка світового зодчества — Софійський собор, закладений князем Ярославом Мудрим (1037). Архітектура пірамідальної композиції урочисто-святкова, що підкреслюється ритмом 13 бань. У Чернігові та інших містах розгорнулося будівництво мурованих храмів. Гармонійні форми давньоруського сакрального зодчества, що належали до типу хрестовокупольних, захоплювали сучасників своєю величчю.

Роздівіться архітектуру Київської Русі. Яка роль куполів у наданні величі давньоруським храмам?

Софійський собор у Києві

Спасо-Преображенський собор у Чернігові

У польсько-литовський період (XIV—XVI ст.) культурний центр України перемістився до Галицько-Волинського князівства. Деякі фахівці називають цей період східнослов'янським Відродженням (стосовно Польщі, Литви, України, Білорусі) за аналогією з північним Відродженням, що продовжило ідеали італійського Відродження. На розвиток українського мистецтва впливали насамперед ренесансні традиції, що змінили візантійські, нерідко перемішуючись із романськими й готичними. Цьому сприяла географічна близькість до країн Центральної Європи. Ідеї Ренесансу відкривали нові обрії для вітчизняного мистецтва, якому вдалося зберегти й продовжити самотутні досягнення попередньої епохи Київської Русі.

П'ятницька церква у Чернігові

Хотинська фортеця, Чернівецька обл.

Покровська церква-фортеця у Сутківцях, Хмельницька обл.

Як і в Європі, на теренах України будували замки: в Хотині, Кам'янці-Подільському, Мегжидбожі, Олеську, Мукачеві та ін. Найстарішим є Луцький замок (сер. XIV ст.). Усі споруди, навіть церкви, будували як фортеці.

Оборонно-палацову архітектуру магнатських резиденцій Львівщини репрезентують такі замки: Підгорецький, Олеський, Золочівський, замок у місті Жовква. Історія цих пам'яток оповита містикою, сповнена легенд і таємниць.

Луцький замок (замок Любарта)

Золочівський замок, Китайський та Великий палаці, Львівська обл.

? *Визначте, до якого загальноєвропейського стилю належать представлені на ілюстраціях споруди. Під час канікул здійсніть подорож туристичним маршрутом «Золота підкова Львівщини», щоб ознайомитися з архітектурою старовинних українських замків.*

Провідну роль у розвитку мистецтва тієї доби відігравав Львів. Нові західні ідеї мистці творчо поєднували з національними традиціями. Приміром, кам'яниця заможного купця Костянтина Корнякта нагадує палац (архітектор Петро Барбон).

? Порівняйте будинок Корнякта з італійськими палацами епохи Відродження. Зверніть увагу на триповерховий фасад, аркаду внутрішнього дворика.

Будинок купця Корнякта на площі Ринок у Львові, фасад (зліва), внутрішній дворик (справа)

Архітектурний ансамбль православного Львівського братства об'єднує Успенську церкву, монументальну вежу Корнякта та каплицю Трьох Святителів. У спорудах помітні риси української народної дерев'яної архітектури.

Декоративний рельєф фасаду каплиці Боїмів і статуї святих у нішах між колонами — зразок синтезу архітектури й скульптури. Стеля поділена на квадрати, в кожному з яких розміщено погруддя святого або ангела. Ця пам'ятка свідчить, що мистецтво України, попри всю його національну своєрідність, належить до європейського культурного регіону.

Ансамбль Успенської церкви (зліва) та каплиця Трьох Святителів (справа) у Львові

Каплиця Боїмів у Львові (фасад та інтер'єр)

*Церква Різдва Пресвятої Богородиці
у с. Нижній Вербіж, Івано-Франківська обл.*

*Церква Вознесіння Господнього у с. Ясіня,
Закарпатська обл.*

Церква Святого Юра у Дрогобичі, Львівська обл.

? *Пригадайте риси стилю бароко, його відомих представників.*

Українському бароко притаманний демократизм, орієнтація на всі верстви населення. Це відрізняє його від європейського бароко, зорієнтованого на придворних аристократів. На відміну від віртуозності та чуттєвих перебільшень італійського бароко, трагічного драматизму і помпезності іспанського, містицизму і химерності німецького, рафінованої декоративності французького, в Україні цей стиль утверджував ідеали світла як основи світогляду. Звідси — домінування золотих відтінків у храмовій архітектурі і живописі (куполи, ікони). Бароко — перший універсальний художній стиль, що виявився в усіх видах мистецтва: образотворчому, музичному, театральному.

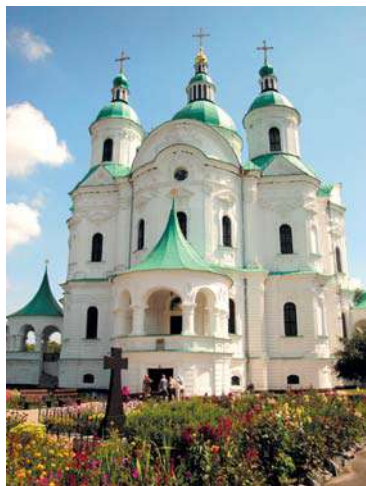
В Україні близько трьох тисяч дерев'яних культових споруд, що збереглися з XV—XVIII ст. Більшість церков розміщені в західному регіоні. За формою ці храми унікальні: візуально вони нерідко нагадують тризуб або свічник-трійцю. Форми деяких храмів інші, що пояснюється впливом готичного римо-католицького стилю архітектури. Здебільшого ці споруди не перебудовували десятиліттями, багато з них з різних причин було втрачено. Дзвіниці розміщували окремо від церков. Імовірно, колись вони відігравали роль сторожових веж. Кілька пам'яток дерев'яної архітектури нашої країни внесені до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (2013). Це 16 українських церков карпатського регіону (8 із них розташовані у Польщі, 8 — в Україні).

? *Самостійно поцікавтеся архітектурою українських церков у Польщі.*

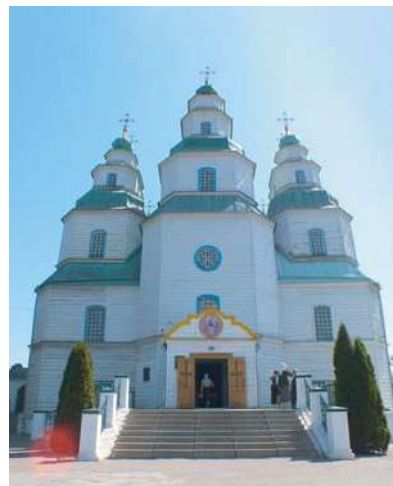
На розвитку мистецтва козацько-гетьманської доби та становленні стилю українського бароко позначилися як вітчизняні традиції, зокрема народного мистецтва, так і нові явища західноєвропейської культури.

Дзвіниця Чернігівського колегіуму

*Собор Різдва Богородиці
у м. Козелець, Чернігівська обл.*

*Троїцький собор у Новомосковську,
Дніпропетровська обл.*

Центром культури України знову стає Київ. Під керівництвом митрополита Петра Могили у стилі бароко було відновлено Софійський собор, споруди Києво-Печерської лаври. Чимало нових соборів, церков, монастирів, а також світських споруд звели в Центральній Україні та на Лівобережжі.

У золотий літопис української культури увійшли архітектори **Степан Ковнір** (1695—1786) — творець дзвіниці Києво-Печерської лаври та Кловського палацу в Києві; **Іван Григорович-Барський** (1713—1791) — автор церкви та дзвіниці Кирилівського монастиря, Покровської церкви в Києві, собору Різдва Богородиці в Козельці.

Значний внесок в архітектуру України німця **Йоганна Шеделя** (1680—1752), який створив дзвіницю Софійського собору, браму Заборовського; італійця **Бартоломео Растреллі** (1700—1771), за проектами якого збудовано Андріївську церкву та Маріїнський палац у Києві (нині — резиденція Президента України).

Маріїнський палац у Києві

Дзвіниця Києво-Печерської лаври

Схарактеризуйте барокові риси споруд на ілюстраціях. Що їх об'єднує?

Чимало пам'яток барокової архітектури західноєвропейського зразка збереглося у Галичині: Домініканський собор у Львові за проектом архітекторів **Яна де Вітте** (1709–1785) і **Мартина Урбаніка** (невід. –1764), собор Святого Юра у Львові та ратуша в Бучачі за проектами архітектора **Бернарда Меретина** (невід. –1759) тощо. Ці шедеври зодчества Галичини пов'язані з католицькою культурою, відмінною від козацького бароко, поширеного на Придніпров'ї та Лівобережжі. На західноукраїнських землях в оздобленні фасадів та інтер'єрів широко використовували скульптуру.

Собор Святого Юра у Львові

Ратуша в Бучачі, Тернопільська обл.

Домініканський собор у Львові

? Порівняйте храми Наддніпрянщини й Галичини, зокрема Києва і Львова. Що спільного, а що відмінного у східному й західному українському бароко?

Просвітництво — період панування культури Нового часу, коли в Україні інтенсивніше почало розвиватися світське мистецтво. Воно належало до європейського стилю класицизм, що змінив динамічну художню картину світу, притаманну бароко, на гармонійну рівноваженість і простоту форм.

? Назвіть риси класицизму. На які художні ідеали він орієнтувався? Поцікавтеся, чи є архітектура в стилі класицизм у вашому краї.

У Полтаві на Круглій площі було споруджено архітектурний комплекс із адміністративних споруд у стилі класицизм (архітектор **Андріян Захаров**). Він утворив неповторну інфраструктуру центру міста.

За проектом шотландського архітектора **Чарльза Камерона** зведено палац гетьмана Кирила Розумовського в м. Батурин. Також на Чернігівщині виникли палацово-паркові ансамблі в с. Качанівка та с. Сокиринці. Двоповерховий палац у Сокиринцях є типовим зразком класицизму (архітектор **Павло Дубровський**). У парках поєднано ознаки класицизму та романтизму (грати, арки, альтанки).

Гетьманський палац у Батурині,
Чернігівська обл.

Полтавський поштамт

Палац Галаганів у Сокиринцях, Чернігівська обл.

Палац Потоцьких у Тульчині, Вінницька обл.

Палац Потоцьких у Тульчині з 10 колонами й заокругленими галереями збудований за проектом французького архітектора **Лакруа**. Він є центральним приміщенням величного класичного ансамблю у формі літери «П».

У Києві у стилі класицизму збудовано: університет Святого Володимира та Інститут шляхетних дівчат (архітектор **В. Беретті**), Музей старожитностей та мистецтв (архітектори **В. Городецький, Г. Бойцов, В. Ніколаєв**; нині – Національний художній музей України). В Одесі – Воронцовський палац, Стару біржу, Потьомкінські сходи на Приморському бульварі.

?

Які елементи античної архітектури використано в українських спорудах епохи класицизму?

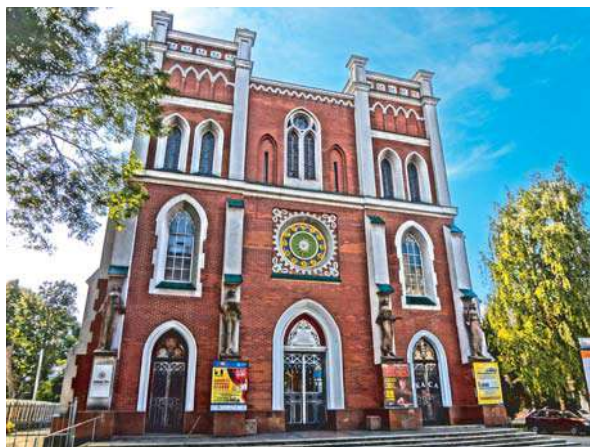
Головний корпус Київського національного університету
ім. Т. Шевченка

Стара біржа в Одесі
(нині Одеська міська рада)

Володимирський собор у Києві

Костел Святого Антонія в Рівному
(нині Будинок органної та камерної музики)

? Зверніть увагу на неовізантійські та неоготичні риси стилів собору і костелу. Дослідіть, які розписи в інтер'єрі собору виконали відомі художники В. Замирайло, М. Врубель, В. Васнецов, С. Костенко, В. Котарбінський, М. Нестеров, М. Пимоненко, П. Сведомський.

Поступово класицизм утратив панівну роль, і свої пошуки архітектори спрямовували на стилі минулого: візантійський, романський, готичний, бароко. Виникла так звана *еклектика*. У стилі неовізантизму зведено Володимирський собор у Києві (архітектори **І. Штром**, **П. Спарро**, **О. Беретті**, **К. Маєвський**, **В. Ніколаєв**), який нагадує давньоруський храм. У Західній Україні будують костели. Одна з найцікавіших культових споруд — костел Святого Антонія в Рівному (архітектор **К. Войцеховський**). Базилика в червоно-цегляному вбранні зачаровує неоготичними рисами та розкішним годинником у центрі.

Одеський національний академічний театр опери і балету

Національна опера України, Київ

Львівська національна опера

? Порівняйте споруди оперних театрів України. Висловіть свої враження. Чи виникає бажання відвідати ці театри? Поясніть, як ви розумієте вислів: «Архітектура — це мовчазна музика».

У дусі еkleктики наприкінці XIX ст. створено архітектурно-пластичні образи споруд оперних театрів у Львові (архітектор **З. Горголевський**), Одесі (архітектори **Ф. Фельнер**, **Г. Гельмер**), Києві (архітектор **В. Шретер**). Грандіозний архітектурний ансамбль резиденції буковинських митрополитів у Чернівцях (нині — корпус Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича) комітет ЮНЕСКО вніс до списку об'єктів Світової спадщини.

Ансамбль резиденції буковинських митрополитів у Чернівцях

Які елементи архітектурного чернівецького ансамблю можна віднести до візантійського стилю, а які — до романського?

В епоху модернізму, як вам відомо, мистецтво формувалося на перетині художньої та технічної творчості, що сприяло розвитку архітектури. У кожній країні Європи архітектура модерну — останнього з великих загальноєвропейських художніх стилів — набувала національних рис.

На початку ХХ ст. модерн виникає і в архітектурі України. В західному регіоні вона перебувала під впливом Віденського сецесіону і дістала назву «українська сецесія» (різновид — «гуцульська сецесія»). На інших територіях сформувався національний різновид модерну, який називають «український модерн». Він виник у Полтаві й мало поширився містами України. Риси цього стилю позначилися на декоративному оздобленні споруд, де переважали асиметричні візерунки, рослинні орнаменти, рельєфи з образами фантастичних тварин, маскарони з людськими обличчями.

Яскравим прикладом українського архітектурного модерну є будинок Полтавського губернського земства, зведений за проектом архітектора **Василя Кричевського** (1872–1952). У будівлі використано елементи української народної архітектури й декоративного мистецтва. Оздобили будівлю відомі художники **Опанас Сластіон, Сергій Васильківський, Микола Самокиш**.

Проект ансамблю виконав чеський архітектор **Йозеф Главка**. У споруді органічно переплетені елементи візантійської та романської архітектури, місцеві народні традиції.

Пригадайте, в архітектурі яких країн виявився стиль модерн. Поцікавтеся, чи є архітектура в цьому стилі у вашому рідному краї?

Василь Кричевський. Будинок Полтавського губернського земства (нині Полтавський краєзнавчий музей)

Які елементи декору будинку свідчать про вплив народного мистецтва? Дослідіть самостійно, які кольорові орнаменти й герби розміщено на фасаді цього будинку.

Будинок із химерами у Києві, фрагмент декору

? Опишіть, яке враження справив на вас Будинок із химерами. Що незвичного в його декорі ви побачили?

Окрасою столиці України став Будинок із химерами архітектора **Владислава Городецького** (1863–1930), виконаний у стилі модерн. Свою назву споруда дістала завдяки скульптурному декору із зображеннями міфологічних і мисливських сюжетів. Із бетону виконано тварин, птахів, риб, русалок, химер та інших фантастичних істот (автор — **Е. Саля**).

Залізничний вокзал у Львові

Залізничний вокзал у Харкові

Львівська школа модерну спочатку орієнтувалася на досягнення Віденської сецесії, проте в будівництві позначилися й національні традиції. За участі архітектора і підприємця **Івана Левинського** (1851–1919) зведено чимало споруд міста, зокрема залізничний вокзал. Урочистий вхід прикрасили скульптурами майстрів **А. Попеля** і **П. Війтовича**. Жінка символізує залізницю і торгівлю, а чоловік на ліві — промисловість і місто Львів.

У громадських спорудах радянського періоду панував помпезний неокласицизм, поєднаний з ідеями авангарду. Коли Харків був українською столицею, в місті будували у стилі конструктивізму. Прикладом є вокзал, відреставрований після війни й прикрашений кам'яним мереживом і скульптурою (архітектори **Г. Волошин, Б. Мезенцев, Е. Лимар**).

? Порівняйте архітектуру залізничних вокзалів у Львові та Харкові.

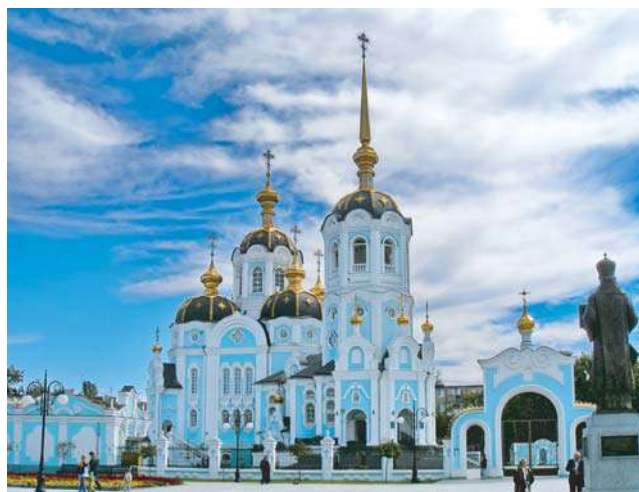
Сучасні конструкції застосовані в будівництві Національного палацу мистецтв «Україна» і Палацу спорту в Києві. Найбільшим архітектурним комплексом нашої держави у ХХ ст. став «Експоцентр України», його головний павільйон є найвищою спорудою ротондного типу в Україні (75 м).

Триває реконструкція і будівництво сакральної архітектури в багатьох містах. Відтворено Михайлівський Золотоверхий собор у Києві (архітектор **Ю. Лосицький**), в який повернули фрески епохи Ярослава Мудрого. У Харкові зведено новий храм у стилі необароко. У Львові побудовано модернову церкву за проектом **Радослава Жука** (народ. 1931) — представника української діаспори, автора багатьох проектів українських храмів у Канаді та США.

Мова сучасного зодчества стає глобальнішою. Оновлюються конструктивні та художньо-пластичні можливості будівництва, оздоблювальні матеріали. У творчості українських архітекторів виявляються риси хай-теку та інших стилів, що віддзеркалюють пріоритетні ознаки світової архітектури. В урбанізованих містах-мільйонниках виникають хмарочоси: бізнес-центри, банки, готелі, житлові комплекси. Київ перетворюється на столицю хмарочосів, адже в ньому вже майже два десятки споруд, що перевищують 100 м.

Головний павільйон Національного комплексу «Експоцентр України» в Києві

Храм священномученика Олександра, архієпископа Харківського в Харкові

Бізнес-центр «101 Tower» у Києві

Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Львові

Отже, архітектура України зберігає традиції своєї багатовікової спадщини й рухається в напрямі світових пошуків у царині постмодерного зодчества.

Мистецька скарбничка

Аркада — ряд однакових за формою і розміром арок, що спираються на стовпи або колони.

Апсіда (від грец. — склепіння) — виступ будівлі, здебільшого півкруглий у плані, перекритий півкуполом.

Еклектика (від грец. — здатний вибирати) — поєднання елементів різних стилів.

Ротонда — кругла у плані споруда (храм, зала), перекрита куполом.

Фронтон (від фр. — передній бік) — верхня частина фасаду будинку, портика, колонади тощо, що становить собою трикутну площину, обмежену з боків двохилим дахом, обрамлену біля основи карнізом.

- 1 Схарактеризуйте особливості старовинних храмів і замків України. Яке враження вони на вас справили? Поділіться з друзями, батьками.
- 2 Які пам'ятки архітектури українського бароко вам відомі? Чим українське бароко відрізняється від західноєвропейського?
- 3 Назвіть архітектурні споруди на теренах України в стилі класицизм і неокласицизм. На які ідеали зодчества вони зорієнтовані?
- 4 Проведіть дискусію «Від модерну до хмарочосу — куди далі?»
- 5 **Мистецький проект.** (Групова робота). «Український храм — модель Всесвіту».
- 6 **Практикум.** **Варіант 1.** Замалуйте характерні архітектурні елементи споруд, які вам найбільше сподобалися (у вигляді схеми, ескізів, етюдів). **Варіант 2.** Зробіть світлини споруд свого краю, які потребують реставрації.

Юанн Пінзель. Скульптурна група «Юрій Змієборець» на соборі Святого Юра у Львові

Актуалізуйте свої знання: назвіть види і засоби виразності скульптури.

§ 7.2

Скульптура

Мистецтво скульптури на теренах України виникло дуже давно. Як і в інших регіонах світу, археологи до цього часу знаходять тут невеличкі за розмірами фігурки жінок — «палеолітичних Венер» із кістки, каменю, глини.

Серед *артефактів* трипільської культури чимало жіночих фігурок, пов'язаних із культом Богині-матері — покровительки роду та землеробства. Ці глиняні статуетки використовували в магічних ритуалах.

До скарбниці нашої стародавньої культури належать зразки пластичного мистецтва скіфів та античних міст Північного Причорномор'я — древнього коріння нашого народу.

Керамічна скульптура
Трипілля

Пам'ятна монета
Національного банку України,
присвячена трипільській культурі

Статуї, які прикрашали міста, на жаль, не збереглися, але віднайдені витвори декоративного мистецтва є показовими щодо становлення мистецтва рельєфного зображення в наших пращурів.

Світоглядні уявлення східних слов'ян були анімістичними, вони вірили в духів — мавок, русалок, лісовиків, чортів тощо. На капищах вони ставили статуї богів — «ідолів» у вигляді стовпів із дерева або каменю. У річці Збруч на Тернопільщині знайдено триметрову статую Святовіда (IX ст.), яка відображає язичницькі вірування слов'ян. На трьох рівнях стовпа викарбувані зображення, що символізують три світи: вищий — небесний з образами богів, середній — земний із фігурками людей і нижній — підземний, де бог тримає Землю. Об'єднує зображення чотирьох сторін стовпа спільна шапка.

Збручанський ідол Святовид
в Археологічному музеї, Краків, Польща

Рельєфне зображення
на ольвійській монеті

Пам'ятна монета Національного
банку України, присвячена Ольвії

? У чому полягає незвичність форм ритуальної скульптури трипільців?

? Чому, на вашу думку, на монеті з Ольвії розмістили рельєфне зображення птаха?

Пластика Ренесансу тісно пов'язана з архітектурою. На каплиці Кампіанів у Львові розміщено рельєфи на тему страстей Христових: «Зняття з хреста», «Воскресіння», «Христос-городник» (автор **А. Бемер**).

У фондах музею Олеського замку зберігаються пофарбовані сакральні скульптури з дерева, а також мармурове погруддя польської королеви Барбари Радзивілл. Усі ці стародавні твори мистецтва пластики належать до Ренесансу.

І. Пінзель. Богоматір (фрагмент)

І. Пінзель. Жертвоприношення Авраама

І. Пінзель. Самсон, що роздирає пашу лева

Рельєфи каплиці Кампіанів у Львові

Невідомі майстри XV–XVII ст.
Скульптура Св. Анни. Барбара Радзивілл. Ангел з лютнею.

Дух і експресію бароко блискуче втілив у своїй творчості найзагадковіший скульптор **Іоанн Георгій** (Йоганн Георг) **Пінзель** (1707?–1761?), якого називають українським Мікеланджело. Відомостей про його біографію мало. Він жив і працював у Галичині в першій половині XVIII ст. Створив низку творів, які вражають несподіваними ракурсами й динамікою руху, небаченою вигадливістю пластичної форми, емоційністю образів. Зокрема, його статуї прикрашають споруди собору Святого Юра у Львові й ратуші в Бучачі.

Порівняйте скульптури І. Пінзеля із творами Л. Берніні. Як митці передають динаміку, рух у статичних композиціях?

Іконостас Андріївської церкви в Києві

Іконостас Преображенської церкви у с. Великі Сорочинці, Полтавська обл.

Пам'ятник дюку Арману де Рішельє (зліва), фрагмент п'єдесталу (справа), Одеса

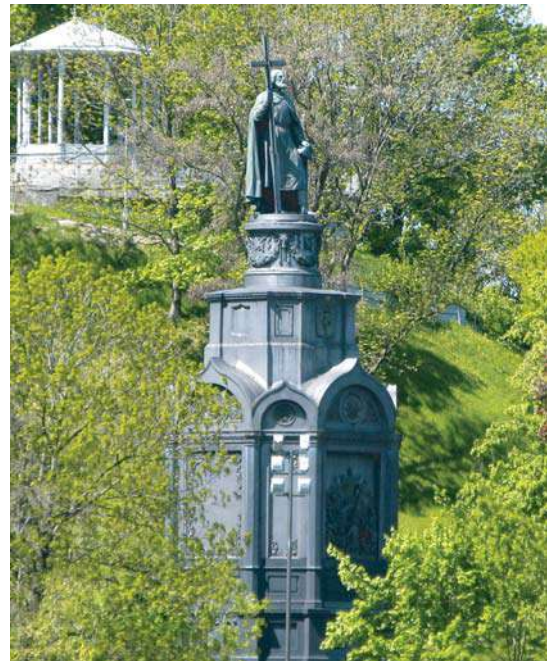

Інший приклад класицизму — пам'ятник князю Володимирі Великому в Києві (заввишки 20,4 м). Автори — скульптори **Василь Демут-Малиновський** (1778–1864) і **Петро Клодт** (1805–1867), архітектор **Олександр Тон** (1790–1858). Бронзова статуя Володимира розміщена на високому постаменті, який має обриси восьмигранної каплиці.

? *Визначте риси класицизму у скульптурах. Зверніть увагу на позу, одяг одеського градоначальника. Як фігури барельєфів на п'єдесталі доповнюють образ правителя, свідчать про його діяльність? Поцікавтеся, що зображено на барельєфах пам'ятника Володимиру.*

Самобутнє явище українського мистецтва — монументальні іконостаси, які розвивали національні традиції дерев'яного різьблення з химерною рослинною орнаментикою. У добу бароко іконостаси споруджували у вигляді багатоярусної стінки, що перегороджувала церкву. Вони дивують складністю композицій, розмаїттям декору. Дух українського бароко репрезентують іконостаси Андріївської церкви в Києві та Преображенської церкви у с. Великі Сорочинці на Полтавщині. Колорит із домінуванням золотавого кольору створює ефект сяйва.

Класицизм відродив античний ідеал зображення людини, що спричинило інтерес митців до мистецтва скульптури. Зразком класичної пластики вважається пам'ятник дюку Арману де Рішельє на славнозвісних Потьомкінських сходах в Одесі. Автор твору — видатний скульптор, уродженець Чернігівщини **Іван Маргос** (1754–1835), якого сучасники називали Фідієм XIX століття. П'єдестал пам'ятника прикрашений барельєфами, які розкривають зміст діяльності одеського градоначальника.

Пам'ятник князю Володимиру Великому в Києві

Гартман Вітвер. Діана. Нептун. Меморіальна скульптура (алегорія скорботи)

Що можна розповісти про античних персонажів за скульптурними образами? Зверніть увагу на їхні пози, майстерне драпірування одягу.

Неперевершеним майстром меморіальної скульптури доби класицизму є митець австрійського походження **Гартман Вітвер** (1774–1825). На будинках Львова збереглися численні рельєфи митця, що зображують античних богів і героїв, путті*-ремісників. Також він створив чотири фонтани на площі Ринок у Львові з персонажами давньогрецьких міфів Нептуна, Діани, Амфітрити й Адоніса.

Для української скульптури кінця XIX ст. характерні еkleктичні тенденції. Пластика класицизму відходила в минуле, на зміну йшов реалізм, що прагнув віддзеркалювати явища життя без помпезності та урочистості. Монументальна скульптура відгукувалася на демократичні запити суспільства. На громадські кошти в містах

Михайло Микешин. Пам'ятник Б. Хмельницькому в Києві

Леонід Позен. Запорожець у розвідці

Леонід Позен. Пам'ятник І. Котляревському в Полтаві

* Путті (з італ. *putti* — букв. немовля) — зображення маленьких хлопчиків (іноді крилатих); декоративний мотив.

України були встановлені пам'ятники І. Котляревському, М. Гоголю, А. Міцкевичу, О. Пушкіну. Погрудні портрети Т. Шевченка, М. Кропивницького, І. Котляревського, М. Лисенка та ін. створив **Федір Балавенський** (1865–1943). Символом столиці став кінний пам'ятник Б. Хмельницькому на Софійській площі, автор якого **Михайло Микешин** (1835–1896).

У станковій скульптурі митці звернулися до побутового та історичного жанрів. Основоположник української жанрової скульптури **Леонід Позен** (1849–1921) у своїх творах втілював образи людей із народу. До кращих творів митця в історичному жанрі належать «Скіф» і «Запорожець у розвідці». Л. Позен також автор пам'ятників І. Котляревському та М. Гоголю в Полтаві.

Меморіальний комплекс родини меценатів Харитоненків із двох мармурових статуй «Ангел з дитиною» та «Розп'яття» створив французький скульптор **Арістід Круазі** (1840–1899), автор багатьох статуй у Парижі. Скульптурам притаманне реалістичне зображення людських почуттів. Свого часу їх вважали найкращим надгробком у світі (копії містяться в Луврі).

Архітектурі України притаманна монументальна декоративна пластика, скульптурні оздоблення фасадів та інтер'єрів. Наприклад, три скульптурні групи прикрашають фасад будинку Львівської національної опери. На вершині розташована «Слава» — крилата жінка з пальмовою гілкою, поряд — «Комедія і драма» та «Музика». Їх автор — скульптор **Петро Війтович** (1862–1936). Рельєф фронтона і скульптури в інтер'єрі — «Любов цілує Амура», «Заздрість, зневажена Любов'ю», «Материнство» виконав за ескізами П. Війтовича **Антон Попель** (1865–1910).

Арістід Круазі.
Меморіальний комплекс родини
Харитоненків у Сумах

Петро Війтович. Скульптури на фасаді
Львівської національної опери

Фрагмент інтер'єру
Львівської національної опери

Скульптурні групи на фронтоні Одеського оперного театру та в інтер'єрі

Традиція зводити пам'ятники відомим діячам культури продовжувалась у монументальній скульптурі ХХ ст.

Поясніть, як ви розумієте алегоричний зміст скульптур. Дослідіть самостійно, що означає напис і міфологічні сюжети зображень.

Оригінальний пам'ятник Адаму Міцкевичу А. Попеля і М. Паращука прикрашає одну з центральних площ Львова.

Пам'ятник княгині Ользі в Києві створив у класицистичному стилі **Іван Кавалерідзе** (1887–1978), він був зруйнований і відновлений у 1996 році. Композиція складається з фігури Ольги, просвітителів слов'янських народів Кирила та Мефодія (праворуч) і апостола Андрія Первозванного (ліворуч).

Пам'ятник Адаму Міцкевичу у Львові

Пам'ятник княгині Ользі в Києві

І. Кавалерідзе також створив пам'ятники Т. Шевченку в Полтаві та в Ромнах, Г. Сковороді у Лохвиці, де філософа реалістично зображено босоніж із торбиною та свиткою. Скульптор сміливо експериментував, захоплювався кубізмом.

Матвій Манізер (1891—1966) створив власну Шевченкіану з трьох монументальних скульптур: пам'ятники Кобзареві в Києві, у Харкові та на Чернечій горі в Каневі.

Іван Кавалерідзе. Пам'ятник Григорію Сковороді в Лохвиці

Матвій Манізер. Пам'ятник Т. Шевченку в Каневі

Володимир Одрехівський. Пам'ятник Т. Шевченку в Дрогобичі

Валентин та Микола Зноби. Пам'ятник Т. Шевченку в Празі

Іван Кавалерідзе. Пам'ятники Т. Шевченку в Полтаві (вгорі) та в Ромнах (внизу)

? Порівняйте пам'ятники Кобзареві одного автора. Чим відрізняються манери зображення цих двох образів? Який вам більше подобається? Чому?

Сучасних скульпторів надихає образ молодого, сповненого надій поета. Такі поетичні образи втілили автори пам'ятників Шевченку в Дрогобичі та у Празі.

Українська скульптура ХХ ст. представлена іменами Леонори Блох (учениці великого О. Родена), Григорія Пивоварова, Василя Бородая, Михайла Лисенка, Валентина Борисенка, Анатолія Куща, Дмитра Кривача, Еммануїла Миська та інших. Завдяки цій талановитій плеяді митців ми маємо сьогодні скульптурні портрети багатьох історичних діячів і представників творчої інтелігенції. Портретний жанр став провідним у станковій скульптурі.

? Які ще твори з української скульптурної Шевченкіани вам відомі?

Цілу галерею скульптурних портретів діячів української культури створила **Галина Кальченко** (1926–1975). Особливо зворушують її пластичні жіночі образи, в яких ніжність поєднується із силою духу. Серед монументальних творів вирізняється красою та виразністю силуету пам'ятник Лесі Українці в Києві. Його вважають одним із кращих творів української монументальної пластики. Скульптури Г. Кальченко є в багатьох містах України, а також у Франції, Канаді.

Галина Кальченко.
Пам'ятник Лесі Українці, Київ

Василь Бородай.
Пам'ятник засновникам Києва

Леонора Блох.
Голова жінки

Самостійно дослідіть, у яких жанрах працювали і продовжують творити сучасні українські скульптори, яка тематика їх приваблює.

Світового визнання зазнала творчість основоположника кубізму в скульптурі **Олександра Архипенка** (1887–1964). Найвідоміший представник української діаспори створив понад тисячу творів, більшість з яких пронизані новаторським духом. Він винайшов рухомі конструкції, запровадив у скульптуру поліхромію — давню й призабуту традицію вітчизняної пластики. Відкриттям

Порівняйте особливості скульптури в стилі кубізму й абстракціонізму з традиційною фігуративною манерою зображення. Чому, на вашу думку, на пам'ятній монеті О. Архипенку розміщено саме цю абстрактну скульптуру?

Олександр Архипенко. Карусель (зліва). Королева Шеба (справа)

майстра є використання увігнутих поверхонь і наскрізних отворів як засобів художньої виразності скульптури. Одним із перших він використав експресивні можливості «нульової» форми — пустоти. Вишуканим і лаконічним силуетам О. Архипенка властиві риси кубізму, конструктивізму, абстракції. Досягнення митця мали величезний вплив на розвиток модернізму в Європі та Америці. Бронзова скульптура О. Архипенка «Жінка, що укладає волосся», створена в 1915 р., була продана на аукціоні Christie's у Нью-Йорку за 2 млн доларів.

Українськими митцями зарубіжжя створено низку пам'ятників Т. Шевченку, Лесі Українці, І. Франку, В. Стефануку та іншим видатним українцям.

З історії шедевра

До видатних митців ХХ ст. в образотворчому мистецтві належить скульптор і живописець українського походження (з Рівненщини) академік Королівської Канадської Академії мистецтв **Леонід Молодожанин** (1915–2009), його псевдонім Лео Мол. Продовжуючи справу свого вчителя М. Манізера, скульптор створив пам'ятники Т. Шевченку у Вашингтоні, Буенос-Айресі та Санкт-Петербурзі. Серед його скульптурних шедеврів — бюсти видатних історичних діячів Європи, Канади, США, Ватикану.

Внесок Л. Молодожанина до скарбниці світової культури надзвичайно цінний, змістовний, самобутній. У своїх скульптурних образах митець став провідником української ідеї, ліричним і водночас експресивним співаком українського духу. Його роботи сповнені динаміки, натхнення й новаторства.

У Вінніпегу є цілий парк «Сад скульптур Лео Мола» (понад 300 творів), де відвідувачів вітає гуцул із трембітою. Серед експонатів цієї скульптурної галереї — відомі митці, образи русалок, тварин тощо.

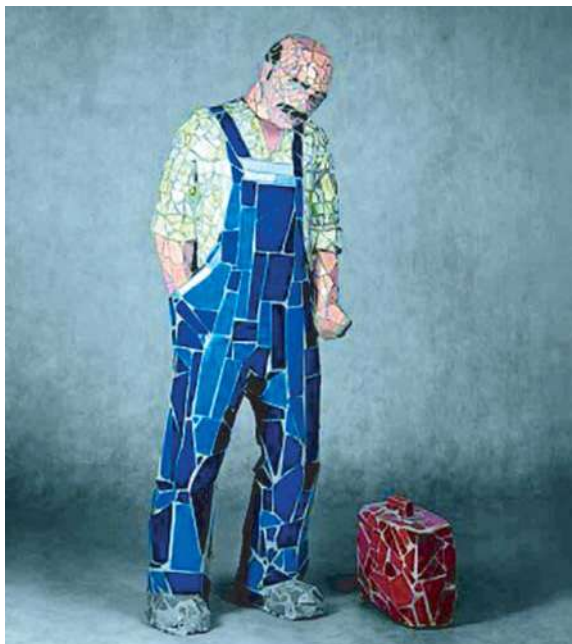

Ювілейна монета НБУ, присвячена О. Архипенку

Богдан Мазур. Гетьмани. Молитва за Україну

У наш час теми й пластичні можливості української скульптури продовжують розвиватися. З'явилися меморіали, пам'ятники, присвячені козацтву і гетьманству, голодомору, чорнобильцям тощо.

Жанна Кадирова. Сантехнік Толя
(скульптура з кахлів)

Природний оптимізм і гумор українців можна побачити у простих і веселих скульптурах, які виникають час від часу на вулицях міст і в парках: пам'ятник фотографу у Харкові, водопровіднику в Мукачеві, сантехніку в Тернополі, сажотрусу у Львові.

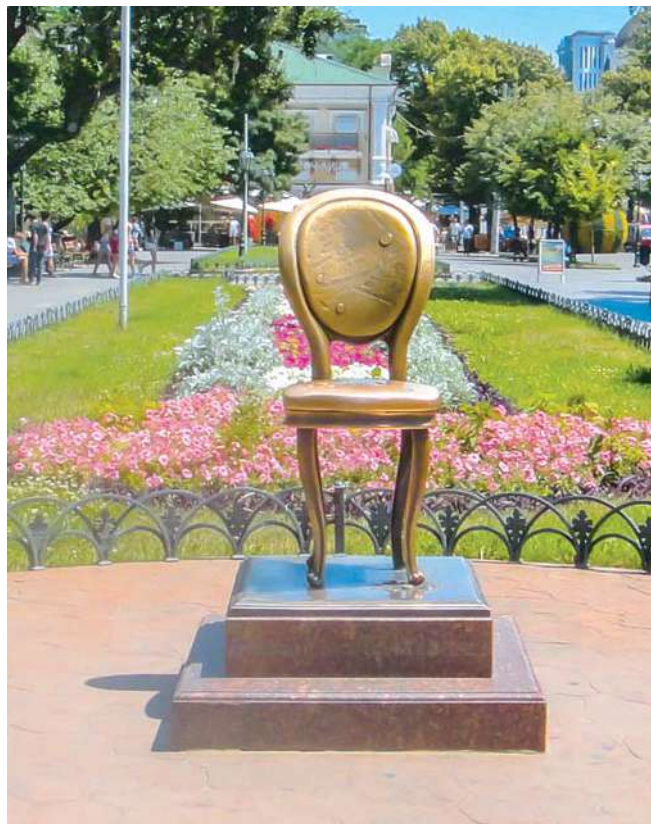
В Одесі надзвичайно популярний пам'ятник Ільфу і Петрову «12-й стілець», а Одеський художній музей присвятив пам'ятник своїм глядачам, розмістивши у дворі біля входу фігуру, що символізує прагнення до духовних цінностей.

Мистецька скарбничка

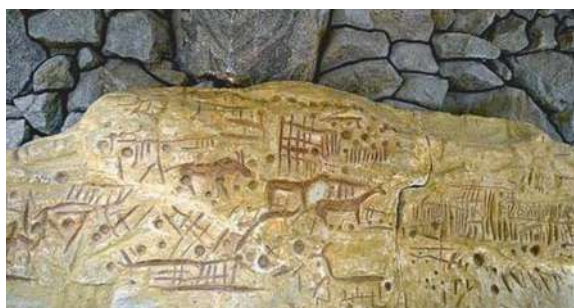
Артефакт (лат. *artefactum* — штучно зроблений) — будь-які штучні утворення матеріальної чи нематеріальної форми; всі предмети, створені людиною, на противагу натуральним речам, створеним природою.

Поліхромія (від грец. *polis* — численний і *хрома* — колір, фарба) — в широкому сенсі — принцип багатобарв'я при розмальовуванні; використання багатоколірного матеріалу в архітектурі, скульптурі, декоративно-ужитковому мистецтві.

Михайло Рева. Пам'ятник Ільфу і Петрову «12-й стілець»

- 1 Коли на теренах України зародилося мистецтво скульптури?
- 2 Спробуйте дати власну інтерпретацію змісту пам'ятки Збручанського ідола.
- 3 Схарактеризуйте творчість І. Пінзеля, акцентуйте риси стилю скульптора на конкретних прикладах.
- 4 У чому полягає новаторство О. Архипенка в галузі скульптури?
- 5 **Мистецький проект** (тема на вибір): «Скульптурні портрети українських митців» або «Скульптурна Шевченкіана в Україні та поза її межами».
- 6 **Практикум. Варіант 1.** Виконайте замальовки пам'ятників рідного краю. **Варіант 2.** Запропонуйте ескізи монет із зображенням видатних пам'яток української скульптури.

Віктор Зарецький. *Дерево. Витоки мистецтва*

Петрогліфи з «Кам'яної Могили», Запорізька обл.

§ 7.3 Живопис, графіка

? Чим відрізняються засоби виразності живопису і графіки?

Найдревнішою пам'яткою візуального мистецтва є печерний живопис із Національного історико-археологічного заповідника «Кам'яна Могила» поблизу Мелітополя. Тут збереглося понад три тисячі петрогліфів — зображень богів, людей, тварин, орнаментів, солярних знаків, дерева життя, обрядів, танців.

Поєднання в одному ансамблі мозаїки і фрески — самобутнє явище монументального живопису Київської держави, невідоме Візантії. Фрески Софійського собору в Києві (майже 3000 м²) присвячено релігійним і світським темам. Мозаїки (260 м²) не мають собі рівних у світовому мистецтві. Найвідоміша з них — Богоматір Оранта.

При Софійському соборі князь Ярослав Мудрий заснував бібліотеку. Найдавніша рукописна книга — «Остромирове Євангеліє», на її сторінках зображено орнаменти, заставки, ініціали, фігури євангелістів. Книжкова мініатюра започаткувала мистецтво графіки, а ікона — станковий живопис.

Оранта із Софійського собору

Остромирове Євангеліє

Вишгородська
(Володимирська) Богоматір,
візантійська ікона XI ст.

Ангел Злате волосся,
ікона XII ст.

Мистецтво іконопису майстри Київської Русі опанували спочатку за візантійськими зразками. Втім, вони не копіювали їх сліпо, а збагачували місцевими традиціями. Київська школа стала центром іконопису східного слов'янства. З-поміж майстрів-іконописців уславився **Алімпій** (Аліпій, Олімпій).

?

Яке тло переважає на іконах? Які художні засоби підкреслюють духовну велич образів? Зверніть увагу на вирази облич із великими очима.

?

Проаналізуйте теми, образи, композиції, колорит ікон.

На Галицько-Волинських землях також виникли осередки іконопису, зокрема у м. Жовква на Львівщині, де творили **Іван Руткович** (бл. 1650 — поч. XVIII ст.) і **Йов Кондзелевич** (1667—1740?). Деякі ікони І. Рутковича нагадують світські картини. Живописній манері Й. Кондзелевича притаманні вишуканий колорит і благородство образів.

Під впливом європейських досягнень українські живописці опанували прийоми реалістичного мистецтва, долаючи площинність і умовність ікон. Наприклад, на іконі з Конотопа великомучениць зображали в образах молодих жінок у барвистому вбранні, втілюючи народні ідеали земної жіночої вроди.

Ікона Святого Юрія
Змієборця зі Станілі, XIV ст.

Іван Руткович.
В'їзд до Єрусалима

Йов Кондзелевич.
Архангел Михаїл

Великомучениці
Барвара і Катерина

Невідомий художник. Портрет лубенського полковника Г. Гамалії

Поява книгодрукування спричинила революцію в мистецтві графіки. У Львові Іван Федоров надрукував «Граматику» та «Апостол» (1574), згодом в Острозі — «Острозьку Біблію». Книги ілюстрували гравюрами. Найбільшим центром книгодрукування стала друкарня Києво-Печерської лаври. В епоху бароко гравюру на дереві поступово замінює гравюра на міді, яка відкривала нові художньо-технічні можливості для відтворення дійсності.

Значні досягнення мали майстри портретного живопису. На парадних портретах знатних осіб зображували в поважній позі та в пишному вбранні. Найпопулярнішим образом народного живопису став так званий козак Мамай (козак-бандурист), який прикрашав стіни і багатих маєтків, і бідних хат.

? Доведіть, що наведені портрети є парадними. Опишіть образ козака Мамаю з відомої вам картини (по пам'яті).

За межами України, у Петербурзі, жили й працювали видатні художники-портретисти **Дмитро Левицький** (1737—1822) і **Володимир Боровиковський** (1757—1825) — нащадки відомих українських художніх династій. Портретна галерея митців сприяла становленню стилю класицизм у мистецтві живопису.

? Порівняйте портрет і автопортрет Д. Левицького. Що вони «розповідають» про особистість митця, його характер? «Оживіть» картину і передайте уявний діалог дівчат-смолянок.

Невідомий художник. Портрет отамана Війська Донського Д. Єфремова (фрагмент)

Дмитро Левицький. Автопортрет

Володимир Боровиковський. Портрет художника Д. Левицького

Дмитро Левицький. Смолянки (фрагмент)

Василь Штернберг.
Автопортрет

Василь Штернберг.
Ярмарок в Україні
(фрагмент)

Тарас Шевченко.
Автопортрет (1840)

Тарас Шевченко.
Почаївська лавра зі сходу

Тарас Шевченко.
Байгуші

Протягом ХІХ ст. змінюється культурний ландшафт України, поширюються просвітницькі й виникають національно-патріотичні ідеї. Провідними стали такі загальноєвропейські стилі, як романтизм і реалізм.

? Дайте визначення понять «романтизм» і «реалізм». Поясніть власне розуміння цих термінів. Наведіть приклади творів, з якими ви вже ознайомилися.

Одним із зачинателів української школи пейзажного і побутового живопису вважають **Василя (Вільгельма) Штернберга** (1818–1845), німця за походженням, друга Т. Шевченка, автора його портретів. Художник захоплювався мальовничою красою України, писав побутові народні сцени.

? У вільний час прочитайте повісті Т. Шевченка «Художник» і «Музикант». У них він змалював образ свого друга В. Штернберга.

Нова епоха висуває новий тип митця — громадського діяча з ідеалами демократизму та народності. Вищим взірцем такого митця-громадянина став видатний український мислитель, поет і художник **Тарас Шевченко**. Як художник і графік він зажив слави раніше за Шевченка-поета. Відомо, що у 1860 р. рішенням ради Петербурзької академії мистецтв Т. Шевченка удостоїли почесного звання академіка гравюри. Романтичні риси його творчості виявляються у зверненні до історичного минулого, пам'яток старовини, внутрішнього світу людини. У живописних творах різних жанрів — побутовому, історичному, пейзажному, портретному — Т. Шевченко прагнув передати настрій, емоційне співпереживання, долі простих людей.

? За допомогою інтернету здійсніть віртуальну екскурсію до Національного музею Т. Шевченка, в колекції якого є його оригінальні роботи.

Значний вплив на українських художників тієї доби мала діяльність Товариства пересувних виставок, спрямована на утвердження реалізму в мистецтві. У станковому живописі активно розвивалися різні жанри.

Історичній темі козацтва присвячено твори **Фотія Красицького** (1873–1944). Побутовий жанр став провідним у творчості **Костянтина Трутовського** (1826–1893) і **Миколи Пимоненка** (1862–1912), які створили своєрідну живописну енциклопедію української обрядовості, побуту і праці селян, людських стосунків.

Фотій Красицький. Гість із Запоріжжя

Костянтин Трутовський. Білять полотна

Микола Пимоненко. Біля криниці. Суперниці

? *Що відбувається на картинах? Де це відбувається? Кого зображено? Проаналізуйте зміст живописних полотен і поясніть, як ви розумієте їхні назви.*

Становлення пейзажного жанру в українському малярстві пов'язане з творчістю Володимира Орловського, Петра Левченка, Сергія Світославського, Архипа Куїнджі та інших. Майстерність пейзажистів зростала зокрема й завдяки використанню плернерного живопису.

Володимир Орловський. Літній день

Сергій Світославський. Пейзаж з лелеками (фрагмент)

Петро Левченко. *Водяний млин*Архип Куїнджі. *Захід сонця над Дніпром*

?

Передайте свої враження від картин. Чи можна їх віднести до «пейзажів настрою»? Віднайдіть романтичні й реалістичні риси. Яким із цих пейзажів вам хотілося б милуватися, щоб зняти втому, заспокоїтися?

Найяскравішою зіркою пейзажного жанру був уродженець Харкова **Сергій Васильківський** (1854–1917), твори якого здобули європейське визнання. Спадщина митця налічує понад три тисячі полотен. Він належав до небагатьох художників, які мали право поза конкурсом виставляти свої картини у Паризькому салоні. С. Васильківського — нащадка козацького роду — захоплювала тема козацтва.

Європейські стиліові віяння і, зокрема, живописні відкриття імпресіоністів справили помітний вплив на творчість М. Бурачека, О. Мурашка та інших.

Сергій Васильківський.
Захід сонця над озеромМикола Бурачек. *Натюрморт з червоними й жовтими квітами*

?

Що вас більше вражає — багряне надвечір'я у дзеркалі води чи стихія яскравих квітів у натюрморті? Які ознаки імпресіонізму ви помітили?

3 історії шедевра

Видатний живописець, учень І. Рєпіна, один із засновників Української академії мистецтв **Олександр Мурашко** (1875—1919) у молоді роки жив у Парижі, де здобув визнання і став відомим європейським художником. У цей період він створив серію картин, на яких зобразив чарівних парижанок на вечірніх вулицях та у кав'ярнях. У живописі митець прагнув досягти колористичної виразності, його захоплювала стихія кольору, але це аж ніяк не применшувало психологічну глибину образів. У портретах блискуче виявився талант митця і як колориста, і як психолога.

Картина «Дівчина в червоному капелюсі» належить до шедеврів портретного жанру. Яскравий червоний колір капелюха контрастує з чорним вбранням дівчини, створюючи дзвінкий живописний акцент. Енергія червоного кольору притягує увагу до обличчя молодої красуні, яке світиться спокоєм і зосередженістю, до її глибоких чорних очей.

Щоб дізнатися про Мурашка-портретиста детальніше, подивіться документальний фільм за посиланням: www.youtube.com/watch?v=9Kw2hcC3k0c

Георгій Нарбут. Українська абетка (обкладинка)

Василь Єрмілов. Обкладинка журналу «Авангард»

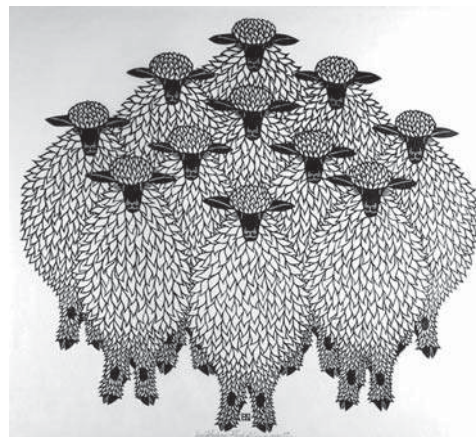

Визначте риси стилю модерн у графічних творах. Чи можна, на ваш погляд, лаконічні графічні засоби В. Єрмілова віднести до мінімалізму?

Протягом ХХ ст. деякі українські митці продовжували розвивати реалістичні традиції в мистецтві, інші долучилися до інноваційних пошуків, зокрема до авангардних течій: модерн, кубізм, футуризм, абстракціонізм тощо.

Універсальністю обдарування, глибоким знанням традицій, своєрідністю трактування стилю модерн вирізняється графічна спадщина **Георгія Нарбута** (1886—1920). Митець працював у царині силуету, шрифтової композиції, книжкової ілюстрації, геральдики, естампа; був творцем українського державного герба, печатки, банкнот, марок.

Харківський художник-конструктивіст **Василь Єрмілов** (1894—1968) є автором різних проектів з промислової графіки. Він малював обкладинки книжок і журналів, плакати, створював нові шрифти, ескізи упаковок, марок.

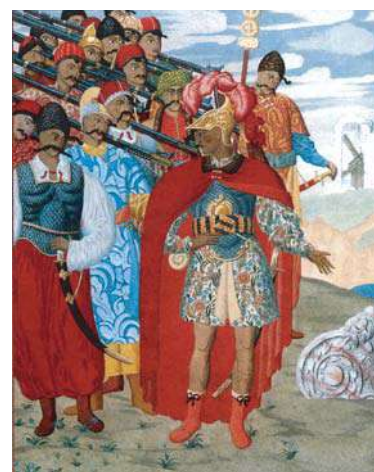
Георгій Якутович. *Наречена*Сергій Якутович. *Іван Мазепа*Яків Гніздовський. *Вівці*

Низку станкових робіт та ілюстрацій до творів класичної літератури створили М. Дерегус, В. Касіян, В. Лопата, Георгій і Сергій Якутовичі, представники української діаспори М. Левицький і Я. Гніздовський.

? *Подискутуйте щодо вислову «на дітях геніїв природа відпочиває» на прикладі графічної династії Якутовичів. Підтримайте цей поширений афоризм або спростуйте його прикладами й аргументами.*

У плеяді графіків вирізняється блискучою майстерністю **Анатолій Базилевич** (1926–2005). У його оформленні «Енеїду» І. Котляревського перевидавали 17 разів! Образ Енея привертав увагу й інших митців, кожному з яких притаманна індивідуальна манера трактування класичного персонажа.

? *Порівняйте різні графічні інтерпретації образу Енея. Який із них, на вашу думку, найліпше втілює характер українського «парубка моторного»?*

Іван Падалка. *Ескіз обкладинки до «Енеїди»*Георгій Нарбут. *Еней та його військо*Анатолій Базилевич. *Ескіз до обкладинки «Енеїди» (1968)*Мирон Левицький. *Ілюстрація до «Енеїди»*

Напрями модернізму мали відчутний відгомін в індивідуальній манері самовираження українських художників-авангардистів О. Богомазова, О. Екстер, А. Петрицького, К. Малевича, О. Новаківського, Ф. Кричевського, Д. Бурлюка, В. Баранова-Росіне. Оригінальні твори останнього з цих митців зберігаються в найпрестижніших музеях, і аукціонні ціни на них переступили мільйонну позначку.

Одним із перших абстракціоністів був видатний художник **Казимир Малевич** (1878–1935), засновник супрематизму, хоча він не обмежувався рамками цих стилів і писав також фігуративні картини філософського змісту.

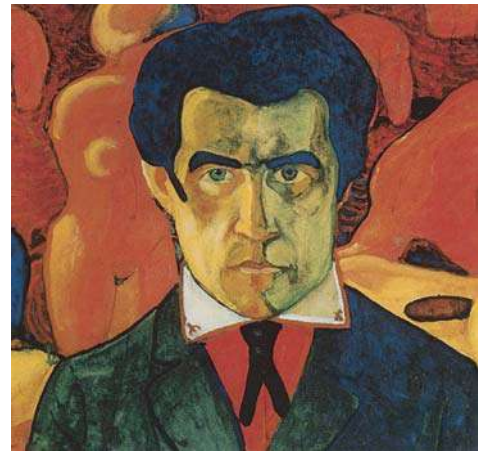
Володимир Баранов-Росіне. *Кузина з квітами*

Олександр Богомазов. *Тирсоносці*

Давид Бурлюк.
Квіти на тлі моря

Казимир Малевич. *Автопортрет*

? Проаналізуйте зміст і художні засоби авангардних композицій. Що незвичного в манері відображення ви помітили? Який жанр твору Д. Бурлюка?

Творчості **Анатолія Петрицького** (1895–1964) притаманні авангардні пошуки в живописі, театральньо-декораційному мистецтві. Картина «Інваліди» у 20-х роках минулого століття була відомою в Європі. Вона відображала трагічні наслідки війни, вражала гостротою сюжету й експресією. Художник створив галерею портретів діячів української культури, більшість із яких були знищені.

Анатоль Петрицький. *Інваліди*

? Що вас вразило в картині «Інваліди»? Це реалістичний чи експресіоністичний твір?

Федір Кричевський.
Триптих «Життя»
(Кохання. Сім'я.
Повернення)

З історії шедевра

Визначним твором українського живопису і зразком модернізму є **триптих «Життя» Федора Кричевського (1879–1947)**. У полотні автор висвітлює вічні теми: любов, надбання і втрата. Глибокий за змістом твір передає гаму людських почуттів від радості до суму. Композиційні й живописні засоби наближають триптих до монументального мистецтва — фрески. Деякі риси індивідуального стилю автора суголосні з релігійним живописом: площинність зображення, локальні фарби, порожнє тло. Ф. Кричевський збагачує живопис модерним трактуванням ритміки виразних ліній і площин.

Михайло Бойчук. Тайна вечеря

Порівняйте композицію М. Бойчука із зарубіжними інтерпретаціями цього сюжету.

Тимофій Бойчук. Жінки біля яблуні

Нові обрії відкрила школа монументального живопису **Михайла Бойчука (1882–1939)**, який започаткував напрям **неовізантизм**. Художник і його послідовники поєднали давні національні традиції (фрески, іконопис) із новітніми світовими досягненнями в галузі живопису. «Бойчукісти» прагнули реформувати мистецтво, називаючи себе «зодчима всесвіту», які творять великий національний стиль. Проте не судилося... У 1930-х роках майже всі їхні твори були знищені, а М. Бойчук, його учні, брат Тимофій і дружина Софія репресовані.

Спадщина живописця європейського масштабу **Миколи Глуценка** (1901–1977) охоплює різні жанри: пейзажі, портрети, натюрморти. Під час навчання і тривалого життя за кордоном художник захоплювався імпресіоністичними та експресіоністичними пошуками.

Микола Глуценко. *Зима*

Європейські традиції, насамперед естетика модернізму, значно вплинули на становлення львівської живописної школи, яку представляли Олекса Новаківський, Олена Кульчицька, Роман Сельський. У пейзажах рідної Гуцульщини яскраво виявилася імпресіоністична манера живопису Івана Труша, хоча він писав картини в різних жанрах. Художник дружив з І. Франком і створив більше десяти портретів письменника.

? *Опишіть колорит натюрморту. Ознаки якого стилю ви відчувли? Проведіть паралелі з картинами європейських представників цього стилю.*

Олена Кульчицька.
Автопортрет

Роман Сельський.
Червона кімната

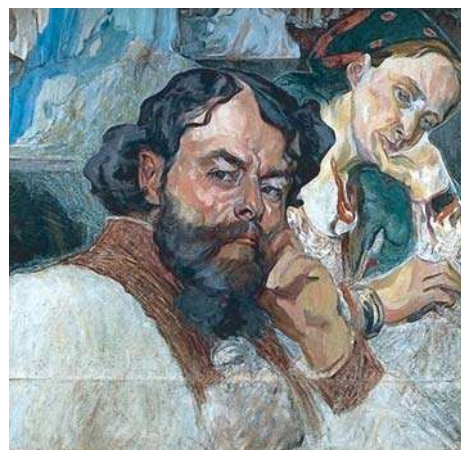

Іван Труш. *Портрет Івана Франка*

Василь Хмелюк. *Квіти*

Пейзажі, портрети та натюрморти в дусі постімпресіоністів писав представник української діаспори в Парижі Василь Хмелюк.

Олекса Новаківський.
Автопортрет з дружиною

Адальберт Ерделі. *Натюрморт з червоною чашкою та дзвіночками*

Феодосій Гуменюк. *Моя Україна*

Тетяна Яблонська. *Автопортрет в українському костюмі*

Після доби «розстріляного Відродження» панівною тенденцією в українському мистецтві став соціалістичний реалізм, який офіційно насаджували під гаслом «мистецтво має бути зрозумілим широким масам». Це призвело до заборони свободи творчості, припинення інновацій. Проте навіть у цих умовах найкращі українські художники прагнули відійти від прямолінійного копіювання життя і зверталися до народних джерел, символічних образів, виразної декоративності. Це — Олексій Шовкуненко, Тетяна Яблонська, Іван-Валентин Задорожний, Феодосій Гуменюк, а також провідні митці закарпатської школи Адальберт Ерделі, Йосип Бокшай, Федір Манайло, Володимир Микита.

Віктор Зарецький. *Автопортрет. Дама у блакитному*

Розкрийте особливості художньої мови митців на поданих прикладах. Акцентуйте використання українських традицій.

Багатогранний живопис **Віктора Зарецького** (1925—1990) — станковий і монументальний — неможливо вписати у межі певного напрямку. Самобутність його живописної мови незаперечна.

Стиль митця нерідко порівнюють із творчістю Г. Клімта, акцентуючи витончене орнаментальне декорування картин, шляхетні риси жінок на портретах, фантастичність золотих кольорів. Проте митець спирається на колористику й орнаментику українського народного мистецтва.

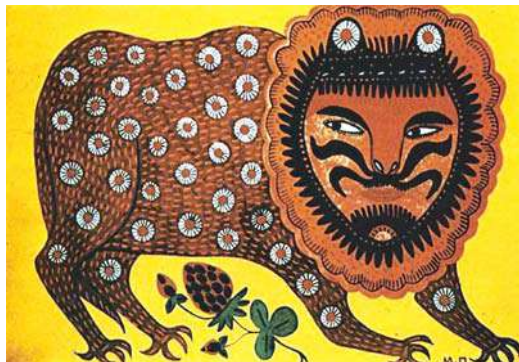

Никифор Дровняк. *Композиція без назви (Польща)*

Поряд із професійним (академічним) живописом розвивається народне мистецтво, представлене блискучою плеядою талановитих майстрів.

Вражає неповторністю стиль живопису видатної народної художниці **Катерини Білокур** (1900–1961). Розмаїття форм і кольорів у її квіткових композиціях заворює своєю гармонією і майже неземною красою.

«Геніальною українкою» назвав Пабло Пікасо **Марію Приймаченко** (1909–1997), вражений її фантастичними мальовничими образами. З-поміж них більшість оптимістичні («Свято», «Весілля»), є і драматичні («Загроза війни»).

Марія Приймаченко. *Звір гуляє*

?

Порівняйте пейзажі й портрети В. Зарецького і Г. Клімта. Визначте спільні й оригінальні художні риси.

Параска Власенко. *Квіти у жовтому вазоні*

Катерина Білокур. *Квіти за тином*

?

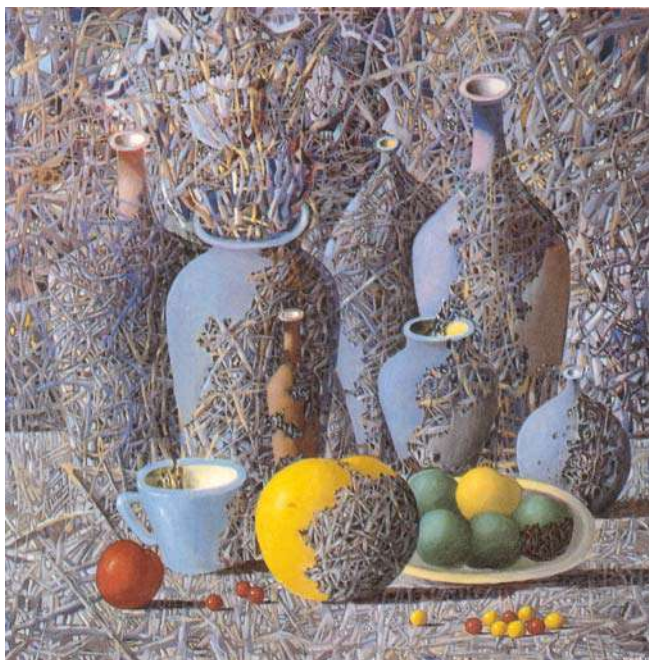
Яка композиція народних майстрів живопису вам найбільше сподобалася? Опишіть свої враження. Поясніть, у чому полягає її виразність.

Марфа Тимченко. «Засвіт встали козаченьки...»

Ганна Собачко-Шостак.
Шпаківня
(поштова марка)

Іван Марчук. Композиція

В умовах незалежності, свободи творчості митці підхопили рух українського авангарду і продовжили його розвиток. Творчі пошуки художників епохи постмодернізму не вкладаються в межі єдиного стилю чи напрямку. В реалістичній манері продовжують працювати митці старшого покоління. Абстрактні композиції створюють Тіберій Сільваші, Олексій Животков, Олег Тістол, Олександр Дубовик. Утім, для творчості більшості митців характерне поєднання найрізноманітніших методів художнього самовияву.

Очолює рейтинг найуспішніших сучасних українських художників **Анатолій Криволап** — неперевершений «маєстро кольору», як його називають. Робота митця «Кінь. Вечір» на аукціоні була продана за 186 тисяч доларів.

Усесвітнє визнання здобув **Іван Марчук**, доробок якого налічує близько 5000 творів. Художник виробив метод, який назвав *пльонтанізм*: зображення ніби сплетені з безмежної кількості чудернацьких ниток. І. Марчук потрапив до рейтингу «Сто геніїв сучасності», який уклала британська газета The Daily Telegraph.

Анатолій Криволап. *Крим*Максим Мамсіков. *Морський бій*

?

Проаналізуйте мову представлених картин. Фігуративний чи абстрактний живопис вам більше до вподоби?

На сучасному етапі відбувається інтенсивний пошук нових форм мистецтва, які виходять за межі традиційної картини. Звичними вже стали *асамбляж*, *інсталяція*, *перформанс*. Образотворче мистецтво ніби прагне злитися з іншими видами художньої творчості, насамперед музикою і театром. Комп'ютерна графіка впевнено проникає майже в усі сфери діяльності: рекламу, дизайн, промисловість, кінематографію.

Мистецька скарбничка

Асамбляж — техніка візуального мистецтва, споріднена колажу; введення у твір мистецтва тривимірних нехудожніх матеріалів, буденних предметів.

Інсталяція — вид творчості, в якому окремі елементи розташовують усередині простору й утворюють єдине ціле з часто театралізованою обстановкою залу.

Перформанс (від англ. *performance* — вистава) — одна з форм акціоністського мистецтва, де твором вважають дії автора, за якими спостерігають глядачі.

- 1 Назвіть найвідоміші зразки українського іконопису.
- 2 Схарактеризуйте творчість Т. Шевченка-художника. Що вас у ній приваблює найбільше? Поясніть на конкретних творах.
- 3 Наведіть приклади творів різних жанрів в українському живописі: портрета, пейзажу, історичного, побутового, релігійного. Схарактеризуйте їх.
- 4 Розкрийте особливості української графіки на конкретних зразках.
- 5 Уявіть себе підприємцем, складіть рейтинг українських художників і оберіть з їхньої спадщини топ-10 картин для показу на міжнародному аукціоні. За бажанням — зробіть переклад назв і авторів англійською мовою.
- 6 Проведіть диспут на тему «Чи замінять новітні арт-практики — перформанси та інсталяції — традиційну картину в мистецтві майбутнього?».
- 7 **Практикум. Варіант 1.** Мистецький проєкт із комп'ютерною презентацією (на вибір): «Мистецька Шевченкіана», «Майстри народного живопису», «Український авангард», «Славетні українці у світовому мистецтві». **Варіант 2.** Напишіть есе про творчість одного з українських художників чи художниць, яка вас найбільше вразила. Репродукцію якої його/її картини ви хотіли б подарувати друзям з інших країн, щоб зацікавити їх українським мистецтвом?

Феодосій Гуменюк. *Маруся Богославка*

Історичні джерела свідчать, що наші предки, східні слов'яни, мали багатожанровий фольклор, грали на різноманітних музичних інструментах. Архаїчні пісні, хороводи, ігри склалися в календарно-обрядові та родинно-обрядові цикли.

Зміцнення Київської держави, прийняття християнства сприяли утвердженню Києво-Печерської лаври як осередку високої культури хорового співу. Імена співців Митуси та Ора згадуються в Іпатіївському та Галицько-Волинському літописах. Легендарний Боян зі «Слова о полку Ігоревім» співав, акомпануючи собі на гусях (інша назва — псалтеріум, або псалтир). Виникає новий фольклорний жанр — билини, в яких оспівували захисників рідної землі, народних героїв.

Гудок

Гуслі

§ 7.4

Музичне мистецтво

? Які найдавніші музичні артефакти України вам відомі? Висловіть свої версії щодо походження і звучання первісних музичних інструментів.

Витоки української музичної культури губляться в минулих тисячоліттях. До найдавніших пам'яток музичного мистецтва належать духові інструменти з рогів тварин, дудочки з пташиних кісток, що нагадують флейту Пана, металеві бубонці й брязкальця, а також своєрідні тризубці з пташками-дзвіночками, які використовували під час обрядів. На фресках, скіфських коштовностях, монетах і вазах з античних міст Північного Причорномор'я трапляються зображення музикантів.

? Які пісні належать до календарно-обрядових, а які — до родинно-побутових?

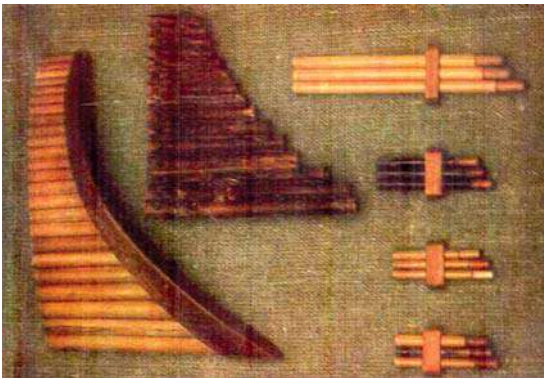
Зображення Давида і Мелодії на дні чаші з Чернігова XII ст., срібло

На фресках Софійського собору збереглися зображення виконавця на гудку — інструменті, схожому на скрипку. Також там можна побачити цілий ансамбль музикантів, які грають на флейті, сурмах, струнних інструментах, подібних до лютні та ліри, металевих тарілках, дзвонах, парних барабанчиках, а також, можливо, на пневмонічному органі.

Поцікавтеся інтерпретаціями сюжету фрески «Скоморохи» і висловіть власну версію щодо можливого зображення органа на ній.

У походах князів супроводжувала так звана ратна музика, урочиста або весела. Вона лунала під час святкових трапез і розваг. У військових оркестрах і побуті використовували духові та ударні інструменти: труби, роги, волинки (жалейки), окарини, кувички; бубни, тарілки, накри (подвійні барабани типу литавр). Особливо шанували на Русі музику дзвонів, що колоритним перегуком супроводжувала християнські свята, а також збирала народ на віче.

Духові інструменти часів Київської Русі: сопілки, кувички, окарина

Фреска Софійського собору із зображенням музикантів

Реконструкція фрески «Скоморохи» (фрагмент фрески з органом)

Які ви знаєте українські думи? Наведіть приклади творів, які вивчали на уроках історії, літератури. Хто виконує думи? Якій тематиці вони присвячені?

За козацько-гетьманської доби, під час національно-визвольної боротьби, розквітло мистецтво кобзарів, виникли думи. Головна тематика цих творів — відображення сторінок української історії, непересічних подій нашої славної минувшини, моральні аспекти. Думи вирізняються своєрідністю художньої мови. У текстах уживають метафори, порівняння, образи-символи. Речитативна мелодія завжди підпорядковується тексту. Композиція дум складається із заспіву «заплачки», циклу «уступів» і завершення «славнослов'я».

Кобзар Г. Гончаренко
і торбаніст О. Бородай

Пригадайте склад
«троїстих музик»,
поширених у різних
регіонах України.

Вадим Одайник. Гуцульські музики

Іполіт Липинський. Ліра

Окрім дум, героїчні сторінки боротьби українського народу за незалежність упродовж козацько-гетьманської доби опоетизовували *історичні пісні*, в яких є образи реальних осіб — гетьманів, козацьких ватажків, народних месників. На відміну від дум історичним пісням притаманні маршові ритми, чітка куплетно-варіаційна форма, виконання хором без супроводу. Наприклад, «Ой на горі та женці жнуть» — у ній згадуються гетьмани П. Дорошенко та П. Сагайдачний. Завдяки епічному фольклору слава про козацькі

Невідомий художник. Козак Мамай

походи, хоробрість і мужність українських захисників поширювалася й за межами рідної землі. Пригадаємо знамениту картину «Козак Мамай» — він завжди із шаблею, люлькою і... кобзою. Тобто — завжди з піснею! Авторство деяких пісень, зокрема «Засвіт встали козаченьки», ймовірно, належить напівлегендарній співакці-полтавчанці **Марусі Чурай**.

Пам'ятник
Марусі Чурай у Полтаві
(скульп. В. Голуб,
Д. Коршунов,
архіт. А. Чорнощоків)

Соціально-побутові пісні — козацькі, чумацькі, бурлацькі, наймитські тощо — відображали соціальну нерівність, професійну діяльність українців. Вони зазвичай сумні, пронизані щемливими мотивами туги за родиною або, навпаки, — сповнені передчуттям радості зустрічі з рідною домівкою, наприклад «Над річкою бережком».

Родинно-побутові пісні можна умовно поділити на такі жанрові різновиди, як ліричні, жартівливі (гумористичні, сатиричні), танцювальні. Завдяки красі й виразності мелодій українська пісенна лірика здобула славу в усьому світі. Жартівливі пісні й танці (метелиця, гопак, козачок, коломийка, аркан, шевчик тощо) відображають таку рису української ментальності, як оптимізм світосприйняття.

Упродовж багатьох століть роль центру музичного професіоналізму відігравала церква. На початковому етапі сформувався одnogолосний церковний спів, згодом виникло багатоголосся, певний час вони співіснували. Головна відмінність східного (*православного*) християнського музичного ритуалу від західного (*католицького*) полягає у використанні виключно хорового співу а капела.

Поступово хорова музика, де панував унісонний знаменний розспів, чітко розмежувалася на чотири голоси: бас, тенор, альт, дискант. Виник партесний спів, який фіксували вже не знаками-крюками, а новим «київським» лінійним письмом із квадратними нотами. Партесну музику опановували у братських школах (Київ, Львів, Острог, Луцьк). Узагальненням цієї практики стала «Граматика мусікійська» (1675) **Миколи Дилецького** (1630—1690), яка вміщує правила композиції, вправи з хорового співу і диригування, поради щодо навчання музики, розвитку слуху, голосу.

Нотний Ірмолай (рукописні книжки XIV–XVI ст. із духовними наспівами)

Аркуш із «Мусікійської граматики» М. Дилецького

У царині вокальної творчості одне з провідних місць належить **Григорію Сковороді** (1722—1794) — видатному українському філософу, поету, педагогу, музиканту, який грав на багатьох інструментах. Він писав канти, створив збірку «Сад божественних пісень». «Сковородинські пісні» дійшли до нашого часу в усних варіантах-версіях бандуристів і лірників. Поступово вони стали народними.

Неможливо перелічити всі різновиди української народної пісні, бо вони невичерпні, як і життя народу.

Невідомий художник.
Портрет Г. Сковороди

Поступово в побутовому музичуванні зароджувалися світські вокальні жанри: спочатку канти і псалми, які брали до репертуару мандрівні дяки й лірники, згодом — пісня-романс, що виконували під акомпанемент клавикорду, бандури, торбану, а пізніше — фортепіано або гітари.

Самостійно дослідить, який кант Г. Сковороди використали І. Котляревський у «Наталці-Полтавці» та М. Лисенко в однойменній опері.

Іван-Валентин Задорожний.
Максим Березовський

Основоположником жанру духовного хорового концерту був **Максим Березовський** (1745–1777) — композитор яскравої творчої індивідуальності. Він створив оперу «Демофонт» і сонату для скрипки і чембало, що стали першими зразками цих жанрів у вітчизняній музиці. Твори митця вирізняються емоційністю, вишуканістю композиторського письма. Його музика поєднувала традиції західноєвропейської (італійської) музики з елементами української мелодики.

Хорові концерти М. Березовського, А. Веделя, Д. Бортнянського (на вибір).

Які види музичної творчості — вокально-хорової чи інструментальної — домінували в українській культурі в період романтизму?

«Золотим віком» української музики називають другу половину XVIII ст., коли яскраво виявився стиль бароко, а пізніше — класицизм. У цей період досягає вершин хорова творчість блискучого тріо українських композиторів Максима Березовського, Артемія Веделя і Дмитра Бортнянського. Відбувається прорив у галузі світських жанрів: опери, симфонії, концерту, сонати.

Під впливом західноєвропейської професійної музики у творчості М. Березовського, А. Веделя і Д. Бортнянського одночастинний партесний концерт доби бароко змінюється циклічним концертом епохи класицизму. Він будувався на контрастному зіставленні частин і набув рис своєрідної класичної хорової симфонії.

Ігор Гречаник.
Меморіальна дошка А. Веделю

Михайло Бельський. Портрет
Д. Бортнянського

Артемій Ведель (1767–1808) — композитор, диригент, співак (тенор), скрипаль, педагог, писав виключно сакральну музику. Він розвивав у своїх концертах (близько 30) традиції української хорової культури, пісенно-романсової лірики. Музика А. Веделя вирізняється експресивною мелодикою, широким діапазоном людських почуттів — від скорботних до урочисто-величальних.

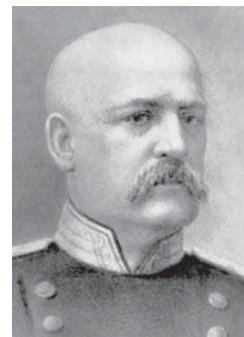
Дмитро Бортнянський (1751–1825) — класик хорової музики, реформатор церковного співу, у творчості якого поєдналися найновіші на той час досягнення європейської, зокрема італійської, музики з вітчизняними музичними традиціями. Він написав понад 100 хорових творів, декілька опер та інших творів світських жанрів, зокрема Концертну симфонію, концерт для чембало з оркестром, сонати тощо.

В Україні, як і в Європі, важливу національно-просвітницьку роль відігравала опера. Суттєвий внесок у становлення цього жанру зробив **Микола Аркас** (1853–1909), який написав оперу «Катерина» на текст поеми Т. Шевченка.

Зразком поєднання народної та професійної творчості є «Запорожець за Дунаєм» **Семена Гулака-Артемовського** (1813–1873). Виразна музична мова, що увібрала барви українського пісенного мелосу, тип драматургії з чергуванням музичних номерів і розмовних діалогів, реалістичність персонажів – ліричних (Оксана, Андрій) і комічних (Карась, Одарка) – сприяли популярності опери.

Семен
Гулак-Артемовський

Микола Аркас

Пам'ятна медаль Національного банку України, присвячена М. Лисенку, з нотами «Молитви за Україну» («Боже, великий, єдиний...»)

На початку ХХ ст. завершився важливий етап розвитку української музики, який увійшов в історію під знаком становлення національної композиторської школи, фундатором якої був видатний громадський діяч, композитор, хоровий диригент, фольклорист, піаніст і педагог **Микола Лисенко** (1842–1912). Спадщина митця охоплює різні жанри: опери, кантати, вокальні та інструментальні твори. Багатогранна діяльність М. Лисенка мала виняткове значення для розвитку української культури. У діалозі фольклорного і композиторського – типовому для романтичного мистецтва – оформився стиль української професійної музики.

Фундатором Перемишльської композиторської школи став священик **Михайло Вербицький** (1815–1870), який писав духовну музику в західноєвропейських традиціях. До театральних п'єс він створював увертюри, що стали першими зразками української симфонічної музики в Галичині. На вірш П. Чубинського «Ще не вмерла України...» М. Вербицький написав солоспів із супроводом гітари. Твір побачив світ у збірці «Кобзар» (1885) і почав поширюватися у численних різновидах. Зі здобуттям Україною незалежності ця пісня стала Державним гімном, символом відродження та єдності українського народу.

Пам'ятник М. Лисенку в Києві
(скульп. Д. Гнездилов, архіт. О. Ковальов)

Марка з портретом М. Вербицького
і нотами фрагмента Державного гімну України

? *Порівняйте музику М. Лисенка і М. Вербицького. Висловіть власні судження щодо авторського прочитання твору Т. Шевченка різними композиторами.*

Послідовники М. Лисенка — М. Леонтович, К. Стеценко і Я. Степовий продовжили його справу.

Микола Леонтович (1877—1921) — видатний майстер хорової мініатюри, автор знаменитого «Щедрика» й інших хорових обробок українських народних пісень, які ввійшли до золотого фонду нашої культури. Обробки й оригінальні твори (кантата «Льодолом»), духовна музика композитора належать до хорової класики.

Кирило Стеценко (1882—1922) — композитор, хоровий диригент, священник, педагог, учень і духовний спадкоємець М. Лисенка. В образній сфері його музики (хори «Сон» і «Прометей», кантата «Шевченкові», церковні твори, обробки народних пісень) домінують ліричні й лірико-драматичні мотиви.

Яків Степовий (1883—1921) — автор переважно камерної музики — вокальної та фортепіанної. Опосередковане відтворення національного колориту є ознакою творчого почерку композитора-лірика. Солоспів «Степ» композитора став знаменитим і вплинув на походження його псевдоніма.

К. Стеценко. Солоспів «Стояла я і слухала весну» на вірші Л. Українки.
Я. Степовий. Балада «Три шляхи» на вірші Т. Шевченка.
М. Леонтович. Хорові обробки.

Між поглядами на розвиток національної культури у музикантів західного і східного регіонів України не було значних розбіжностей. Симптоматично, що до «Заповіту» Великого Кобзаря водночас (1868) звертаються на заході України Михайло Вербицький і на сході — молодий Микола Лисенко.

*М. Лисенко. «Заповіт».
М. Вербицький. «Заповіт».*

Олександр Рожков.
Портрет М. Леонтовича

Кирило Стеценко

Пам'ятні монети НБУ, присвячені «Щедрику»

Яків Степовий

Висловіть власні судження щодо індивідуального стилю кожного композитора. Заспівайте одну з пісень в обробці М. Леонтовича.

До плеяди композиторів і музичних діячів Західної України доби становлення української професійної музики належать:

- засновник і перший директор Львівського музичного інституту ім. М. Лисенка **Анатоль Вахнянин** (1841–1908);
- хоровий диригент і засновник музичного видавництва «Бібліотека музикальна» **Остап Нижанківський** (1862–1919);
- організатор музичної школи та видавництва у Станіславі **Денис Січинський** (1865–1909);
- композитор, письменник, педагог-просвітник, автор понад 400 хорових творів **Сидір Воробкевич** (1836–1903).

Тривалий час в українській музичній культурі провідними залишалися хорові жанри. Класичним зразком кантати вважається лірико-драматична *кантата-поема* «Хустина» за Т. Шевченком **Левка Ревуцького** (1889–1977). Композитор по-новому трактує фольклор: народні мелодії не цитуються, а наразі створюються оригінальні музичні образи у фольклорному дусі.

До шедеврів українського мистецтва належать хори **Бориса Лятошинського** (1894–1968) на вірші Т. Шевченка, М. Рильського, О. Пушкіна.

Вокально-симфонічний жанр став провідним у творчості видатного композитора **Станіслава Людкевича** (1879–1979). Митця приваблювали драматичні і трагедійні образи, ідеї бунтарства і нескореності, як, наприклад, образ Прометея у кантаті-симфонії «Кавказ» за поезією Т. Шевченка. Для втілення своїх задумів він обирає масштабні композиції із контрастами й наскрізним розвитком.

Чому, на вашу думку, композитори зверталися до творів Т. Шевченка?

Майстром інструментальних мініатюр був **Василь Барвінський** (1888–1963), який залишив багату камерно-інструментальну спадщину для різних складів (тріо, квартет, квінтет). Завдяки лаконізму засобів, колористичній гармонії, фактурним і тембровим ефектам він створив власний витончений стиль.

Левко Ревуцький

Борис Лятошинський

Станіслав Людкевич на поштовій марці

Скульптор Василь Одрехівський.
Бюст В. Барвінського

З історії шедевра

Ще з часів Й.-С. Баха, В.-А. Моцарта, Р. Шумана, П. Чайковського існувала традиція писати музику спеціально для дітей. У ХХ ст. її продовжили К. Дебюссі, С. Прокоф'єв, Б. Барток. Український композитор Василь Верховинець уклав збірку ігор з піснями для маленьких дітей «Весняночка». Основоположником дитячого фортепіанного репертуару в українській музичній культурі став **Віктор Косенко** (1895–1938).

Фортепіанний цикл «24 дитячі н'єси» розкриває яскравий і радісний світ дитинства. Цикл містить різноманітні за тематикою і настроями твори. Широку популярність у юних піаністів здобули настівні «Колискова» і «Мелодія», таємничо-загадкові «Казочка» і «Балетна сценка», веселі та швидкі «До щик» і «За метеликом», пейзажні н'єси «На галявині» й «Пастораль». У цьому циклі В. Косенко вперше в українській музиці ввів у практику навчання учнів усі 24 тональності. Дитячі н'єси композитора — зразок поєднання професійної майстерності та розуміння психології дитини, її життєвих інтересів і мрій.

Віктор Косенко

Мирослав Скорик

В. Косенко. «24 дитячі н'єси»
(на вибір).

Євген Станкович

Поєднання самотніх зразків фольклору із сучасними засобами виразності — характерна ознака *нефольклорного* стилю **Мирослава Скорика**. У «Карпатському концерті», циклі «Гуцульський триптих» митець знаходить оркестрові барви, що нагадують звучання народних інструментів цього регіону — трембіти, фляри, цимбалів. Водночас у його творах використано прийоми сучасної серійної техніки. Такий синтез надає музичній мові композитора неповторного забарвлення.

Євген Станкович — один із провідних українських композиторів-симфоністів сучасності. Його творчості притаманні монументальність задумів, драматизм, глибинні зв'язки з фольклором Закарпаття, експериментування у царині музичних форм і техніки. У доробку композитора масштабні та камерні *неокласичні* симфонії, фольк-опера «Цвіт папороті», балети, музика до кінофільмів. Він одним із перших у вітчизняній музиці застосував прийоми *полістилістики*, *колажу*.

Серед композиторів-сучасників, які приділяють значну увагу збагаченню українських хорових традицій, яскравою постаттю є **Леся Дичко** — майстриня хорової музики різних жанрів: літургій, хорів-мініатюр, кантат, зокрема й для дитячих хорів.

Про новаторські пошуки у сфері поєднання архаїки і найсучасніших музичних засобів виразності свідчать концерт для хору, солістів і симфонічного оркестру **Івана Карабиця** «Сад божественних пісень» на слова Г. Сковороди. Композитор застосовує сучасні *сонорні* звучання, які надають музичним образам оригінального колористичного забарвлення.

*М. Скорик. «Карпатський концерт».
Є. Станкович. Камерна симфонія № 3.*

Леся Дичко

У музичній культурі минулого століття співіснували дві системи: з одного боку, офіційна музика соцреалізму, що, попри загальну естетику творів на замовлення, мала значні творчі здобутки, з іншого — офіційно не визнана у власній країні творчість композиторів-шістдесятників, які сповідували інші естетичні ідеали, реалізуючи їх переважно в інструментальній музиці, зокрема камерній.

Спробуйте дати власне тлумачення змісту прослуханих творів. Визначте риси неофольклоризму і неокласицизму.

Як ви розумієте поняття «авангард» у мистецтві?

Творчість представників *музичного авангарду* має непересічне значення для модернізації музичної мови, вони першими почали застосовувати додекафонію, *сонорику*, *алеаторику*. Це, наприклад, твори **Віталія Годзяцького** «Розрив площин» і **Валентина Сильвестрова** «Спектри». Виникає також «конкретна музика», в якій поряд із музичними звуками використовують акустичні ефекти, шуми. Саундтрек **Леоніда Грабовського** до фільму Ю. Ілленка «Криниця для спраглих» (1965) стає одним із перших таких зразків.

Новаторську творчість В. Сильвестрова спочатку визнали й високо оцінили за кордоном. У 1960–1970-х роках він став лауреатом Міжнародної премії США, Міжнародного конкурсу молодих композиторів у Нідерландах. Пізніше митець здобув визнання і в Україні.

У царині пісенної творчості значні досягнення мав **Платон Майборода** (1918–1989), чий задушевний авторський стиль виявився у піснях «Рідна мати моя», «Пісня про вчительку», «Київський вальс».

Валентин Сильвестров

Пам'ятник В. Івасюку у Львові
(скульп. С. Олешко,
архит. М. Ягольник)

Володимир Івасюк

Понад дві сотні ліричних пісень створив **Олександр Білаш** (1931–2003), з-поміж яких справжній шедевр — «Два кольори» на слова Дмитра Павличка. Українська пісенна спадщина збагатилася такими чудовими творами, як «Чарівна скрипка» Ігоря Поклада, «Очі волошкові» Степана Сабадаша, «Чорнобривці» Володимира Верменича, «Червона рута» Володимира Івасюка та ін.

Пісні П. Майбороди, О. Білаша,
В. Івасюка (на вибір).

Поміркуйте, у чому «секрет вічної молодості» цих пісенних шедеврів. Подивіться документальні фільми, присвячені життю і творчості В. Івасюка. Поміркуйте, чому пісня «Червона рута» стала символом не лише української музичної естради, а й української культури загалом.

В умовах налагодження міжнародних зв'язків в українську музичну культуру проникають потужні струмені західноєвропейського пост-модернізму. Молоді композитори починають активно звертатися до модерних засобів у звуковій і технічній сферах, джазових інтонацій, здобутків поп-культури.

Високого рівня досягло українське музичне виконавство. Українська співачка (сопрано) **Соломія Крушельницька** (1872–1952) з грандіозним успіхом виступала на багатьох оперних сценах світу, зокрема в міланському театрі Ла Скала, паризькій Гранд-опера. Італійський композитор Дж. Пуччіні, автор опери «Чіо-Чіо-Сан», подарував Соломії, яка виконувала головну партію у цій опері, свій портрет із написом: «Найпрекраснішій і найчарівнішій Батерфляй».

Дует Солов'яненко
і Мірошніченко

Пам'ятник Соломії
Крушельницькій у Тернополі

Українське вокальне мистецтво уславилося поза межами України іменами Івана Паторжинського, Бориса Гмирі, Івана Козловського, Оксани Петрусенко, Дмитра Гнатюка, Анатолія Солов'яненка, Євгенії Мірошніченко, Володимира Гришка, Ольги Басистюк, Вікторії Лук'янець, Тараса Штонди та багатьох інших.

Українська популярна музика ввібрала традиції народних ліричних пісень і професійних солоспівів, а також зарубіжної естради. Сформувалися різні напрями: поп-музика, рок-музика, джаз, авторська (бардівська) пісня. Зародився особливий різновид пісенної творчості — *шлягер*.

Завдяки пісенному фестивалю «Червона рута», численним фестивалям і конкурсам («Таврійські ігри», «Крок до зірок», «Голос країни») сучасна популярна музика досягла в Україні свого злету. Наших виконавців почули і зрозуміли в інших країнах світу, а **Руслана** і **Джамала** стали переможницями «Євробачення».

Кращі вітчизняні гурти спираються на національні джерела, поряд з новітніми електронними використовують українські народні інструменти. Зароджуються національні традиції рок-музики, у її мелодику проникають фольклорні інтонації.

?

Хто із сучасних українських співаків подобається вам найбільше? Поцікавтеся творчістю відомих українських гуртів, поданих на ілюстраціях.

Оберіть колективно топ-10 сучасних українських пісень, співаків, гуртів.

«Гайдамаки» (лідер гурту О. Ярмола)

«Океан Ельзи» (лідер С. Вакарчук)

ОНУКА (солістка Н. Жижченко)

«The Hardkiss» (солістка Ю. Саніна)

«ДахаБраха»

«Скрябін» (лідер А. Кузьменко, 1989–2015)

Олександр Кошиць

У популяризації української музики у світі істотну роль відіграли хорові та інструментальні колективи, насамперед хор **Олександра Кошиця** (1875—1944), оркестри й хори під керівництвом автора улюбленої в народі пісні «Гуцулка Ксеня» **Ярослава Барнича** (1896—1967).

Значну творчу спадщину залишили композитори української діаспори. Андрій Гнатишин із Відня та Ігор Соневицький зі США розвивають багатотомові традиції духовної музики. Юрій Фіяла написав «Українську симфонію» і симфонічну поему «Тіні забутих предків» за твором М. Коцюбинського, Микола Фоменко — опери «Івасик-Телесик» і «Маруся Богуславка», солоспів «Любіть Україну».

Українська діаспора пишається плеядою оперних співаків, серед яких Модест Менцинський, Олександр Мишуга, Євгенія Зарицька, Ірина Маланюк та інші.

Американська співачка українського походження **Квітка Цісик** (1953—1998) стала володаркою премії «Оскар» (фільм «You Light Up My Life», реж. Дж. Брукс, 1977). Вона співала в Гентській опері (Бельгія), виступала на американському телебаченні, у рекламі. Записала два українські альбоми «Квітка. Пісні України» і «Два кольори».

Ярослав Барнич

Квітка Цісик

Ірина Маланюк

Скульптор Ярослав Скакун.
Бронзові погруддя О. Мишуги (зліва)
і М. Менцинського (справа)
із Дзеркальної зали
Львівського оперного театру

Українські пісні
у виконанні Квітки Цісик.

За межами Батьківщини українські музиканти підтримували виконавство на народних інструментах. Твори для бандури та ансамблів бандуристів писали керівник і диригент капели бандуристів ім. Т. Шевченка з американського міста Детройта Григорій Китастий, співаки-бандуристи Василь Ємець та Зіновій Штокалко.

Григорій Китастий

Вірко Балей

Капела бандуристів Канади та хор «Веснівка». Шлях до Незалежності 1918–2018 (виступ в Торонто, Канада)

Серед відомих інструменталістів діаспори — піаністки Любка Колеса і Дарія Гординська-Каранович, піаніст, композитор і диригент Вірко Балеї.

Таким чином, музичне мистецтво України пройшло тривалий і складний шлях еволюційного зростання, збагатило панораму стилів і жанрів, поєднало традиції та інновації. Воно полонило серця мільйонів українців за межами Батьківщини, його скарби з інтересом відкривають для себе народи інших країн.

Мистецька скарбничка

Алеаторика (з лат. — гральна кістка, випадковість) — метод музичної композиції ХХ ст.; передбачає мобільність, незакріпленість музичного тексту, форми твору.

Кластер (з англ. — гроно) — сукупність звуків, що створюються з малих і великих секунд.

Літургія — найважливіше богослужіння східнохристиянської церкви, подібне до меси у католиків і протестантів.

Сонорика (від лат. — дзвінкий, головний) — один із методів композиторської творчості у музиці ХХ ст.; ґрунтується на використанні тембрових яскраво забарвлених звучань — сонорів.

Торбан — український і польський струнно-щипковий інструмент, поширений у поміщицькому і козацько-старшинському побуті («панська бандура»).

?

Вивчаючи культуру української діаспори, з'ясуйте, чи зверталися композитори до тем, пов'язаних з Україною, до фольклору, творів українських поетів і письменників.

- 1 Які музичні інструменти існували в Київській державі? Назвіть українські народні музичні інструменти, про які ви дізналися вперше.
- 2 Розкрийте спільні ознаки хорової творчості М. Березовського, А. Веделя і Д. Бортянського. Хто з них писав також опери й інструментальну музику?
- 3 У чому полягає значення творчості М. Лисенка, М. Вербицького, М. Леонтовича, композиторів-шістдесятників для української культури?
- 4 Творчість якого українського композитора вам імпонує? Які твори з його спадщини подобаються найбільше? Висловіть своє ставлення до цієї музики.
- 5 Зазначте основні здобутки української музики в царині виконавства. У чому полягають особливості виконавства в українській діаспорі?
- 6 Самостійно дослідіть і визначте, кого із сучасних співаків, співачок і гуртів ви обрали б для виступу на «Євробаченні». Аргументуйте свій вибір.
- 7 **Мистецький проект.** (Колективна робота). «І прадіди в струнах бандури живуть...» (про кобзарство в Україні). Дізнайтеся, які знані бандуристи є у вашому краї. Зробіть записи або запросіть когось із них виступити у вашій школі.
- 8 **Практикум.** (Робота у групах). **Варіант 1.** Проведіть блиц-гру між двома командами, співаючи по черзі й без пауз українські пісні, які починаються на «Ой...». **Варіант 2.** Розділіться на групи за жанрами пісень — обрядові, історичні, ліричні, жартівливі, естрадні тощо. Презентуйте по черзі від груп зразок обраного жанру (кожний учень співає по одній пісні). Оберіть колективно (шляхом анонімного голосування) трійку співаків — зірок класу.

Статуетка «Скіфський олень» — символ кінофестивалю «Молодість»

§ 7.5 Театр і кіно

Вархаїчні часи люди не уявляли свого життя без різних видовищ. У синкретичному обрядовому фольклорі слов'ян нерозривно поєдналися слово, музика, танці, магічні ритуальні дії. Театр має нерозривний зв'язок із грою. В обрядовому пратеатрі вона розгортається мовби за попередньо розписаним сценарієм.

Весняний обряд розігрувався просто неба і складався з ігор-хороводів з імітацією трудових процесів, рухів тварин: «Кривий танець», «Вербова дощечка», «Воротар», «Король», «Просо» та ін.

Новорічний обряд «Водіння Кози» передбачав застосування спеціального костюма — вивернутого кожуха з міха, що одягав «актор». Колядники використовували маски, грим.

Прообрази театрального реквізиту можна побачити в обрядових діях спалювання солом'яного опудала на Масницю, у завітчаній стрічками Марені, яку топили в річці навесні, у прикрашанні хати солом'яним дідухом на Новий рік.

Богдан Сорока. Коляда

Оксана Андрущенко. Дідух (живопис на склі)

З античних часів дійшли до нашого часу письмові свідчення про театри Ольвії, Херсонесу, Боспору. На теренах Північного Причорномор'я збереглися зображення масок, статуетки акторів. Театральні вистави були частиною святкового обряду на честь бога Діоніса. Про те, які твори ставили в театрах, достеменно невідомо.

Архітектурні залишки амфітеатру археологам пощастило знайти лише в Херсонесі. За типом розташування у просторі він наслідував грецькі театральні споруди. В античному театрі література, музика і танці нероздільні: при виконанні трагедій і комедій хор з інструментальним акомпанементом відігравав роль коментатора подій, що відбувалися на сцені.

Залишки античного амфітеатру в Херсонесі Таврійському, Севастополь

Перші професійні актори — скоморохи — в часи Київської Русі виступали як музиканти, танцюристи, акробати і перед народом, і перед князівською знаттю. Вистави скоморохів не потребували спеціального приміщення та обладнання, крім ширми, за якою актори перевдягалися, надівали маски, чіпляли бороди, вуса тощо. Носії розважального мистецтва гуртувалися в мандрівні ватаги й брали участь у різних святах. Найчастіше вулицями «водили козу», інколи — дресированих ведмедів, виступали на майданах зі сценками соціально-викривального змісту. Народ любив скоморохів за їхні дотепні дійства і складав про них пісні. Цікаво, що чимало сіл в Україні дістало назву Скоморохи, що підтверджує популярність цих мандрівних акторів.

Мініатюра з Радзивілівського літопису

Порівняйте діяльність скоморохів і європейських мандрівних акторів.

Феофан Прокопович (парсуна)

Принципи шкільної драми — трагедії, комедії, трагікомедії — обґрунтував реформатор українського барокового театру **Феофан Прокопович** (1681—1736). Драми для шкільного театру писали викладачі поетики. Проте учні не тільки розігрували готові п'єси, а й інколи брали участь у їх створенні, під час канікул влаштовували рекреаційні вистави просто неба.

Із різдвяною шкільною драмою, що має давнє коріння в українській обрядовості, тісно пов'язаний національний ляльковий театр *вертеп*. Час виникнення його ще й досі точно не визначено, адже не розшукано текстів вертепних драм. Відомо, що в давнину студенти-мандрівники ходили під час різдвяних свят із вертепом селами і хуторами, заробляючи собі на хліб.

Сокиринський вертеп

На козацько-гетьманську добу припадає період розвитку українського шкільного театру. Його становлення відбувалося в Київській академії, колегіумах, братських школах. Згідно з програмою обов'язкових предметів — поетики й риторики — учні вчилися складати віршовані *панегірики* на різні теми. Їх приурочували до релігійних свят, днів пам'яті відомих духовних осіб, військових перемог. Ці декламації зазвичай виголошували гуртом в урочистому напівнаспівному тоні. Застосовували мінімальне оформлення: костюми, завіса, атрибути. Діалоги з елементами театралізації практикували і під час філософських диспутів для набуття учнями ораторської майстерності. Декламації та діалоги — джерело виникнення шкільної драми. Вистави супроводжували хором співом, інструментальною музикою.

Шкільний репертуар складався переважно з різдвяних і великодніх драм, п'єс на історичні теми. Також із *мораліте*, що передбачало введення алегоричних дійових осіб із характерними атрибутами: Віра, Надія, Любов, Совість, Мудрість, Блаженство, Розум, Заздрість, Ворожнеча, Гнів, Фортуна. У цих творах сатиру автори спрямовували проти хабарництва, невігластва, розбещеності, жорстокості.

Барокові риси шкільної драми проявились у контрастному зіставленні драматичного і комічного. Між актами серйозної драми, де звучала «книжна» мова, виконували жартівливі *інтермедії*, написані народною мовою. Сюжети зводилися до епізодів із побуту селян, козаків, студентів, нерідко — до суперечок двох персонажів (батько і син, українець і польський пан). Поступово *інтермедія* стала самостійним комедійним жанром.

Вертепна дія розігрувалась у великій дерев'яній скрині, поділеній на два (інколи три) поверхи. У підлозі сцени обох ярусів прорізували щілини, крізь які один чи два актори водили ляльок, закріплених на дротах. Будова скрині не випадкова: вона відповідала особливостям сюжету, що розгортався за двома лініями — релігійною і народною. На верхньому «небесному» поверсі відбувалася християнська драма-містерія про народження Христа, співали янгольські хори, канти, колядки. На нижньому «земному» — стояв трон царя Ірода, діяли Смерть, Чорт та ін.

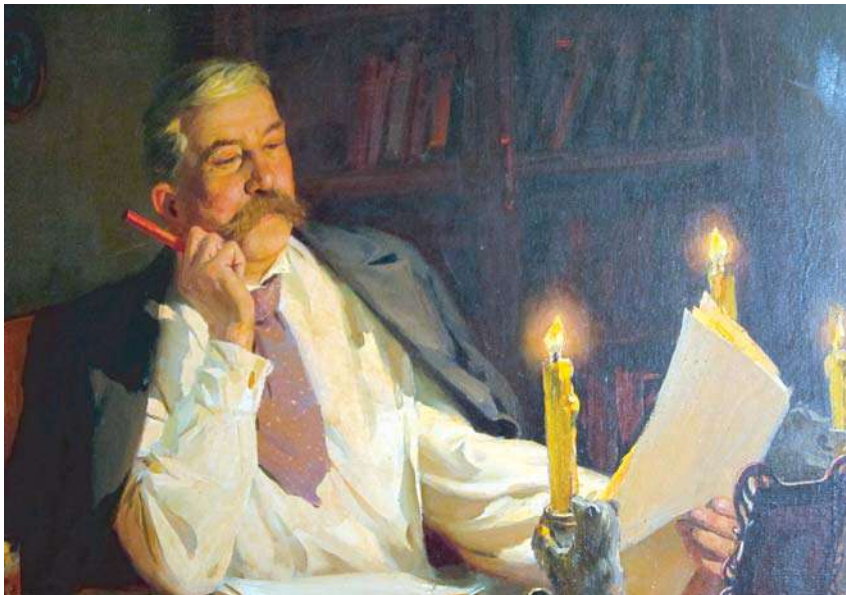
Пригадайте, що ви знаєте про вертеп, його персонажів.

В інтермедіях розігрували комічні сценки та діалоги, грали «троїсті музики», з'являлися колоритні персонажі, наприкінці — сміливий Запорожець, який усіх перемагав. Цю ляльку народного захисника і улюбленця робили вищою за всі інші, одягали в яскравий український костюм. Поляки танцювали краков'як, Москаль — камаринську, Дід і Баба — козачок. Вони співали жартівливу пісню «Ой під вишнею, під черешнею». У такий спосіб музика емоційно підсилювала національну своєрідність образів.

На Галичині, Буковині й Закарпатті популярності набув так званий живий вертеп, в якому замість ляльок грали люди-актори.

Перший український професійний театр був створений 1864 року у Львові при товаристві «Руська бесіда» і називався «Руський народний театр». Колектив, очолюваний Омеляном Бачинським, гастролював містами Галичини і Буковини з постановками п'єс українською мовою.

Принципи реалізму і народності сповідували і втілювали у своїй культурно-просвітницькій діяльності фундатори українського класичного театру, іменованого пізніше «театром корифеїв»: **Марко Кропивницький** (1840—1910), **Михайло Старицький** (1840—1904), **Іван Карпенко-Карий** (1845—1907). Кожний із них вдало поєднував в одній особі літературний і акторський таланти з енергією громадського діяча.

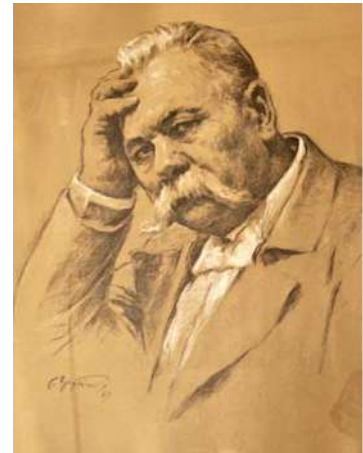

Іван Карпенко-Карий (картина із фондів музею-заповідника «Хутір Надія»)

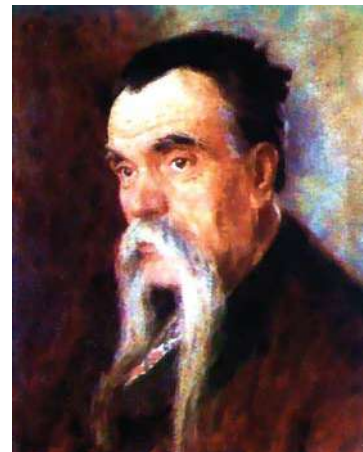

Назвіть традиційний склад «троїстих музик».

Початки драматичного театру зародилися в гетьманській столиці — Глухові. Тут діяла придворна акторська група гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського. Першою виставою в гетьманському палаці була комічна опера «Ізюмський ярмарок» (французькою мовою). На сцені ставили також опери італійських композиторів, комедії Мольєра.

Семен Грузберг.
Марко Кропивницький

Фотій Красицький.
Михайло Старицький

? З уроків літератури пригадайте найвідоміші твори української драматургії XIX ст., щоб уявити домінуючий репертуар театру корифеїв.

П. Саксаганський у виставі
«Сава Чалий» І. Карпенка-Карого

М. Садовський

Окрім згаданих вище фундаторів, театр корифеїв об'єднував плеяду видатних акторів, до яких належали також **Микола Садовський** (1856–1933), **Панас Саксаганський** (1859–1940) і **Марія Заньковецька** (1854–1934) – найяскравіша зірка в цьому сузір'ї.

М. Заньковецька в ролі циганки Ази

Пам'ятник М. Заньковецькій у Ніжині

Основою театру корифеїв, який об'єднав митців кількох поколінь, стала *антреприза* «батька української сцени» М. Кропивницького, створена в Єлисаветграді (нині — Кропивницький). В умовах заборони української мови і культури він наважився поставити в Кременчуці «Наталку Полтавку» І. Котляревського. Виступи трупи М. Кропивницького в Києві мали величезний резонанс у колі української інтелігенції. До справи створення національного професійного театру долучилися композитор М. Лисенко і письменник М. Старицький, який для підтримки діяльності трупи, що її згодом очолив, навіть продав власний маєток.

*Інтер'єр першого стаціонарного театру в Києві
(нині — Київський національний академічний театр оперети)*

Корифеї виступили на хвилі пробудження національної свідомості, відкриваючи світові красу української мови, своєрідність фольклору, побуту. Реалістичні діалоги персонажів, які виступали в українських костюмах, змінювалися народними піснями і танцями. До репертуару театру корифеїв увійшли переважно твори української класичної драматургії, оперети М. Лисенка. Це свідчило про утвердження самобутності цього типу театру — музично-драматичного за формою і фольклорно-етнографічного за змістом.

?

Назвіть, які ви пам'ятаєте опери та оперети М. Лисенка, зокрема для дітей.

Будинок першого стаціонарного театру в Києві (нині — Київський національний академічний театр оперети)

Анатоль Петрицький. Ескіз театрального костюма до опери «Тарас Бульба» М. Лисенка

Л. Курбас на поштовій марці

Продовженням і водночас завершенням справи корифеїв у ХХ ст. можна вважати діяльність першого стаціонарного українського театру, створеного М. Садовським у Києві (1907). У формуванні трупи йому активно допомогла М. Заньковецька, до співпраці були запрошені художник В. Кричевський, хормейстер О. Кошиць, балетмейстери В. Верховинець і В. Авраменко. У театрі продовжували ставити українську класику, пробували втілювати західноєвропейську драматургію, зокрема перекладені твори польських авторів, п'єси модерністського спрямування В. Винниченка, О. Олесея та інших. Хист режисера найліпше виявився в музичних постановках «Різдвяна ніч», «Наталка Полтавка», «Енеїда» М. Лисенка, «Катерина» М. Аркаса, «Сільська честь» П. Масканьї, «Продана наречена» Б. Сметани.

Олександра Екстер. Іспанський танок (ескіз костюма до балету)

Здобутки театру корифеїв дали поштовх до розвитку українського сценічного авангарду в 1920-ті роки, стимулювали новаторські експерименти видатного українського режисера, актора, поліглота-перекладача, театрального діяча **Лесея Курбаса** (1887–1937). Очолюваний ним «Молодий театр» сприяв творчому зростанню багатьох митців, зокрема акторів **Наталії Ужвій** і **Гната Юри**, художника-сценографа **Анатолія Петрицького**, кінорежисера **Олександра Довженка**.

Амеросій Бучма і Наталія Ужвій
у виставі «Украдене щастя»

У 1930-ті роки режисера усунули від керівництва створеного ним театру, а згодом репресували разом з багатьма іншими представниками української інтелігенції доби «розстріляного Відродження». Легендарний «Березіль», перейменований згодом на Харківський театр ім. Т. Шевченка (1934), очолив учень Л. Курбаса, режисер та актор **Мар'ян Крушельницький** (1897—1963), завдяки якому вдалося частково зберегти ідеї видатного театрального реформатора.

Макети театрального об'єднання «Березіль» здобули золоту медаль на Всесвітній театральній виставці в Парижі (1925), а Л. Курбасу за великий внесок у розвиток театральної культури присвоєно звання народного артиста України. Невдовзі театр «Березіль» було переведено до Харкова — тогочасної столиці України.

Л. Курбас намагався створити на театральній сцені особливий неіснуючий світ і змусити глядачів повірити в нього, перетворити фантазію в захопливу реальність. По-новому були осмислені твори В. Шекспіра, Г. Ібсена, Ф. Шиллера і Мольєра, здійснені постановки невідомих до цього українському глядачеві п'єс європейських драматургів.

У новоствореному театрі «Березіль», який став своєрідним експериментальним майданчиком молодого режисера, Лесь Курбас розпочав втілювати свої авангардні ідеї. Він мріяв вийти за межі етнографічно-побутового театру і створити новий сучасний театр.

? Поцікавтеся, які ще пам'ятники українським театральним діячам є в нашій країні.

Пам'ятник Гнату Юрі
в ролі Швейка у Харкові

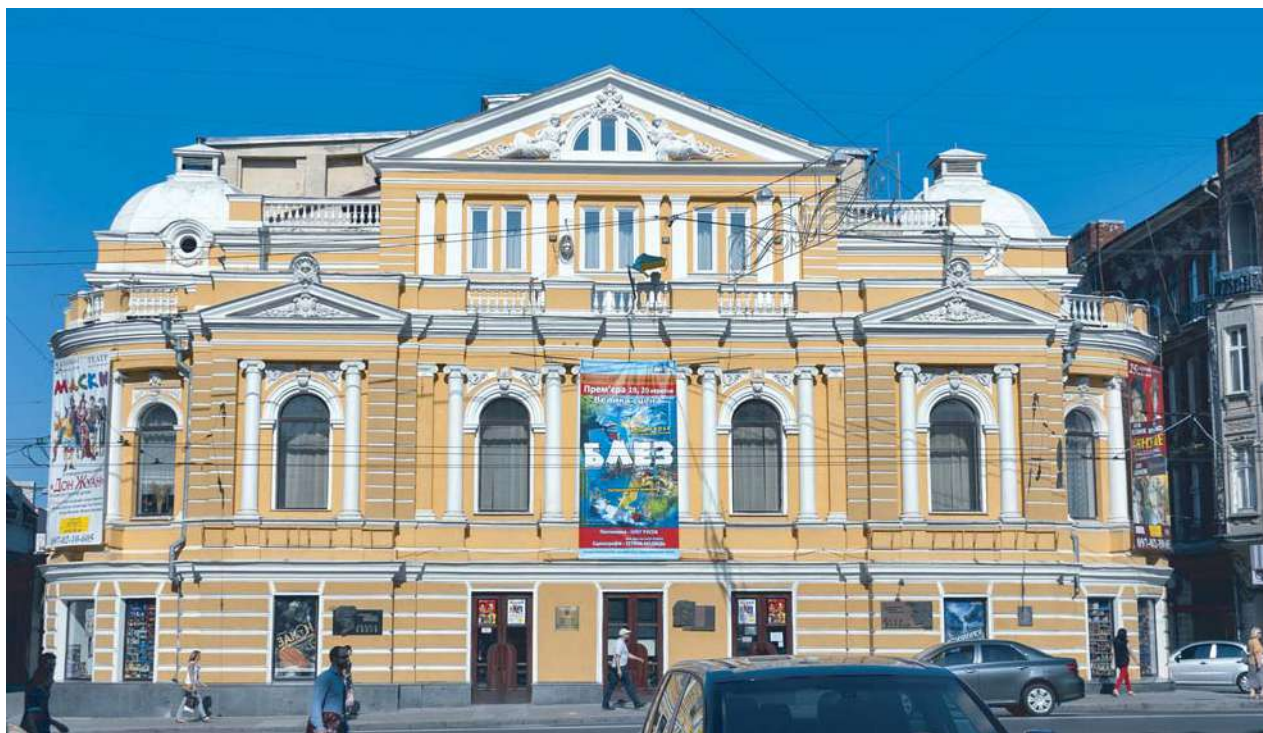
Пам'ятник Лесю Курбасу в Києві
(архіт. В. Дормидонтов,
скульп. М. Рапай)

*Національний академічний
драматичний театр
ім. І. Франка, Київ*

У радянську добу в театрах України примусово впроваджувався соціалістичний реалізм, перетворюючи все, що відбувалося на сцені, в ілюзію безтурботного життя, безхмарного щастя. Як не дивно, основними втілювачами цього ідеологічного міфу стали талановиті українські актори, які працювали в театрах Києва, Харкова, Львова, Одеси, Полтави та ін.

Водночас формується нова генерація митців, які щиро прагнули реалістичності та психологічної розробки образів. До представників творчої інтелігенції, що шукала шляхи до національних джерел, належали видатні режисери і актори **Сергій Данченко, Федір Стригун, Богдан Ступка** та багато інших.

Харківський академічний український драматичний театр ім. Т. Шевченка

Музично-драматичний театр у Кропивницькому

Інтер'єр Національного академічного українського драматичного театру ім. М. Заньковецької у Львові

Львівський академічний театр ім. Л. Курбаса

Київський академічний театр драми і комедії на лівому березі Дніпра

*Київський муніципальний академічний театр
опери і балету для дітей та юнацтва*

*Сцена з балету Ю. Шевченка «Бармалей та Айболит»
у Київському театрі опери і балету для дітей та юнацтва*

*Сцена з вистави «Біла ворона» в Одеському театрі
музичної комедії ім. М. Водяного*

В Одесі відбулася прем'єра першої української рок-опери «Біла ворона» Г. Татарченка і Ю. Рибчинського. У Києві створено перший приватний театр «Браво» (художній керівник Л. Титаренко), єдиний в Україні музичний театр для дітей та юнацтва.

В Україні функціонують близько 30 державних і кілька приватних лялькових театрів, проводяться міжнародні фестивалі лялькарів: «Інтерлялька» (Ужгород), «Золотий Телесик» (Львів), «Подільська лялька» (Вінниця). У низці спектаклів глядачі мають змогу спостерігати роботу актора з лялькою.

Київський академічний ляльковий театр

Поцікавтеся, які лялькові театри або театри для дітей і юнацтва існують у вашій області.

Рівненський академічний обласний театр ляльок

У роки незалежності в Україні зростає інтерес до нових театральних організаційних форм, до вуличного театру, перформансів, флеш-мобів. З одного боку, театр інтегрує елементи розважальних видів мистецтва — шоу, естради, цирку, з другого — тяжіє до камерності, стає все більш елітарним. Нині українське театральне мистецтво дедалі активніше інтегрується в європейський культурний простір.

Вистава «Таємничий гіпопотам» у Вінницькому академічному обласному ляльковому театрі «Золотий ключик»

У підручнику для 9 класу ви вже ознайомилися з історією українського кінематографа. Пригадайте, де і коли виникли перші кінофабрики в Україні. Які фільми О. Довженка і Д. Вертова було відзначено на міжнародному рівні? Який із них кінознавці світу внесли до списку кращих фільмів усіх часів і народів? Назвіть кращі фільми, які репрезентують самобутнє українське «поетичне кіно».

Фестиваль «Інтерлялька–2017» в Ужгороді

Українська актриса театру і кіно Ада Роговцева

Володимир Щур. Скульптурна композиція «Мотор». Пам'ятник кінорежисеру Олександрові Довженку і кінооператору Данилу Демуцькому (передпроектна пропозиція)

Ольга Куриленко – сучасна голлівудська зірка (у минулому – фотомодель), яка народилася в Бердянську

Пам'ятні монети Національного банку України, присвячені Олександрові Довженку

?

Які фільми згаданих режисерів ви вже дивилися? Які плануєте переглянути? Пригадайте, у яких фільмах знімався легендарний актор Іван Миколайчук.

З моменту зародження українського кіномистецтва минуло вже понад століття... Перші знакові картини **Олександра Довженка**, маніфест поетичного кіно «Тіні забутих предків» **Сергія Параджанова**, оригінальна кіноестетика соціально орієнтованої «міської прози» **Кіри Муратової**, візитівка української анімації – славнозвісний мультсеріал про козаків **Володимира Дахна**, культові мультфільми **Давида Черкаського**, як і багато інших прекрасних кінострічок минулого століття, вже увійшли до історичного літопису нашої культури.

Федір Стригун та Іван Миколайчук у фільмі «Пропала грамота» (реж. Б. Івченко, 1972)

Кінематограф періоду незалежності характеризується розпадом кіноіндустрії ХХ ст. і спробами відбудувати чи реконструювати її в нових умовах. Сучасна соціокультурна ситуація характеризується комерціалізацією мистецтва, зростанням ролі реклами, різних медіа, зокрема телеканалів, які активно презентують розважальні серіали тощо. Інтернет здійснив унікальний «допуск» глядацької аудиторії до кіно всіх країн, до неймовірно строкатої палітри жанрів і стилів. Популярності набувають кримінальні драми, суто розважальні фільми тощо.

У цих умовах традиції вітчизняного кінематографа продовжують розвиватися. Кращі українські режисери знімають історичні фільми. На рубежі століть легендарний актор **Богдан Ступка** (1941–2012) стає головним гетьманом екрану: ролі в історичному серіалі Миколи Засєєва-Руденка «Чорна рада» (2000), у фільмі Юрія Ілленка «Молитва за гетьмана Мазепу» (2001), у стрічці польського режисера Єжи Гофмана «Вогнем і мечем» (1999).

Богдан Ступка в ролі гетьмана Івана Брюховецького у фільмі «Чорна рада»

Постер фентезі-блокбастеру «Сторожова застава» (реж. Ю. Ковальов, 2017)

Кадр із дитячого мюзиклу «Трубач» (реж. А. Матешко, 2014)

Перегляньте на дозвіллі згадані фільми й висловіть свої враження та оцінки.

Пам'ятні монети НБУ, присвячені Б. Ступці

Нині в український кінематограф прийшло нове покоління кіномитців, знімається багато короткометражних фільмів. Нерідко кінокартини торкаються сучасної тематики, зокрема проблем молоді, підлітків (мюзикл «Трубач», блокбастер «Сторожова застава», мультфільм «Викрадена принцеса»). Уперше в українському кінематографі «Золоту пальмову гілку» на Каннському кінофестивалі в номінації «Кращий короткометражний фільм» здобув І. Стрембіцький за стрічку «Подорожні» (2005). Понад 40 нагород, серед яких три призи Каннського кінофестивалю, має художній фільм М. Слабошицького «Плем'я» (2014).

М. Слабошицький (у центрі) на показі фільму «Плем'я» в Каннах, Франція

У наш час на популярних кінофестивалях та конкурсах присуджують спеціальні премії, з-поміж яких набула ваги українська статуетка «Скіфський олень». Її отримує володар Гран-прі Київського міжнародного кінофестивалю «Молодість», що проводиться з 1970 р.

Дедалі більше творчих обертів набирає міжнародний кінофестиваль в Одесі, який проводять із 2010 р. Поступово збільшуються масштаби кіновиробництва, кінопродюсери шукають різні канали презентації вітчизняних кінокартин в Україні та поза її межами.

Таким чином, з українськими кінофільмами, які виходять на міжнародну арену, та з виставами провідних вітчизняних театральних колективів, які гастролюють за кордоном, ознайомлюються зарубіжні глядачі, пізнаючи наше мистецтво і культуру України.

Мистецька скарбничка

Антрепріза — утримування театру, цирку або іншого видовищного закладу приватною особою.

Вертеп (зі старослов'ян. «печера») — український мандрівний театр, що виник у барокову добу; назва походить від печери поблизу Віфлеєма, де народився Ісус Христос.

Інтермедія (від лат. «проміжний, середній») — невелика п'єса комедійного змісту, що виконують між актами спектаклю.

Мораліте́ (з грец. «таємниця, таїнство») — п'єса повчального характеру з алегоричними дійовими особами.

Панегірик — поетичний жанр, ознакою якого є похвала, уславлення визначної події, возвеличення видатних осіб.

Сценографія (або театральна декораційне мистецтво) — галузь образотворчого мистецтва, завданням якої є оформлення простору сцени для театральної вистави.

«Викрадена принцеса» — найкасовіший український мультфільм (реж. О. Маламуж, 2018)

- 1 Розкажіть про перші кроки становлення мистецтва театру в Україні.
- 2 Яка роль театру корифеїв у розвитку української культури? Де і коли створено перший український стаціонарний театр?
- 3 Завітайте на сайти українських лялькових театрів і театрів для дітей та юнацтва. Обговоріть з однокласниками і однокурсниками їхній репертуар. Що ви запропонували б у ньому змінити?
- 4 Розкрийте досягнення сучасного ігрового та мультиплікаційного кіно України.
- 5 Підготуйте і проведіть дискусію або флешмоб на тему «Сучасний герой театру і кіно — хто він?». Оберіть топ-5 акторів-кумирів.
- 6 **Мистецький проект** (тема на вибір): «Лесь Курбас — реформатор українського театру» (дослідіть, за які досягнення його ім'я увійшло до «Золотої книги видатних європейців» у Відні); «Іван Миколайчук — уособлення національного духу в українському кіно».
- 7 **Практикум. Варіант 1.** (Колективна робота). Інсценізуйте інтермедію зі шкільного життя або фрагмент із п'єси, що входить до навчальної програми з української літератури. Запропонуйте оригінальні елементи сценографії. **Варіант 2.** Разом з однокласниками започаткуйте відеотеку українського кіно, виокремте в ній розділ «Навчальні фільми».

Мистецька мозаїка

Мистецтво чарівних форм, візерунків, кольорів

Дивовижні зразки декоративної творчості — результати праці й таланту майстрів багатьох поколінь — оточують нас повсюди й повсякчас.

Мейсенська порцеляна. Спроби вироблення європейської порцеляни почалися в Італії: спочатку у Венеції, згодом — у Флоренції при дворі Медічі. У XVIII ст. цей вид декоративно-ужиткового мистецтва набув надзвичайного розвитку в Голландії (Делфт), Австрії (Відень), Німеччині (Мейсен).

Порцеляна з Делфта

Порцелянова статуетка з Мейсена

Фірмовий знак мейсенської порцеляни — схрещені блакитні лицарські мечі — відомий уже триста років. Своєю славою вона багато в чому завдячує художнику **Йоганну Герольдту**, який створив надзвичайний декор із квітів, що здавалися живими, а також скульптору **Йоганну Кендлеру**, який створював дрібну пластику в стилі рококо. Й. Кендлер увів обробку тарілок плетінкою, посуд у вигляді виноградного грона, лимонів, груш. У вазах і сервізах майстри використовували накладні прикраси: квіти, людські фігури, лебедів і дельфінів тощо. Успіх виточених мейсенських виробів був величезний і мав у Європі численні наслідування, а згодом і чимало підробок.

Мейсенська порцеляна

Богемське скло. Унікальний кришталі Bohemia став однією з візитівок Чехії. Вишуканий богемський посуд — популярний атрибут ресторанів Європи. Люстрами з чеського кришталю можна милуватися у найзнаменитіших залах світу: Версальському палаці у Франції, оперному театрі Ла Скала в Італії. Вони прикрашають інтер'єри відомих готелів світу, урядових будівель. Богемський кришталі став ознакою не лише достатку, а й гарного смаку.

Кришталі Bohemia: ваза, люстра (з султанського палацу Долмабахче у Стамбулі)

? Щоб перевірити якість виробу Bohemia, легким дотиком змусьте скло задзвеніти: ознака справжності — кристалево-чисте звучання, що нагадує звук камертона. Якщо ж ваза не «заспіває мелодійно», — шукайте її батьківщину не в Богемії, а деінде інше.

Swarovski. На прикрасах із кришталю цього відомого на весь світ бренду спеціалізується австрійська компанія Swarovski. Сімейний бізнес виник ще у XIX ст. Даніель Сваровскі вів бізнес чесно: відправляючи свої вироби в будинки моди Парижа, він повідомляв, що його камінці не коштовні. Коко Шанель гідно оцінила штучні діаманти, які виблискували як справжні (при доступній вартості), і після перших показів модного одягу, прикрашеного їхнім блиском, до Даніеля прийшла... всесвітня слава. Понад сто років компанія Swarovski зберігає секрети технології перетворення звичайного скла в елітний виріб із багатогранним мерехтінням: біжутерію, інкрустовані побутові речі.

Акcesуари з кристалів Swarovski

? Пофантазуйте і запропонуйте власні бюджетні дизайн-ідеї застосування кристалів Swarovski (для одягу, сумок, окулярів, канцелярського приладдя, техніки тощо).

Вишивка в декоративно-ужитковому мистецтві регіонів України

Вишивка — поширений вид українського декоративно-ужиткового мистецтва, якою оздоблюють одяг, хустки, рушники, скатертини та інші предмети інтер'єру. У кожному етнографічному регіоні нашої країни сформувалися свої оригінальні орнаменти, узори й художні техніки вишивання (хрестик, гладь тощо). Вироби вишивали, наділяючи спеціальними символами-знаками. Вишиті рушники застосовували під час урочистих подій: весілля, святкування народження дитини, зустрічі гостей.

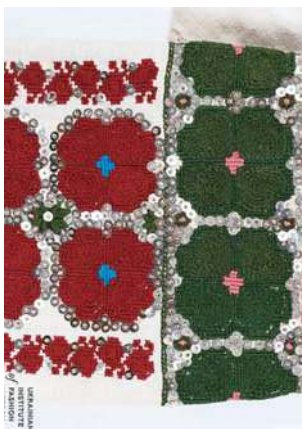
Полісся

Східне Поділля

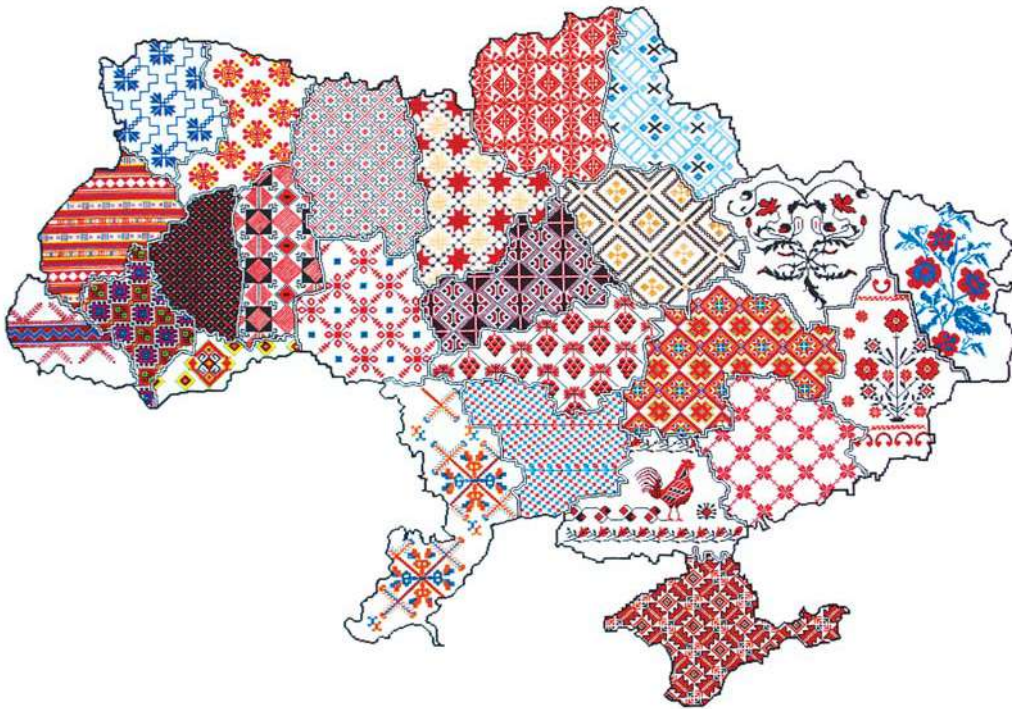
Буковина

Слобожанщина

Український інститут історії моди (перший у країні інтерактивний центр історичного та сучасного одягу) та журнал Vogue UA створили проєкт EthnoVogueUA, у якому було відтворено образи жінок та чоловіків в етнічному вбранні з різних куточків України.

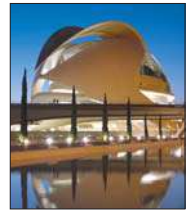
Карта вишивок України

Панорама мистецтв

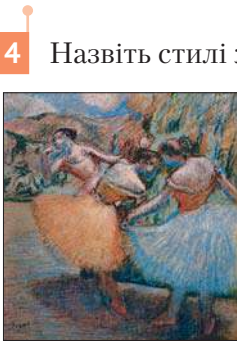
1 До яких стилів належить музика композиторів, представлених на світлинах? Хто з них уславився як блискучий піаніст-віртуоз?

2 Розташуйте уявно архітектурні споруди в порядку виникнення стилів. Мистецтво яких країн вони репрезентують?

3 Які шедеври мистецтва було продано за рекордними цінами на найвідоміших у світі аукціонах?

5 Що об'єднує ці ілюстрації? Яка з них зайва? Кого із цих художників називають титанами Відродження?

6 Порівняйте значення творчості французьких шансоньє та гурту «Бітлз» для розвитку сучасного музичного мистецтва.

7 Назвіть українські народні музичні інструменти й поширені склади «троїстих музик». На якому інструменті грають кобзарі?

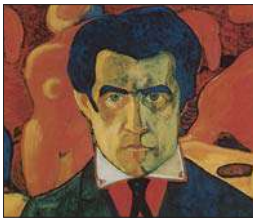
8 Які національні особливості українського бароко порівняно з ознаками цього стилю в європейському мистецтві? Поясніть на прикладах.

9 Що об'єднує ці зразки українського мистецтва? Яке зображення зайве? Поясніть чому.

10 Розкрийте внесок зображених на світлинах митців у розвиток української художньої культури. Хто з них належить до театру корифеїв? Чи є тут автопортрети?

11 Назвіть зображені на світлинах споруди. Яка з них репрезентує модерн? Визначте, які з них внесено до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

12 Які українські композитори й виконавці здобули широке визнання за межами нашої держави? Назвіть відомих представників української діаспори.

Додаток 1

ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ МИСТЕЦЬКИХ ПРОЕКТІВ

до тем розділу I

1. Мистецтво Північної Африки: полікультурний контекст.
2. Архітектура країн Магрибу: минуле і сучасне.
3. Африканська музика реггі та її найвідоміші виконавці: Альфа Блонді з країни Кот-д'Івуар та інші.
4. Особливості відродження декоративного мистецтва корінних народів американського культурного регіону.
5. Витоки джазу: американський театр менестрелей.
6. Сучасна популярна музика американського культурного регіону.
7. Голлівуд — грандіозна імперія кіноіндустрії.
8. Американське мистецтво коміксів.
9. Віртуальні подорожі музеями Північної та Латинської Америки.
10. Портрети улюблених американських кінозірок.

до теми 6 «Мистецтво європейського культурного регіону»

1. Скарби музеїв і картинних галерей Європи: Лувр, Прадо, Уффіці тощо.
2. Віртуальні екскурсії старовинними замками і палацами Європи.
3. Магія масок Венеціанського карнавалу.
4. Злата Прага та її архітектурні шедеври.
5. Краків — місто-музей.
6. Іспанське фламенко: історія і сучасність.
7. Синтез музики та живопису у творчості М. Чюрльоніса.
8. Спадщина композиторів Скандинавії: Е. Гріг, Я. Сібеліус.
9. Від «АББА» до сучасних шведських зірок «Євробачення».
10. Італія — країна високої європейської моди.
11. Діаманти Антверпена — центру світового ювелірного мистецтва.

до теми 7 «Художня спадщина України»

1. Форми й орнаменти трипільської кераміки.
2. Звіриний стиль скіфів.
3. Київська Русь і Візантія: духовний діалог у мистецькому просторі.
4. Світло українського бароко і західноєвропейський контекст.
5. Графічна спадщина Г. Нарбута.
6. «Київські фрески» у творчості українських композиторів ХХ ст.
7. Зірки української популярної музики.
8. Відродження вертепу (з інсценізацією).
9. «Березіль» Леся Курбаса.
10. Творчість О. Довженка: тріумф і трагедія.
11. Повернення в Україну: митці діаспори.
12. Новітні арт-практики у просторі української культури.

Поради до виконання проекту

Мистецький проект — різновид пошукової творчої діяльності, що передбачає самостійне вирішення мистецьких завдань. Проект можна виконувати індивідуально, а також у парах, малих і великих групах на засадах добровільного співробітництва.

Етапи виконання проекту
<p><i>I. Постановка проблеми, визначення типу проекту</i> Вибір теми, висування гіпотез, обговорення пропозицій у формі круглого столу тощо й типу проекту (ігровий, практично-творчий, дослідницький) та способів оформлення (презентація, захист, творчий звіт).</p>
<p><i>II. Планування та організація роботи</i> Розподіл ролей та обов'язків, визначення участі кожного під час виконання колективного проекту, постановка індивідуальних практичних завдань.</p>
<p><i>III. Пошук та опрацювання джерел, підготовка обладнання</i> Ознайомлення з літературою, пошук інформації в інтернеті. Обговорення літературних і художніх матеріалів, узагальнення інформації.</p>
<p><i>IV. Здійснення проекту</i> Виконання практичних завдань, обговорення їх, вибір варіантів виконання та оформлення результатів. Створення портфоліо — папки творчих робіт.</p>
<p><i>V. Презентація/захист або творчий звіт</i></p>
<p><i>VI. Загальна оцінка проекту</i> Оцінювання колективної роботи та індивідуального внеску кожного. Поєднання самооцінки, взаємного оцінювання.</p>
<p><i>VII. Підсумки</i> Формування нових завдань і планів на майбутнє.</p>

Для оцінювання проекту варто орієнтуватися на такі критерії:

- глибина розкриття теми (*оглядове, всебічне, поглиблене*);
- якість композиційного вирішення (*гармонійність, довершеність*);
- доцільність використання художніх технік і матеріалів (*вдало, виразно*);
- рівень естетичного оформлення (*дохідливо, цікаво*);
- самостійність та оригінальність вирішення завдання;
- залучення різних джерел (*фото, репродукції, слайди*);
- рівень співпраці («командний»);
- форма презентації (*застосування різних видів мистецтва*).

Додаток 2

ПРОФІЛЬНІ ЗАВДАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНІ ВИПРОБУВАННЯ

Тема 1. МИСТЕЦТВО АФРИКАНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ

1. Для художнього профілю

Народи Африки оздоблювали костюми прикрасами з бісеру: підвісками, численними низками намиста на шиї, браслетами на руках, колінах і щиколотках. Розробіть ескізи прикрас із бісеру в «африканському стилі» (з використанням мотивів традиційної орнаментики). У вільний час виконайте їх. Порівняйте африканські прикраси із традиційними для українського костюма герданами.

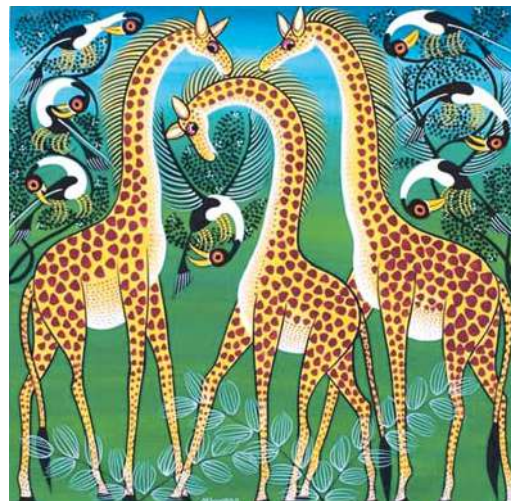

2. Для музичного профілю

Складіть таблицю традиційних африканських музичних інструментів, класифікуючи їх за групами: ударні, струнні, духові.

3. Для музичного і художнього профілів

Використовуючи джерела інтернету, доберіть традиційну музику, якою доцільно супроводжувати виставку африканського живопису тінга-тінга (назва за прізвищем творця цього стилю художника Едварда Саїді Тінгатінга) — «візитної картки» Танзанії.

4. Для хореографічного профілю

Виконайте хореографічні етюди: під ритми барабана імпровізуйте танці в африканському стилі.

5. Для різних профілів

Створіть логотип для африканського музично-танцювального фестивалю, за бажанням скористайтеся поданою нижче підказкою.

6. Для різних профілів

Уявіть себе продюсером, сценаристом, режисером. Створіть сценарій відеокліпу про мистецтво народів Африки. Запропонуйте власний варіант економного бюджету фільму.

7. Для музичного та інших профілів

Уявіть себе іміджмейкером. Запропонуйте рекламний образ виконавця — віртуоза на джембе, щоб привернути увагу до його виступу на концерті.

Тема 2. МИСТЕЦТВО АМЕРИКАНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ**1. Для художнього профілю**

Зробіть рельєфне панно «Календар індіанців» (техніка і матеріали — на вибір).

2. Для художнього профілю

Колективний проект. Розробіть ескіз композиції графіті, яка стане візитівкою школи. Домовтеся з адміністрацією про дозвіл прикрасити паркан шкільного подвір'я мистецтвом графіті. Виконайте композицію на реальній площині.

3. Для художнього та анімаційного профілів

Групова робота. Створіть майстерні з підготовки мальованого мультфільму про індіанців. Дослідіть особливості їхнього костюма. За бажанням орієнтуйтеся на подані нижче зразки.

Джордж Кетлін.
Вождь

4. Для архітектурного профілю

Якщо в Україні, як свого часу в Мексиці, створювали б нову столицю, який генеральний план її забудови ви запропонували б? Опишіть свої ідеї, намалуйте варіанти ескізів такого проекту.

5. Для музичного і художнього профілів

Підготуйте комп'ютерну презентацію «Храми Латинської Америки» та доберіть музичний супровід до візуального ряду.

6. Для театрального і музичного профілів

Виконайте мистецький проект «Сучасні театри латиноамериканського культурного регіону». Зокрема, внесіть до нього інформацію про репертуар музичних театрів.

7. Для хореографічного профілю

Вивчіть і виконайте характерні елементи рок-н-ролу або степу (на вибір).

8. Для хореографічного профілю

Групова робота. Розділіться на пари, вивчіть танці, які входять до латиноамериканської програми міжнародних змагань зі спортивних бальних танців (самба, румба, ча-ча-ча, пасодобль, джайв), і продемонструйте їх однокласникам.

9. Для різних профілів

Створіть кольорову арт-терапевтичну композицію у стилі абстрактного експресіонізму для підтримання позитивного настрою у разі життєвих негараздів. Доберіть до неї відповідну музику. За бажанням під час релаксації імпровізуйте відповідні пантомімічні етюди.

Тема 3. МИСТЕЦТВО ДАЛЕКОСХІДНОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ**1. Для художнього профілю**

Створіть розпис віяла (індивідуально) або ширми (колективно) у стилі жанрів китайського пейзажного живопису «птахи — квіти» або «гори — води».

2. Для театрального і кінематографічного профілів

Підготуйте мистецький проект із фрагментів бойовиків, у яких знімалися легендарні китайські актори Брюс Лі та Джекі Чан. Продумайте супровід-імітацію пластичних елементів гри акторів і прийомів далекосхідних бойових мистецтв.

Кадри з кінофільмів із Брюсом Лі («Вихід дракона», реж. Р. Клауз, 1973) та Джекі Чаном («Карате кід», реж. Г. Зварт, 2010) у головних ролях

3. Для музичного і театрального профілів

Уявіть себе театральним критиком і напишіть рецензію на одну із вистав Пекінської опери.

4. Для художнього і театрального профілів

Групова робота. Намалуйте ескізи масок японського театру Но. Розробіть рухи і жести акторів відповідно до їхніх амплуа, продумайте їх умовне та символічне значення.

5. Для музейного профілю

Створіть річну програму віртуальних екскурсій «Екзотика мистецтва Далекого Сходу» за сайтами музеїв країн цього культурного регіону.

6. Для різних профілів

Дослідіть традиційні образи нецке. Спробуйте виготовити фігурку мавпочки або іншої тварини.

7. Для різних профілів

Колективна робота. У ролі менеджерів організуйте ретро-шоу «Мистецтво країни квітучої сакури» із презентацією творчих робіт (пейзажі, сувої, оригамі), елементами чайної церемонії, міні-конкурсом ікебани, демонстрацією костюмів (кімоно) та сценок традиційної боротьби (сумо) тощо.

Тема 4. МИСТЕЦТВО ІНДІЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ**1. Для художнього профілю**

Колективна робота. Влаштуйте у школі показ мод «Вічно юне сарі». Вивчіть особливості цього традиційного жіночого одягу індійок (кольорова гама, крій тощо). Підготуйте презентацію колекцій з індивідуальних зразків або ескізів.

2. Для художнього профілю

Прикраси — важлива частина індійського костюма. Індійські майстри-ювеліри виготовляють речі з різнокольорового коштовного каміння, металів. Ознайомтеся з техніками цього ремесла (інкрустація, гравіювання тощо), поцікавтеся символікою кольорів. Експериментуйте в ролі ювелірів і створіть ескіз індійської прикраси. Пам'ятайте: індійці вірять, що прикраси захищають, приносять удачу, зберігають любов.

3. Для музичного і хореографічного профілів

Уявіть себе в ролі діджея. Щоб ознайомити сучасну молодь та підлітків з індійською музикою і танцями, до яких нині зростає інтерес, зробіть колаж з індійських саундтреків і придумайте цікавий коментар до нього.

4. Для хореографічного профілю

Організуйте гру «Відгадай загадки мудра». Вивчіть рухи пальців і символіку жестів традиційних індійських танців (лотос, лебідь, півень, змія, бджола, павук, павук, прапор, ножиці, віяло тощо).

5. Для музейного профілю

Ви – агент туристичного бюро. Розробіть програму тижневої подорожі «Мистецькими шляхами Індії», щоб зацікавити потенційних туристів-замовників. Підготуйте рекламний буклет, використовуючи фотографії та репродукції шедеврів архітектури, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва цього культурного регіону.

6. Для кінематографічного профілю

Створіть відеоролик «З Індією в серці» із фрагментів популярних кінофільмів виробництва Болівуду.

7. Для різних профілів

Дослідіть і опануйте вправи, які застосовують індійські йоги для поліпшення свого фізичного здоров'я і морально-психологічного стану.

Репетиція до Міжнародного дня йоги в Індії

Тема 5. МИСТЕЦТВО АРАБО-МУСУЛЬМАНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ

1. Для художнього профілю

Зробіть замальовки візерунків перських килимів.

2. Для дизайнерів і художнього профілю

Групова робота. Дослідіть різноманітні зразки арабесок. Створіть ескізи шпалер із використанням елементів арабески.

3. Для музичного профілю

Створіть аранжування кількох популярних мелодій народів і країн Близького Сходу (синтезатор).

4. Для музейного профілю

Ви — музейний працівник, екскурсовод. Запропонуйте нові оригінальні форми роботи з відвідувачами для популяризації мистецтва арабо-мусульманського культурного регіону. Врахуйте широкий діапазон інтересів людей різного віку.

5. Для різних профілів

Поекспериментуйте в царині антистресової медитації, релаксації під музику «Арабесок» Р. Шумана, К. Дебюссі.

Тема 6. МИСТЕЦТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ**1. Для архітектурного профілю**

Уявіть, що ви працюєте художником-дизайнером у фірмі «Класик» з архітектурного проектування житлових споруд: котеджів, заміських садиб тощо. Запропонуйте потенційним клієнтам, чії смаки тяжіють до класичних традицій, проект, що своєю оригінальністю привернув би їхню увагу (намалюйте план-схему). Подбайте про інфраструктуру: парк, сквер, алею, міні-стадіон, басейн, фонтан, альтанку, автостоянку тощо.

2. Для дизайну і художнього профілю

На Заході одяг з абстрактним декором «орфізм» розробляла Соня Терк-Делоне, українка за походженням, яка жила в Парижі. Разом з чоловіком, французьким художником Робером Делоне, вона створювала декорації та театральні костюми для вистав (балету «Клеопатра», опери «Аїда»), використовуючи безпредметний декор. Це спричинило застосування геометричного орнаменту в сучасному одязі: С. Делоне вигадувала моделі суконь і шовкових шарфів з абстрактними малюнками. Уявіть себе художником-модельєром і розробіть ескізи суконь або шарфів у стилі «орфізм».

Соня Терк-Делоне. Композиція у стилі «орфізм»

3. Для дизайну і художнього профілю

Проведіть конкурс перукарів «Романтизм повертається». Проаналізуйте зачіски жінок на картинах європейських художників. Ознайомтеся зі спеціальною літературою, за необхідності проконсультуйтеся зі знайомими фахівцями-перукарями. Підготуйте власні зразки зачісок різного призначення: для відпочинку на природі, для концертного виступу тощо.

4. Для дизайнерів і художнього профілю

Групова робота. Ви — художники — проектувальники меблів. Проаналізуйте інтер'єри різних епох. Придумайте зразки меблів, стилізовані під готику, рококо, модерн, хай-тек тощо.

5. Для дизайнерів і художнього профілю

Компанія Mattel випустила міні-серію колекційних ляльок Барбі, на створення яких дизайнера Лінду Кіа надихнули найвідоміші картини Леонардо да Вінчі, Ван Гога, Г. Клімта. Створіть міні-серію ляльок за картинами українського художника В. Зарецького.

Ляльки з колекції Лінди Кіа

6. Для музичного профілю

Колективна робота. Ви — фахівці з реклами. Що, на вашу думку, потрібно зробити для успішної рекламної акції «Класична музика — це круто!»? Організуйте відповідний флешмоб.

7. Для хореографічного і музичного профілів

Зімпрівізуйте хореографічні етюди під шлягери французьких шансоньє. Підготуйте відповідний музичний колаж.

8. Для різних профілів

Колективний проект. У Греції, в європейських містах, на теренах Північного Причорномор'я відроджується традиція античних агонів. Складіть програму такого заходу на тему «Ольвійські ігри» і розробіть його фірмовий стиль (створіть логотип, емблему з лірою, музичні позивні, одяг ведучих з оздобленням грецьким орнаментом — меандром тощо).

Тема 7. ХУДОЖНЯ СПАДЩИНА УКРАЇНИ

1. Для музичного і хореографічного профілів

Організуйте фольклорний фестиваль «Слов'янське коло» і складіть його програму. Зробіть аранжування зразків народної творчості, використовуючи сучасну техніку (синтезатор, комп'ютер).

2. Для музичного профілю

Спробуйте себе в ролі музичного працівника в дитячому садку. Створіть партитуру для виконання дитячим шумовим оркестром, позначте в ній музичні інструменти, споріднені стародавнім інструментам наших пращурів (металеві дзвіночки, бубонці, брязкальця, різні за формами й розмірами). Проведіть музичне заняття з першокласниками.

3. Для дизайну і художнього профілю

Колективна робота. Пофантазуйте і створіть міні-колекцію замальовок сучасного транспорту — автомобілів, мопедів, яхт із дизайном у стилі українських модерністів.

4. Для художнього профілю

Ви — дизайнер на виробництві сувенірної продукції. Ознайомтеся з технологією виготовлення мозаїки (поцікавтеся спеціальною літературою). Спробуйте створити мозаїчні візерунки, використовуючи невеликі шматочки «смальти», кольорової фольги, блискіток, гудзиків або інших матеріалів.

5. Для театрального профілю

Колективна робота. З різних джерел з'ясуйте особливості мистецтва скоморохів. На цій основі створіть міні-театр «Усмішки скоморохів», де спробуйте себе в ролі акторів-коміків, виконуючи етюди-імпровізації на різні теми сучасного життя, зокрема шкільного.

Степан Чуприна. *Скоморохи в Степані*

6. Для художнього профілю

Ознайомтеся з технологією виготовлення гравюри на дереві, її етапами (виконання рисунка, його переведення з паперу на поверхню дошки за допомогою різця, гравірування, друкування). Спробуйте виготовити книжкову гравюру есклібрис — знак для домашньої бібліотеки із зображенням ініціалів власника та символами його літературних уподобань.

7. Для музичного та інших профілів

Уявіть себе майстром-реставратором народних інструментів. Поцікавтеся особливостями цієї рідкісної професії. Дізнайтеся, чи є у вашому краї такі майстри, ознайомтеся із секретами їхньої творчості. Спробуйте самостійно (або з допомогою фахівця) виготовити найпростіший дитячий інструмент (ударний, шумовий тощо).

8. Для театрального та інших профілів

Придумайте цікаву й захопливу комп'ютерну гру для дітей молодшого шкільного віку «За мотивами вертепу» в жанрі різдвяно-новорічної казки. Врахуйте, що комп'ютерній грі притаманні візуальність, розважальність, інтерактивність.

9. Для музичного, художнього і театрального профілів

Придумайте дизайн обкладинки DVD-диска із записами музики М. Лисенка, враховуючи її жанрове розмаїття. В оформленні застосуйте ескізи театральних костюмів українських художників.

10. Для різних профілів

Проаналізуйте роботи сучасних фотохудожників. Підготуйте фоторепортажі на мистецькі теми, наприклад «Фестивалі, конкурси, концерти», «Ах, вернісаж, вернісаж...».

Додаток 3

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

(серія «Життя видатних дітей», вид-во «Грані—Т», Київ)

Автор	Про українського митця	Про зарубіжного митця	Рік
Сашко Дерманський	Олександр Довженко	Волт Дісней	2007
Олесь Ільченко	—	Леонардо да Вінчі	2007
Олексій Надемлінський	—	Сальвадор Далі	2007
Ірен Роздобудько	Катерина Білокур	Вольфганг Моцарт, Чарлі Чаплін	2007
Іван Андрусяк	Тарас Шевченко	—	2008
Валерій Воскобойніков	—	Джон Леннон	2008
Лариса Денисенко	—	Ігор Стравінський, Ісідора Дункан, Джонні Депп	2008
Яна Дубинянська	Ованес Айвазовський	—	2008
Наталія Загорська	—	Марія Каллас	2008
Катерина Лебедева	Владислав Городецький	—	2008
Ірина Хомин	Соломія Крушельницька	Нікколо Паганіні, Камілла Клодель, Ван Гог	2008
Олександр і Наталя Шевченки	—	Фредді Мерк'юрі, Пол Маккартні, Стівен Спілберг	2008
Єлена Анфімова	—	Міхаїл Глінка, Модест Мусоргський	2009
Богдан Жолдак	Карп Соленик, Йосип Тимченко	—	2009
Анастасія Крачковська	—	Енді Воргол	2009
Анатолій Птіцин	—	Фріц Крейслер	2009
Анна Багряна	Марія Заньковецька, Марія Приймаченко	—	2010
Леся Воронина	Іван Миколайчук	Брюс Лі, Фредерік Шопен	2010
Олександр Гаврош	Адальберт Ерделі	—	2011

Додаток 4

ТАБЛИЦЯ МИСТЕЦЬКИХ СТИЛІВ І НАПРЯМІВ

Епоха	Тип культури	Образ світу (домінантний світогляд)	Художні напрями і стилі
Давній час	Культура первісного суспільства (збирачів і мисливців)	Міфологічний	Античний
Середньовіччя	Культура землеробського суспільства (аграрна)	Теоцентричний (релігійний)	Візантійський, романський, готичний
Відродження	Перехід від землеробської до промислової культури індустріального суспільства	Антропоцентричний (перехід від релігійного до світського світогляду)	Ренесанс
Новий час	Культура індустріального суспільства (промислова)	Наукоцентричний (співіснування об'єктивного і суб'єктивного, раціоналізму та індивідуалізму)	Бароко, класицизм, романтизм, реалізм, імпресіонізм, символізм
Новітній час	Культура постіндустріального суспільства (інформаційна)	Суб'єктоцентричний (ірраціоналізм, персоналізм, глобалізм)	Модернізм (модерн, кубізм, футуризм, абстракціонізм, експресіонізм, сюрреалізм) та постмодернізм (оп-арт, поп-арт, кінетизм, мінімалізм, хай-тек, еко-тек тощо)

Додаток 5

Алфавітний покажчик термінів

Алеаторика	189	Віньетка	121	Кітч, кіч	33	Поліхромія	160
Амплуа	61	Гіперреалізм	121	Кластер	189	Поп-арт	33
Анімізм	12	Гравюра	54	Кора	17	Продюсер	136
Антреприза	205	Графіті	33	Коран	83	Рага	71
Апсида	150	Деконструктивізм	33	Креол	37	Ротонда	150
Арабеска	83	Джембе	17	Літургія	189	Сарі	66
Аркада	150	Диско	43	Макам	83	Секуляризм	102
Арт-деко	33	Додекафонія	136	Макамат	83	Сонорика	189
Артефакт	160	Еклектика	150	Маскарон, маска	109	Спіричуел	43
Арт-рок	43	Ікебана	54	Менеджер	136	Ступа	66
Асамбляж	175	Імпресаріо	136	Мечеть	66	Сувій	54
Аукціон	109	Інкустація	22	Мінарет	83	Сфумато	121
Базиліка	102	Інсталяція	175	Мораліте	205	Сценографія	205
Балафон	17	Інтермедія	205	Мурал	27	Там-там	17
Банджо	43	Іслам	83	Нет-арт	121	Тондо	121
Бандонеон	37	Калимба	17	Нецке	54	Торбан	189
Бельканто	136	Кантрі,		Пагода	54	Тотемізм	12
Бі-боп, боп, бібоп	43	кантрі-енд-вестерн	43	Панегірик	205	Фетишизм	12
Біоніка	102	Карбування	22	Пентатоніка	61	Фронтон	150
Вертеп	205	Картуш	102	Перформанс	175	Хіп-хоп	43

Навчальне видання

МАСОЛ Людмила Михайлівна

МИСТЕЦТВО

Рівень стандарту, профільний рівень

Підручник для 10(11) класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ВИДАНО ЗА ДЕРЖАВНІ КОШТИ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Редактор *Ю. Б. Баранова*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Комп'ютерна верстка *О. Б. Мурга*
Коректор

У підручнику використано:
фото Тадж-Махал в Агрі, Індія (шмугтитул до розділу I, с. 6-7), Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Україна (шмугтитул до розділу II, с. 90-91);

фото таких фотографів:

Aeou, AgnosticPreachersKid, Alan Tan Photography, Alex Levitsky_Dmitry Shamatazhi, Alexander Donchev, Alexander Z., Alina Inosova, Alina Kuzma, Alina R, Alizada Studios, Allard Schmidt, Alvesgaspar, anderver, Andre Engels, Andreas Praefcke, Andrew Butko, AndrewHorne, Andrey_Popov, Anna Gubareva, Anna Jurkowska, Anna Lenda, Anna Om, Anthony Quintano, Anton_Ivanov, AP PHOTO, Artem Kniaz, Artemco_PD, artjazz, arun sambhu mishra, asif waseem, Autobahn, Barry Green, Beautiful landscape, bebaocke, Benutzer, Bev Sykes from Davis, Beyond the Road Prod, Bikeworldtravel, Bin im Garten, Bjørn Christian Tørrissen, Brescia e Amisano_Teatro alla Scala, Breslavtsev Oleg, BT, Buka, Byelikova Oksana, Capture_Life, Carl Van Vechten, Carsten Frenzl, casadaphoto, Chamille White, CJ Nattanai, cliff1066, Co-uk, CP DC Press, CREATISTA, Daderot, Dan Breckwoldt, Dan Kosmayer, Daniel MacDonald, Ddalbiez, DDFIndia, Demmarcos, DenisProduction.com, Dennis Jarvis, Didier B (Sam67fr), Diego Grandi, Dmitry Chulov, Dmytro Sergiyenko, Dr Ajay Kumar Singh, DR Travel Photo and Video, dr.Sem, dr.mama, duck01, DXR, eFesenko, Elena Odareeva, Emily Marie Wilson, EQRoy, Eric Gaba, Eterovic, Eugenio Hansen, OFS, Everett Historical, Felix Lipov, Filip Fuxa, FoFF4ik, Folkerman, Fong Chen, fotosid, Free Art License, Gabor Kovacs Photography, Gaspar Janos, gdvcom, Gelia, Gobierno de la Ciudad de Buenos Aires, Goldi64, GTbov, gu min, H005, Haidamac, HelloRF Zcool, Holger Weinandt, IgorT, Ilona Ignatova, InnaFelker, INTERPIXELS, Iv Nikolny, IVANCHINA ANNA, Jakub Hafun, Javier Yaya Tur, Jean-Pol GRANDMONT, jiwangkun, John Golling, Jonathan Martz, JonnyBrazil, Jose Ignacio Soto, Joshua Haviv, Joymysk140, Juriaan Wossink, Karine Hermes, Kate Wagner, Kateryna Larina, Khrustyk, KievVictor, Kim, Klymenko, Kobby Dagan, Konyayeva, Krasov Vasily, LaMiaFotografia, Leonid Andronov, Lestat (Jan Mehlich), Lida_BN, Luciano Mortula – LGM, Luděk Kovář, Lukas, Macrovector, Marie-Lan Nguyen, Marilynn K., YeeThe New York Times, Masha Kovalchuk, Matt Neale, Matthew B. Thompson, maudanos, Maxal Tamor, meunierd, Mihai-Bogdan Lazar, Mikadun, Mikael Damkier, Mikhail Markovskiy, Misterweiss, Moreno Soppelsa, murartart, Mvidyakin, Myke2020, MYKOLA GOLITSYNSKY, Mykola Swarnyk, Natalia Bratslavsky, Natalia Shkolna, Nataliya Shestakova, NehalDaveND, Neovitaha777, Nestor, Nick_Nick, NICOLA MESSANA PHOTOS, Nomad0212, NotionPic, OleksSH, Olga Soloveva, Orhan Durgut, Ovchinnikova Irina, Patrick Poendl, Paweu88, Pe3k, Petar Milošević, phogel, Prymasal, Rbrechko, Régis Lachaume, Reinhard Dietrich, Review News, ricardo cohen – rcview, Riessdo, Romankravchuk, rook76, Rowanwindwhistler, Roweromaniak, Rudra Narayan Mitra, Ruslan Lytvyn, Sabme, saiko3p, Sandstein, Sarycheva Olesia, Sathyadeep, Sean Pavone, Sergento, Serghei Starus, Sergii Rudiuk, Sergiy Klymenko, Sergiy Palamarchuk, Shahnoor Habib Munmun, shailendra sood, shakestd, Silar, Slavko Sereda, Sofia Zhuravet, Sorbis, Spiroviev Inc, Sting, StockPhotosLV, Tatsiana Amelina, Teerachat paibung, Teguh Mujiono, Tevaprapas Makklay, Tomahiv, Tommi Nikkilä, ToucanWings, travelview, Turzh, vam.ac, Varabyeu Partners, Vassil, Vi Ko, Vichaya Kiatying-Angsulee, Vicki L. Miller, Victoria Shuba, Vlad2003, Vladislav.kozh95, Xinhua, Yair Haklai, yakub88, Yarko, Yevgeniy Zateychuk, yienkeat, Zvet, Андрей Бутко, Андрей Ягубский, Алексей Лерер, Анна Брудна, Анна Гелих, Вальдимар, Веренко Я. Г., Вікторія Квітка, Вітер, Водник, Геннадій Главцький, Дмитрій Пленкин, Євген Чекалін, Євгеній Стрілець, Іван Вербицький, М. Лагута, Мари-Лан Нгуен, О. В. Гайденко (А. Погодин), О. Гончар, Рената Дорошко, Сергій Криниця (Haidamac), Сергій Тарабара, Станіслав Kosiedowski, Тарас Зень, 龙女, а також © УНІАН, Getty Images;

фото з інтернет-ресурсів:

shutterstock.com, wikipedia.org (ліцензії CC0 Public Domain, CC BY-SA 2.0, 3.0, 4.0), depositphotos.com, flickr.com, artparks.co.uk, elvis.com, exoticiindia.com, people.sabanciuniv.edu, gallery.masarat.com, europosparks.lt, designboom.com, opera.lviv.ua, operetta.com.ua, alexandertokarev.od.ua, livejournal.com, artsandculture.google.com, stankovych.org.ua, ivasyuk.org.ua, alexvideo.com.ua, yusyovych.com, molodist.kiev.ua, kiev.vgorode.ua, zankovetska-theatre-lviv.virtual.ua, photo-lviv.in.ua, timer-odessa.net, puppets.vn.ua, zaholovok.com.ua, puifh.org, rukotvory.com.ua (фото В. Андраш), LB.ua, а також з фб-сторінок Ukrainian Institute of Fashion History / Український Інститут Історії Моді та групи «The Hardkiss»

Формат 84x108 1/16. Ум. друк. арк. _____ + _____ форзац.
Обл.-вид. арк. ____ + ____ форзац. Наклад _____ пр. Зам. №

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25

www.osvita-dim.com.ua